

સૌ. મોંઘીબાઈ, તે શાહ વૃંદાવન દયાળનાં પત્ની,
મંથમાળા ફંડનો

ઉ પો દ્ધા ત

સદરહુદૃ દરદ ફંડ રૂ. ૧,૫૦૦) નું રોક વૃંદાવનદાસ દયાળે
તેમનાં પત્ની સ્વ. મોંઘીબાઈના રમારક અર્થે સોસાયટીને જી ઉપયોગી
પુસ્તકો રચાવવા સોંપ્યું છે, તેમાંથી નીચેનાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ
કરવામાં આવ્યા છે:—

કેશવપ્રસાદ જોડાલાલ દેસાઈ ૦-૪-૦

સુધારાનું રેખાદર્શન નવલરામ જગન્નાથ ત્રિવેદી ૦-૮-૦

શારદાદેવી જયંતીલાલ મ. આચાર્ય ૧-૦-૦

૧. સોસાયટી
અમદાવાદ
૧. ૩૧-૧-૪૩

જેઠાલાલ જી. માંધી
આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પાંખિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪	૧૭	હતા.	હતા:
૯	૧૫	સ્પૂળ	સ્પૂળ રૂપે
૯	૨૨	પ્રતિક્ષા	પ્રતીક્ષા
૧૦	છેલ્લી	કારખા	કારખા
૧૩	પ્રથમ	આખા	આખા
૧૮	૨૨	શિવના	શિવની
૨૦	૧૫	માના	માની
૩૭	૨૪	પરવારી	પરવારી
૫૬	૨૬	ગરીમા	ગારીમા
૬૦	૪	કરવો	કરના
૬૩	૨	કહ્યું મા ..	કહ્યું " મા ...
૭૦	:	તેકળી	તે કળી
૭૪	:	મોકલી છે	મોકલી દે
૭૮	:	કવિઓનું	કવિઓનું
૮૮	૧૧	તારુ	તારુ
૮૮	૨૨	(પાછું	, પાછું
૯૪	૨૩	ચિંતાથી	ચિંતાથી
૧૨૦	૪	માગ	માર્ગ
૧૩૨	૯	ઉર્ધ્વામી	ઉર્ધ્વામી
૧૩૩	૧૫	નથી ?	નથી.
૧૪૧	૧૪	ઉપસાધપરી	ઉપસાધાપરી
૧૪૨	૨૨	..શું કરી શકે	. શું કરી શકે ?
૧૪૨	છેલ્લી	હતા	હતા
૧૪૩	૧૭	સાળમા	સાળામા
૧૪૬	૮	થી !	નથી !
૧૪૨	૨૧	છે !	છે ?
૧૪૨	૨૪	જન્મ	જન્મમા
૧૬૯	૧૮	વપાની	વર્ષાની

નિવેદન

॥ વન્દે વિશ્વહિતે રતા મગવર્તી ચૈતન્યદા શારદામ ॥

“બની રાકે તો રામકૃષ્ણ અને ગારદામણિના બક્તોમાંથી કો
આ નહીંયસી નારીનું જીવન નેમજ વાતચીત લખવાનો પ્રયત્ન કરે, એમ
કેંદુ ધુ કદાચ તેડુ એકાદ ચગિત બવિધ્યમા વખાય. તેમાં સ્વર્ણ અને
અવિમિશ્ર બાવે માત્ર તેમનું ચ ન્ત અને વાતચીત ન હોય, કોઈ પ્રકારના
વ્યાખ્યા, મીકાટિપણી કે ભાષ્ય ન હોય. જેના દ્વારા માનવના
અતરનો પરિચય પામી મકાચ એવી કોઈ પણ વાત, કોઈ પદ ધરના કે
આખ્યાયિકા દુઝ ન જણાવી નાથયે કોઈની પણ જીવત છબી નરુધ્યની
સામે ખડી કરવી હોય તો આટલું જરૂરી છે.”

—શ્રીરામાનંદ ચટ્ટોપાધ્યાય

‘મોડર્ન રીન્ચુ’ તેમજ ‘પ્રનાસી’ના વિદ્વાન તત્રીને
શારદાદેવી વિષે લખતા ઉપર જણાવેયો ખ્યાલ આ જીવનચરિત
લખતા મે હરવડી મનમાં ગમ્યો છે તેમના ભકતોએ અત્રેજીમાં
જે તેમનું ચગિત લખ્યું છે તે પદ્દેશીઓને માટે કદાચ ઉચિત હશે,
કારણ કે માતાજીના પ્રસંગો અમનવવા માટે તેમણે વણે ઠેઠાણે
વિનૃત સમાલોચના કરી છે, પરંતુ અહીંના વાચકને માટે સગળ
અને અવિમિશ્ર બાવે એક આર્થમાતાનું શ્રી, હ્રી અને ધીના
સુભગ સુમેળવાળું એક ચિત્ર અકિત થાય એ ઇરાદાથી બની
શમ્યુ ત્યા લગી તેમની વાણીમાંથી તેમનું ચગિત લખ્યું છે તેમના
અમત્ર જીનનનો પૂર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધમાં પાડેલો વિભાગ પણ
આદરિમક ઇતા સચક છે તેમની ઉમર જેતા પણ તે મધ્ય એસે
છે, અને શ્રીરામકૃષ્ણનો દેહત્યાગ પણ પૂર્વાર્ધને અંતે થાય છે.
ઉત્તરાર્ધમાં શ્રીરામકૃષ્ણની પ્રચડ સાધનાના મચારને તેમજ
વિશ્વજનનીના ક્રિયાત્મક આરોપણને પરિણામે ગારદાદેવી બધાના
મા બને છે વાતચીતની સકલનામાં પગવાયેલું મૃદ સમજદારને

માટે સહેલું જ છે. અતે જે જે સંગ નોંધપોથી આપી છે તે ભકતોના તેમની સાથેના વાતચીતના ખ્યાલ આપવા માટે તેમજ તેમાંથી નીતરતી માતૃત્વની ભાવનાને વ્યક્ત કરવાને માટે.

બંગાળીમાં તેમના ભકતોની નોંધપોથીઓને એકઠી કરીને તેમાંથી લખાયેલાં “શ્રીશ્રીમાયેર કથા”નાં જે દળદાર પુસ્તકોમાંથી બધી જ સામગ્રી લીધી છે. તે ઉપરાંત અંગ્રેજીમાં લખાયેલાં શ્રીરામકૃષ્ણ અને શ્રીશારદાદેવીનાં ચરિત, સ્વામી શારદાનંદે લખેલા “શ્રીરામકૃષ્ણલીલાપ્રસંગ”ના પાંચ ભાગ, તેમજ “શ્રીકાકુર-ગમકૃષ્ણેર દાંપત્યજીવન,” એ બધાં પણ વાંચવામાં આવ્યાં હતાં. છતાંય નોંધપોથીઓ જ સર્વસ્વ છે.

અંતમાં આ પુસ્તક લખવાનું સોંપીને શ્રીશારદાદેવીના જીવનનો પરિચય કરવાનું તેમજ કરાવવાનું જે સફળાગ્ય મને પ્રાપ્ત થયું છે તે બદલ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનો અને આવાં સરળ સહજ ઉપેક્ષિત પાત્રોને બહાર આણવા સૂચવનાર વિદ્વાનોનો આભાર માનું છું.

૧૨ મી ડીસેમ્બર, ૧૯૪૨

અમદાવાદ

}

જયંતીલાલ આચાર્ય

સૂચિપત્ર

વિષય						પૃષ્ઠસંખ્યા
નિવેદન	—
જીવન:	૧—૭૬
પૂર્વાર્ધ	૧—૩૪
ઉત્તરાર્ધ	૩૫—૭૬
અશ્વગોચિત વાતચીત:	૭૭—૧૮૮
૧ દીક્ષા	૭૯—૮૨
ગુરુ	૮૩—૮૫
સાધના	૮૫—૧૦૧
કર્મ	૧૦૨—૧૦૫
સાધુભાવ-સંન્યાસ	૧૦૫—૧૦૯
શ્રદ્ધા, કૃપા ઇત્યાદિ	૧૦૯—૧૨૧
મૂર્તિપૂજા	૧૨૨—૧૨૫
સૃષ્ટિ પ્રકરણ	૧૨૫—૧૨૬
સ્વપ્ન રહસ્ય	૧૨૭
મૃત્યુ	૧૨૭—૧૨૮
શ્રી રામકૃષ્ણ અને શ્રી માતે વિષે	૧૨૮—૧૩૧
૨ વિવિધ વાર્તાવાપ	૧૩૧—૧૫૩
૩ એક સકાતની સંગમ નોંધપોથી	૧૫૪—૧૮૮

જ વ ન

“ હે ચાદા મામા, માકુ અતઃ જાણે તમારી
જ્યોત્સ્ના જેવું નિર્મળા ગહે ! ”

“ ગ ગામા કેટકેટલી અપવિત્ર વસ્તુઓ વહી જાય છે,
તેથી શુ ગ ગા ક્ષાપિ અપવિત્ર બને છે ? ”

“ જે મહાન હોય છે, તે એક જ હોય છે તેની
માથે કોઈની તુલના થક શકે નહિ ”

(શ્રીશારદાદેવી)

You have not yet understood the wonderful significance of Mother's life,—none of you But gradually you will know Mother has been born to revive that wonderful Sakti in India, and making her the nucleus, once more will Gargis and Maitreya be born into the world . To me, Mother's grace is a hundred thousand times more valuable than Father's Mother's grace, Mother's blessings are all paramount to me. Please: pardon me, I am a little bigoted here, as regards Mother If but Mother orders, her demons can work anything. Brother, before proceeding to America I wrote to Mother to bless me Her blessing came and at one bound I cleared the ocean '

—Swami Vivekananda

श्री गारुडदेवी

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ

શ્રી શારદાદેવી

(પૂર્વાર્ધ: ૧૮૫૩-૧૮૮૬)

[૧]

દક્ષિણેશ્વરના સત સાધક શ્રીરામકૃષ્ણને ત્રેવીસ વર્ષ પૂરાં થયાં હતાં. પારણામાયીજ પોતાનાં લક્ષણો સૂચવતો ગદાધર જેમ જેમ મોટો થતો ગયો તેમ તેમ તેની નાનપણની લીલા બધાંયને આશ્ચર્યચકિત કરવા લાગી. અનેક પ્રકારના ભાવાવેશ ભજવતો ગદાધર કામારપુકુરનાં આખાલવૃદ્ધ સ્ત્રીપુરુષોનાં ચિત્ત આકર્ષવા લાગ્યો. કાઈ કાઈ વાર પોતે ભાવસમાધિમાં પણ આવી જતો. નાનપણનો એક આવો પ્રસંગ નોંધવાલાયક છે. તે વખતે ગદાધરની ઉંમર ૭ કે સાત વર્ષની હતી. પોતાના નાનાં સાથીદારોની સાથે સવારને વખતે મમરાની ઉગાણી કરવા ખેતરોમાં જાય છે. જોકે કે અઢાસ માસ છે. મમરા મેંમાં ફાકતો ફાકતો અને આકાશ તરફ નિહાળતો નિહાળતો ગદાધર ચાલે છે. એવામાં એક પાણીથી સજર વાદળ આકાશમાં નજરે ચડે છે. દૂર દૂરથી ઘોળી દૂધ જેવી બગધાંતી હાર પસાર થતી હોય છે. આ દૃશ્ય જોઈને તેની સુંદરતામાં ગદાધર એવો તો તલ્લીન બની જાય છે કે પરિણામે પોતાનું ભાન ગૂમાવે છે. પાછળ જતાં પોતાના શિષ્યોને શ્રીરામકૃષ્ણ જણાવે છે કે આ તેમના દુર્વનનો સર્વપ્રથમ અભાન અવસ્થાનો પ્રસંગ હતો.

ઇ. સ. ૧૮૪૮માં ગદાધરની સાત વર્ષની ઉંમરે પોતાના ધર્મપરાયણ સાત્વિક પિતા ખુદિરામનું મૃત્યુ થાય છે. આખા કુટુંબના ભરણપોષણનો ભાર હવે તેમના મોટાભાઈ રામકુમારને માથે પડે છે. ગદાધરને જનોઈ દેવાનો માંગલિક પ્રસંગ સમાપ્ત કરીને રામકુમાર ક્લકતા જાય છે અને ત્યાં સંસ્કૃત પાઠશાળા કાઢે છે. એક બે વર્ષમાં

પોતે ક્યંત્તામા ગિય થાય ઠ એટને ગદાધરને પત્નુ ન્યક્તામા
 રામકુમાર મોવારી લે ઠ ગમકુમારના મનમા એમ હતુ કે ગાંધાર
 તેના કાય મા સાથ આપમે અને એ પ્રમાણે મન્ને ભાઈઓના નાંથી
 વાઈકે રનારે પ્રાપ્ત થઈ નહીં પ તુ ગાંધારને તો વાઈ પલુ દુન્યવી
 કાર્મા ગસ ઉત્પન્ન નહોતો થતો તેની હિદામીનતા વાઈને
 ગમકુમારે એક રખત ગદાધરને 'પદ્મ આ'યો. ગાંધાર જવામ રાખો
 " ભાઈ, માન ઉગ પૂરણુ ક્યા પૂગતા ગિદ્ધાજીથી માનુ નુ
 વગવાનુ હતુ ? મારે તો એવુ જ્ઞાન નેઈએ કે જે મારા મનને
 ઉગરે, મને સનાતન જ્ઞાન આપે આવો જ્ઞાન આભણીને
 સમજુ ગમકુમાર શાત થયો. ૧૨૩ તેની આધિક ગિયનિ નમન
 કુદુ મના ભગ્નુપોરણુને પળાવી રમે તેની નહોતી, નેથી હ મના તે
 ચિનામય ગહેનો

એવામા ક્યંત્તામા ગાળી ગસમણિ નામે એક વનાર નાદને
 ગ્રમમ આદેશ થયો કે તેણ કાલીની પ્રતિદા કરી વાઈ પોતે નદ
 જાતની એટને તેનુ ધાર્મિક નિગદ્ગણ કરી ગીતે થાય તે પ્રન્ન ચવાના
 લાગ્યો ઘણી ગાંધીય ચર્ચાઓને અતે ગમકુમારને માથે તેની
 જવામગારી આવી પડે કે અને તેની પ્રતિજ્ઞાની પૂર્ણાકુતિ ધરા પડી
 કાનીના પૂગતરી તરીકે પલુ ગમકુમારની નિમણૂક થાય છે આથી
 ગદાધર પલુ પોતાના મોટાભાઈની આથે ગગાતરે આવેલા સિખ
 શ્વમા ગહેના લાગે કે

ગણી ગસમણિને મથુગ્યાણુ નામે એક જમાઈ હતા તેમના
 ઘરનો પ્રજોખરો કાગલાર મથુરનાણુજ ચનારતા આથી અગાગનનાર
 દક્ષિણેશ્વમા તેમને આરનાનું થતુ ગમકુમારની આથે ગહેતા તેમના
 નાના ભાઈની વણી પ્રતિષ્ઠા મથુગ્યાણુ ઝીણુપટથી જોના લાગ્યા
 અને તેના તરફ તેમનો આદરઆવ દિરમે દિવસે વધરા લાગ્યા
 પ્રગિણામે ગમકુમારને પ્રજા કાનીના મદિગમા કામ ઓપાય ગુઆનસા

રાધાગોવિંદની પૂજનું કાર્ય તેમને કરવાનું હતું, પરંતુ તરતજ તેમની બાવદશા જોઈને કાલીમાતાનું કાર્ય તેમને સોંપાયું.

ઐટલામાં રામકૃષ્ણની વીસ વર્ષની ઉંમરે રામકુમારનું મૃત્યુ થયું. રામકૃષ્ણના મન ઉપર તેની બાર અમર થઈ. હવે આખા કુટુંબની જવાબદારી પોતાને માથે આવી પડી.

કાલીની પ્રતિમાને રામકૃષ્ણ ચિત્તન્યવંતી જોવા લાગ્યા. વિશ્વ-જનનીની પરિવ્રજામાં પોતે એવા બાવમઝ રહેતા કે બાલ્ય જનને વિષે શૂન્ય જણાતા. મયુરબાણુ રામકૃષ્ણને જગજગ પારખી ગયા હતા, ઐટલે ગમે તેવી ચિંતિમાં પણ રામકૃષ્ણની આંખોમાંથી આંસુઓ રાખતા. કાલીમાતાનાં સાક્ષાત દર્શન માટે તેમનો તત્તસાદ, તેમનાં કંઠન, ઐટલાં બધાં વધવા લાગ્યાં કે રાત અને દિવસ રામકૃષ્ણ એના એજ બાવના અમલમાં રહેતા. દિવસે દિવસે તેમની કિંમ્વ ઉન્માદની દશા વધતી ચાલી, કેટલીક વાર કાલીની પૂજનું પણ કેકાણું રહેતું નહિ. ગંગાને તરે જઈને એકાંતમાં ઘણો વખત પોતે ગાળવા લાગ્યા. ઘણાંતે લાગ્યું કે કલ્યાણ તેમનું ચિત્ત અગ્નિર થઈ ગયું હતું, તેથી મયુરબાણુએ પોતે પણ વૈદ્યોની પાસે તેમની ચિકિત્સા કરાવવાની. આ સમાચાર રામકૃષ્ણનાં માતા મંદ્રાદેવીને કામારપુકૂર પહોંચ્યા, તેથી તેમણે રામકૃષ્ણને દવાદેર માટે પોતાને ત્યાં બોલાવ્યા.

ચિત્તરૂપિણી અસ્થિર જણાય છે. ચંદ્રાદેવીના ગળે પણ એ વાત જોતરી. તેથી તેમણે ચારેબાજુનાં ગામડાંઓમાં તપાસ કરાવરાવી, પણ ક્યાંય પત્તો ખાય નહિ. બધાંય ઘરેણાં અને પહેરામણીની એવી મોટી માગણી કરે કે ચંદ્રાદેવીની ગરીબ સ્થિતિને તે પોસાય નહિ. આ પ્રમાણે ઘરનાં બધાંય ચિંતાતુર રહેવા લાગ્યાં. રામકૃષ્ણને આ વાતનો અદિશો ગયો હતો, પણ પોતે શાંત ચિત્તે તે બધી ધમાલ ભેઈ ગયા હતા. છેવટે બ્યારે તેમણે જોયું કે હવે કાંઈ ક્યાં વિના ચાલે તેમ નથી ત્યારે એક વાર પોતેજ તે વાત ઉપાડી અને બધાંને આશ્વસ સાથે જણાવ્યું: “બીજે બધે તમે જે પ્રયત્નો કરો છો તે ફાકટ છે. જ્યારામબાઈ નામના ગામના રામચંદ્ર મુખોપાધ્યાયને ત્યાં મારે માટે નિર્માણ થયેલી કન્યા જન્મેલ છે.” ચંદ્રાદેવીને આ વાતમાં મદદ તો ન બેઠી, પરંતુ તપાસ કરાવવામાં શુ બળ છે એમ માનીને તપાસ કરાવરાવી. અને વાત તફાન સાચી ફરી !

[૨]

શ્રી શારદાદેવીના જન્મ બાંકુડા છત્તીસગઢ જ્યારામબાઈ નામના ગામમાં ઈ. સ. ૧૮૫૩ ની ૨૨મી તારીખે થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ રામચંદ્ર મુખોપાધ્યાય અને માતાનું નામ સ્વામસુંદરીદેવી. પિતાને બીજા ત્રણ લાકડાં હતા. ત્રેલોક્યનાથ, હરચંદ્ર અને નીલમાધવ. આખા કુટુંબનું ભરણપોષણ ખેતી ઉપર નિર્ભર હતું.

શારદાદેવીના પિતા ગરીબ હોવા છતાં નિકાવાન અને માતા ભક્તિમતી તેમજ કર્તવ્યપરાયણ હતાં. નાનપણથી પોતે ગરીબાઈમાં જીજીયા હતાં. ઘરનાં બીજાં કામકાજમાં શારદાદેવી માતાને મદદ કરતાં.

ઈ. સ. ૧૮૬૪ માં બંગાળમાં ભારે દુકાળ પડ્યો. શારદાદેવીની ઉંમર તે વખતે અગિયાર વર્ષની હતી. તે વખતનું વર્ણન કરતાં પોતે જણાવે છે: “કેટલાંય લોક ખાવાનું નહિ મળવાથી

અમારે ત્યાં આવતાં. અમે આગલે વર્ષે ધાનનો સારો સંઘરો કરેલો. મારા પિતા ખીચડી હાંડી ઉપર ચઢાવીને જે દાઢ આવે તેને ખાવા બેસાડતા. દાઢ દાઢ વાર તો એટલાં અધાં લોકો આવી ચડતાં કે અમારાથી પહોંચી વળાતું નહિ. અધાને ગરમાગરમ ખીચડી પીરસી રહ્યાં પછી હું પંખો નાખવા બેસતી. પણ મેંદો એટલા અધા ભૂખ્યા હતા કે ખીચડી ટાઢી થાય તે પહેલાં તો ખાઈ જતા. એક વાર એક દલદી વર્ણુની છોકરી આવી. તેના બાલોડિયાં જેવા ખડા વાળ અને લાલ લાલ આંખો હજુ મને યાદ છે. આવીને તરતજ એ તો ઢોરને માટે આફવા મૂકેલું ખાણું ખાવા મંડી પડી. અહા ! કેવી ભૂખ ! દેહ છે ત્યાં મુઠી ભૂખતરસ અધુજ ભોગવવાનું !”

નાનપણમાં ગળા મુઠી પાણીમાં ડૂબીને શારદાદેવી ઢોરદાંખરને માટે ધાસ વાઢી લાવતાં. ખેતરોમાં કામ કરનાર ચાકરો માટે ખાવાનું લઈ જતાં અને પોતાના નાના ભાઈઓની દેખરેખ રાખતાં. દાઢ દાઢ વાર તેમને કાંઈ આમોદર નદીમાં સ્નાન કરવા જતાં, નદાઈ પરવારીને નદી કિનારે ચવાણું ખાતાં. શારદાદેવીને ચાર ભાઈઓ હતા: પ્રસન્નકુમાર, કાલીકુમાર, વરદાપ્રસાદ અને અબયચરણ. આગળ જતાં પોતાના ગિપ્પોને શારદાદેવીએ જણાવ્યું હતું કે તેમની સાથે તેમનાં અધાં કાર્યોમાં નેમના જેવી એક છોકરી નેમને મદદ કરતી. તેમની દશ અગિયાર વર્ષની ઉંમર મુઠી આ પ્રમાણે બન્યું.

શારદાદેવીની સાથે બાળપણમાં રમનાર શ્રીરામકૃષ્ણનું બી-શિવ્યાઓમાંનાં એક અધોરમણિ જણાવે છે. “શારદામાતા તણાં સાદાસીધાં દનાં. રમવામાં તેમની સાથે કાંઈનો કવડો હતો નહિ. પોતે ગૃહિણી બનીને રમતમાં ભાગ લેતાં. ટીંગલીની રમતના કરતાં કાલી અને લક્ષ્મી બગાવીને તેની પૂજન કરતાં અને મધાંતો ગરડો પોતે પતાવતાં. એક વાર જગદ્દાત્રીની પૂજનની વેળા હતી. રામકૃષ્ણ દોપાલ તે વખતે હાજર દના. માનાજીને જગદ્દાત્રીની સામે”

ધનતા લેઈને યોગ્ય આશ્વર્થ પામ્યા મીટ માઈને પોતે માતાડની નામે લેઈ ગયા, પરંતુ જગદાનીને ૬ માતાડને પામ્યા ન થા નહિ ।”

પોતાના નાના ભાઈ પ્રનત્રુમાઈની આથે ગારદદેવી ટાઈ ટાઈ ઘાટ પાદરાગામા જતા ત્યાં ટાઈડ ગીખ્યા ત્યાં પડી કામાગપુટ્ટુમાં વણુ પગિચય પગણે વાચી નડતા આગમ અખ્યામ ટીને ગમાયણુ વગેરે બગાળીમા વાચી નડતા પણુ ડાગમપન લખી નડતા નહિ

આગમ આપણે લેઈ ગયા - શ્રીરામદૃષ્ટા પોતે પોતાને માટે નિર્મિત થયેલી ગૃહિણીની પમદગી કરી હતી અને આખા દુનુને મુકનતા પ્રતનો સહેજમા નિનય આપ્યો હતો ગૃહવાશ્રમનુ ગમ-ટાણુનુ નામ ગદાવર હતુ તેમના ગૃહના પ્રમાણે તેમના માતા ચદ્રાદેનીએ તપાસ કરી તો વાત તજન નાચી નીચી, પરંતુ મુરખી માન એક જણાઈ કે કન્યા પાવ વરની હતી । ચદ્રાદેનીએ ગમટાણુની સાસાગિક બામતો નગકની મપૂણુ ઉદાગીનતા અને નિગત ઉન્માદની અવન્થા દૂર કરવાના હેતુથી નિર્માણુ થયેલી આ વાનતો નીદાગ દ્યો પરંતુ ગરીબાઈની ગિનિમા કન્યાને માટે ખાસ આશ્વક રંગેલા દયાથી વાનના ૧ પિયાગ કરતા જમીનના ધર્મદાસ લાદાને ત્યાંથી નિગાહ પૂગના ધનલા લઈ આવના એમ નક્કી કર્યું.

નગવાના કામાગપુટ્ટુવી આગ માઈન દૂર આવના જગમગાટી ગામ ગઈ ઈ. મ. ૧૮૫૬ ના મે માનમા ગાધગ ગૃહસ્થ થયા. ગમટમાઈવી નાના ભાઈ ગમેશન ન્યાના પિતાને નણુમે પિયા ગન્ડા આપ્યા લમઅચિરી મુકન થઈને વગન્થા કામાગપુટ્ટુ આવ્યા

પરંતુ ચદ્રાદેનીના મનમા પેલા વંણુ આનતા હતા ? કામ તો પત્ની ગયુ પણ હવે કન્યાની પામેથી ધંણુ પાજ કરી ગીતે પેલા એ વાન તેમને મુકનના લાગી અને આ વાત કરવી પણ કોની આગમ ? તેથી મનમા ને મનમા ચદ્રાદેની ચિંતાનુગ રહેવા

લાગી ચતુઃ ગદાધર આ વાત જાણી ગયા અને પોતાની માતાને સાન્યન આપતા કહ્યું “ગદાગરો નહિ મા, તે સર્પ ગદી હશે ત્યારે સાન્યનીયી પ્રેરણા કરી લઈશ અને પત્રી બધું ચર્ચ પડશે” ગાવન તે પ્રમાણે કર્યું ગારદાદેવી જ્યાર નિદ્રામાંથી જાગ્યા ત્યારે પોતાના ધરણી નહિ જોવાથી મોઢી ઝેડ્યા “ક્યા ગયા મારા મરેણા” ચંદ્રાદેવીએ પોતાની વહાણી નવમધૂને ખોળામાં લીધી અને અશ્નપૂર્ણ આજે જણાવ્યું “ખેટા! ગદાધર તને એથીયે બીજા ઉત્તમ પ્રાન્ના વગેણા ભવિષ્યમાં આણી આપશે!”

પણ આ વાત અહીંથી અગ્રી નહિ ગારદાદેવીના દાદા તેજ નિનને તેમની ખમર લેવા ગયા ત્યારે તેમની જાણમાં આ વાત આવી તત્તજ ગારદાદેવીને પોતે તેને પિયર લઈ ગયા આથી ચંદ્રાદેવીના મનમાં વાદ દુઃખ થતા વાગ્યું ગાધરે હસતા હસતા કહ્યું “હવે ભવે ને ગમે તે તેઓ કંઈ પણ લાગે જોઈ શકે થવાનું હૈ!”

૪ સ ૧૮૬૦માં શામળમણિને સાતમું વર્ષ બેઠું. તેથી ત્યાંની કુળનીન્કર પ્રમાણે કન્યાને સાસરે વળાવવી જોઈએ તેથી ગદાધર પોતે માસર ગયા તેમની સાથે તેમનો લાલેજ હાથગમ પણ હતો. ગારદાદેવી પોતાના પતિને ક્ષી રીતે પગે પગા અને ધરી રીતે તેમને પગે નાખતા એના અંગણની માતો પોતે પોતાના શિષ્યોને કરના જોડ વાગ હદયે પણ ગારદાદેવીની ઈશ્વરથી પૂજન કરી હતી આ પ્રમાણે જ્યગમગનીની આવી કામાગુપ્તમાં થોડો વખત ગાળીને ગમતપ્ત પાછા દક્ષિણેશ્વર આજ્યા ગયા સાત વર્ષ વીત્યા પત્રી પોતાને તાનિ- તેમજ વૈષ્ણવ સાધનામાં દક્ષિત કરનાર ભેંઠી બાલણી અને હાથગમની સાથે વળી પાછા કામાગુપ્ત આવ્યા

[૩]

વૃત્તમાળાના ગારદેવીની જ્યારે તે સર્વની ઉપર હતી, ત્યાર પોતે ધણી વાર ક્રમાગુરુ આવી ગયેલા “તે વખતે યાનાના દિવસે હતા, તેથી ક્રમાગુરુ ગઈ, પણ ક્રુર ક્ષિજેશ્વર હતા ત્યાં એકાદ માસ રહીને જ્યગમમાર્ગ નહીં રહી સાધી પાંચ છ માસ પછી જઈને નમાગુરુમા કોટે- માસ રહી ને વખતે પણ ક્રુર તો ક્ષિજેશ્વર હતા ત્યાર પછી ત્યારે ઈ સ ૧૮૬૯-૭૦મા ક્રુર બ્રાહ્મણીને વળી નમા આ વા ત્યારે તેમણે મને કહેવગચ્ચુ - બ્રાહ્મણી આવેન જ, માટે તુ પણ આર અમાર્યાગ મળતાની સાથેજ હ ત્યાં ગઈ તે વખતે ત્યાંકે માસ ત્યાં ગેરી

/ આ વખતે ગમકૃષ્ણ એક મહાન મર્ચની નર્યાન કરી ક્રુર નેરીના ભાવિ કથ્યાણની ચિતાથી પોતે તેમને નહીં કાઢક જણાવવા બાબ્યા પોતાને હાથે કુર્ડાનની, પદ્યક વગેરે દોરી મતાનીને રાગદા દેવીને પોતાની સાધનામા રસ કરના કરવા લાગ્યા ગમકૃષ્ણને પગેના જાણીને શ્રીમન્નાચાર્ય તોતાપુરીએ એકવાર તેમને કહેતુ કે શ્રી નિમ્ન હોના છતાં જેના ત્યાગ, રંગમ, રિવેષ, વિજ્ઞાન મર્ચ ગીતે અમાધિત ગહે છે, તેજ અમ્મિ યથાર્થભાવે બ્રહ્મમા પ્રતિષ્ઠિત ગણાય, અને જે શ્રી તેમજ પુરને અમભાવે આત્મા નરીકે જુવે છે અને તેમ જોઈને પ્રતિદાણુ દ્રષ્ટિથી તેમજ અનહાગથી ને પ્રમાણે આચરણુમા મંદે છે, તેજ યથાર્થ બ્રહ્મવિજ્ઞાન મેળવે છે આ અને પરમા બેદદ્રષ્ટિ ગમનાગ બીજવ મના આધ- કોવા ગ્રામ્ય સ્ત્રવિનાનથી વણા પાછા છે

] પોતાની અર્દ્રત આધનાના ગુરુ અમાન તોતાપુરીની આ વાણી રામકૃષ્ણના મનમા ઉત્તર પામી પરિણામે પોતાની આધનાની અમ્મિ પરીક્ષા માટે તેમજ પત્નીના ભાવિ કથ્યાણની બાનનાથી પ્રેરાઈને

તેમણે તે પ્રમાણે કવવાનું વિચાર્યું હતું કરીને ગારદેવી દેવતા, ગુરુ કે અતિથિની સેવામાં અગર વગના કામકાજમાં ધુરણ બને, ધનનો આશો વ્યથા વગતા શીખે અને પોતાનું મર્વન સ્થિરને સમર્પાને બસાવમાં રહ્યા છતાં પોતાનું મન તેમાં ત લીન ગામી રહે,—એવા વિષયોમાં ગમકૃષ્ણ ગારદેવીનું મન પરોવવા વાગ્યા

પવિત્ર યાગા અમાન ગારદેવી ગમકૃષ્ણના આ પ્રમાણના દિવ્ય અગથી અને નિસ્વાર્થ આદરભારથી અનિર્વચનીય જ્ઞાનદના ઊગળા અનુભવવા વાગ્યા પાઝગથી એ વેગાનો ઉલ્લેખ કરીને પોતે જાણાવતા “હૃદયમાં જાણે કે આનદનો પૂર્ણ વડો નથપાયો હોય એવો દમેશા અનુભવ કરતી એ ગ્રિય ધીગ નિય ઉધ્યામમાં અત કગણ જ્યામુધી તરમોગ ગહેતુ એ અમન મુ સમનસા’ તેમ નથી ”

આ પ્રમાણે કેટલોક રખત ગાળીને ત્યારે આ માનુ ગમકૃષ્ણ દક્ષિણેશ્વર ગયા, ત્યારે બીજી માનુ ગારગમણિ પણ અપ્પડ આનદના ગ્રામા પોતાના નિય = પતિપ્રાપ્ત પતિનું અમગળ વગતા પિયે ગયા.

[૪]

પગલુ ગારગદી ચૂગ પિરગ હોવા ગત તમનું મન દક્ષિણેશ્વરમાં પોતાના પતિની પાગલ હતું તેમને જોવાની અને તેમની પામે જવાની એવી પ્રમગ કિલ્લ તેમને આકુળઆકુળ કરવા લાગી કે રણા જગપૂર્વક તેને પોતે ગેકી થમ્ના દવે તેમના હૃદયના ઉગાલુમાં ખાત્રી થઈ ચૂકી હતી કે જેમણ પ્રથમ રાત્રિજ તેમના ઉપર પ્રેમના અમીઝણ વગમાવ્યા દના તેઓ નાપિ તેમને બૂલનાર નથી સમય પાકેશે કે તરતજ તેમની હાલત પડશે આ પ્રમાણે ધીરજ માથે એ શુભ દિનની અતિયા કરવા વાગ્યા એમ મરતા વગતા તો પોતે અગર વર્ષના થઈ ગયા !

પણે દક્ષિણેશ્વરમાં રામકૃષ્ણ પોતાની ઉગ્ર સાધનાના ક્રમમાં એવા તક્ષીન થતા ગયા કે રાત દિવસ એના એજ ભાવમાં મગ્ન રહેવા લાગ્યા. તેમને વિશે ચારે બાજુ ચાનો પલ્લ ગડવા લાગી. જ્યારામ-બાદીમાં પાગુ એ વાતો આવી. શારદાદેવી જણાવે છે: “અનેક માણસોની પાસે સાંભળવા લાગી કે એ તો પાગલ થઈ ગયા છે, હિન્મત્ત અવસ્થામાં દિવસો ગાળે છે, નમ થઈને કહે છે, ‘કાંઈ તેમનો ભાવ સમજી શકતું નહિ. મેં વિચાર્યું કે જ્યાં જ્યાં આમ બોધ્યાં કરે છે તો એક વાર પ્રત્યક્ષ જોઈ આવું. બહાર નીકળું તો ઘણાં મને દોકતાં, ‘અરે બિચારી સ્વામાની દીકરીનું કેતું થયું, પતિ તો પાગલ થઈ ગયો, કેતું ભાવિ!’ આવી અર્થ વગરની દીકાઓ ટાળવા મેં બહાર નીકળવાનું બંધ કરી દીધું.”

જનાંય મનમાં અનેક સંકટપરિવેષ ઉડવા લાગ્યા. છેવટે મનમાં ‘દુઃક નિશ્ચય કર્યો કે ગમે તેમ કરીને દક્ષિણેશ્વર જતું. અને તેજ વખતે એક અવસર ઉપસ્થિત થયો. અંગ સંવત ૧૨૭૮ ના કાગણુ માસની દોઢ પૂર્ણિમાને દિવસે શ્રી ચૈતન્યદેવની જન્મતિથિને પ્રસંગે શારદાદેવીની ઘણી બહેનપણીઓ ગંગાસ્નાન કરવા માટે દલકતા જવાની હતી. શારદાદેવીને આ વાતની ખબર મળતાં તેમણે પલ્લુ તેમની સાથે જવાનું નક્કી કર્યું. એ પ્રમાણે પોતાની એક બહેનપણીને જણાવ્યું. પોતાના પિતાને તો લલ્લનથી કેવી રીતે જણાવી શકે! પરંતુ પેલી બાઈએ શારદાદેવીના પિતાને આ વાત જણાવી. પિતા શારદાદેવીના મનોભાવ કળી ગયા અને તેની સાથે પોતેજ જતું એમ ફરાવ્યું. તે વખતે જ્યારામબાદીથી કલકતા પાલખીમાં કે ચાલીને જતું પડતું. ધનિક વર્ગ સિવાય સામાન્ય માણસો પગે ચાલીને જતાં. આ પ્રમાણે પોતાની કન્યા શારદાદેવી તેમજ બીજાં સાથી-દારોની સાથે રામચંદ્ર મુખોપાધ્યાય કલકતા જવા નીકળ્યા.

શરૂઆતના એક બે દિવસો તો આનંદમાં ગયા, ૧૨ણુ કે ચારે

ખાનુ વાનના ખેતનમા થઈને ગતો જતો હતો પણ ગાંગાદેવીને
આ પ્રમાણે સતત આનનાની દુઃખ નહિ હોવાથી માર્ગમાજ તેમને
તાર આ યો તેથી ગમચ પામેની ચીજમા ગાંગાદેવીને લઈ ગયા
તાન વણો હતો જાન પણ નહાવુ ગતે ગ્વમામા એક મળી મેશ
જેરી ન રી મારી પધારીની પામે મેનીને માર માથે હાથ ગ્વવા
કાગી યુ ક દક્ષિણેશ્વથી આનુ છુ મે ક્યુ હ પણ ત્યાજ
નહિ છુ છુ ગાપુ છુ તે બોલી તારી બહેન છુ ગભગઈશ
નહિ સાર મહ જગ

સનાગમા ગમચક્રે ગડીને જોયુ તો નાગાદેવીને તાવ સમૂગો
જેનરી ગયો હતો તેથી તેમણે ત્રિચાર્યુ કે ગ્વતામા નખત ગાળના
ગ્વા વીમે ધીમે આગગ વધવુ સાડ સટેજ આગગ વધનાની સાથેજ
એ પાનખીવાજો મળી ગયો વળી પાકે થોડા તાવ ગાંગાદેવીને
આની ગયો ગતે નન વાગે દક્ષિણેશ્વર રોન્યા જતાની સાથેજ
। ગ્વા એગ્ગામા ગયા । કે જોતાની સાથેજ ક્યુ આવી ૧૧
કી ક્યુ નીચે સાદી પાથરી ૧૨ હેના લાગ્યા મારો મથુ
હાન તો ? ખખખ મારા જમણો હાથ ગયો ૧ થોરીના પડી
મે ૮ ગખાનાવાગા વગમા જનાની ઈચ્છા બતાની નંડુરે ક્યુ
ના ત્યા જનાની જગ નથી લખતને બતાવના ત્યા મુશ્કેલી પડે,
મહી ૮ ગટેજે તેમની આગ પ્રમાણે હ અને મારી સાથે ખીંટ
એ માથી ૧૨ ત્યા મૂતા

આ પ્રમાણે પગમહસેન નાગ મણિને પોતાની પાસેજ ગખ્યા
અને નણ આગ દીસસ મુની લખતની મનાહ પ્રમાણે વાલક રીને
ત્યાજ ગા ૧૨ થઈ ગયુ ત્યાજ પોતાની માતા ચક્રાવર્તીની પામે
દેખખાનાવાગા વગમા તેમને માટ નસથા રી ગાંગાદેવીને ખાની
થઈ ૧૦ ગો પોતાપગ તેનો તેજ એક અખજાવે આનુ છે
આથી પગમ હિલ્યામની માથે પોતે પગમહસની તેમજ પોતાના

સામુની સેવામાં મગ થતા લાગ્યા. શારદાદેવીનો આનન્દ જોઈને પિતાને સતોષ થયો અને તેથી ગમચદ્ર જીવગમખાટી ગયા.

હવે શ્રી ગમદૃષ્ટુ તેમજ શારદાદેવીના નિઝગ મુલ્યજીવનની મહત્તાત થાય છે. ત્યારે ત્યારે વખત મળે ત્યારે ત્યારે પોતે શારદાદેવીને 'પ્રદ્મની ઉપાગ્મનાના અદ્વજ ગગ ઉપાયો બતાવે છે. એકવાર ગમદૃષ્ટુ તેમને ક્રોતા હતા ' જા, આજમામા જેથી ગીતે બધાય આજમામા મામા થાય, તેવી ગીતે હવેજ પણ બધાયના છે તેમને બોલાવવાનો મધાયને મગ્ગો અધિકાર છે જે મોલાવશે તેને પોતે હર્ગનથી જૂતાઈ મગે તુ જા નેમ ક્રીમ, ના નને પણ મગશે " ગમદૃષ્ટુની શિક્ષણપદ્ધતિ માત્ર ઉપદેશમા અમામ થતી નહિ, પરંતુ પોતાના ગિજ્યને પાસે ગમ્મીને પ્રેમપૂર્વક તેને મલુ જણાવના. શિષ્ય તે ક્રોતે અગે પાળે છે તે પોતે ક્રીષ્ણી નજરે તદ્દ જાના અને કદાચ જુલ થાય તો તેને સમગ્ગનીને દાણે પાડના શારદાદેવીને વિષે પણ તેમણે આજ પ્રમાણે ગવાતુ મહ ક્યું સામાન્ય મામનો વિષે પણ કહેતા. " ગાડીમાં ૬ નોકામા જતી વખતે હમેશા મૌથી આગળ બેસી જતુ અને ક્રીતરતી વખતે કોઈ જણમખત ગતી મહ ક્રોતે નહિ તેની તપાસ કરીને મૌથી કંવટે ક્રીતરતુ. "

એક વાર શારદામાતા પગમહ મેંવની પગચર્પી કરતા હતા તે વખતે તેમણે પૂછ્યુ " તમે મને ક્યી દષ્ટિથી જુઓ છો ? " શમદૃષ્ટો કહ્યુ " જે મા મદિરમા છે તેણેજ આ મરીગને ઉત્પન્ન કર્યુ છે અને હમણાં હમણા તેજ મા દેશગખાનામા ગદે છે અને પોતેજ અત્યારે માગ પગ દાખી ગયા છે. આજ્ઞાત આનન્દમયીના ૩૫ તરીકે તમને જોઉં છુ. "

એકવાર શારદાદેવીને પોતાની પામે સૂતેલા જોઈને હાકુ પોતાના મનને નીચે પ્રમાણે અબોધવા લાગ્યા: " હે મન, આતુ નામ અત્રુ નરી. વેકર તેને જોગ્ય માને છે અને તેને માટે તકમે

કે, પરંતુ એમ કહ્યા જતા દેહમાજ આગળ ગહેતુ પડે છે, પ્રત્યિદાનદનન ધૃત્યગની પ્રાપ્તિ થતી નથી માટે કહી દે, ભાવની યોરી કરીત નહિ, જે નાગ પેટમા હોય તે ખરેખર જીવી દે, કે તારે મેને પ્રદણુ કહતુ '૬ ૦ ધૃત્યગની પ્રાપ્તિ કહવી છે? જો શરીર જોઈતુ કોય, તો તારી સામેજ પડયુ છે,"-એમ કહીને જેવા પોતે રાગ-દેવીના અગને અગ નના નત્પર થરા કે તરતજ સમાધિઅ થઈ ગરા '

આ પછી જણાય છે કે તે વંશા ગમકૃષ્ણ અને શારદામણિ એકજ પયારીમા મતા દેહમોધગદિત ગમકૃષ્ણની આખી ગત પ્રમાધિમા પસાર થતી તે સમયનો ઉત્પન્ન કૃતી વખતે એકવાર રમહસે જણાવ્યુ હતુ કે, ' જો શારદાદેવી પોતાનુ ભાન ભૂલીને બને કામનાને વગ થઈને માગ ઉપર આક્રમણ કરત તો સમયનો મોધ તૂટી જઈને દેહમોધ આવત કે નહિ, તે તો કાણુ કહી શકે ? રમ પડી જગદબાને વ્યાકુળ થઈને જણાવ્યુ હતુ કે હે મા, મારી રૂનીમાથી કામભાવ દૂર કરી દેજો તેનુ પરિણામ હવે જણાય છે " આ પ્રસંગ બતાવી આપે છે કે શારદાદેવી પોતેજ જો સાત્વિક પ્રકૃતિના ન હોત તો ગમકૃષ્ણ પોતે પણ પગમહસ બની શક્યા હોત કે કેમ એ વિશે સંદેહ છે

આ પ્રમાણે એકાદ વર્ષ વીતી ગયા છતાય જ્યારે રામકૃષ્ણે જોયુ કે પોતાનામા દેહભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી અને શારદાદેવીને પોતે કોઈક વાર જગદબાના અશભાવે અથવા કોઈવાર સત્યિદાનદનરૂપ આત્મા કે ધ્વજભાવે જેવા સિવાય બીજી કોઈ ભાવના જન્મતી થી, ત્યારે પોતે સમજી ગયા કે શ્રીજગદબાએ સ્વય તેમને તે મક્ષિપરીક્ષામાથી બચાવી લીધા છે તેમને જણાયુ કે માતાના રસાદથી પોતાની સાધના પરિપૂર્ણ પ વ અવસ્થાને પામી છે અને

જાણ્યે અજાણ્યે પણ માને ન ગમે તેવું પોતે પણ કાંઈ કરી શકવાને સમર્થ નથી !

આથી પોતાની પ્રચંડ સાધનાને પરિપૂર્ણ કરવાના વિચારથી રામકૃષ્ણે શારદાદેવીમાં માતૃત્વની પ્રતિષ્ઠા કરવાનો વિચાર કર્યો. તેને માટે શુભ દિવસની રાહ જોવા લાગ્યા.

[૫]

તે દિવસ આવ્યો. કસાદારિણી કવિજ્ઞાની પૂજાનો તે પૃથ્વિ દિવસ આવ્યો. અમાવાસ્યા હતી. દક્ષિણવરમાં તે દિવસે વિશેષ પર્વ ગણાતું. શ્રી જગદંબાની પૂજા કરવાને માટે હાકુરે આજે વિશેષ પ્રકારની નૈવારીઓ કરી હતી. આજે તેને માટે 'મુખ્ય સ્થળ મંદિર નહિ પરંતુ પોતાનું ઘર હતું. પૂજાને વખતે દેવીને ખેસવાને માટે લીપણથી પવિત્ર થયેલી ખેડક પૂજા કરનારના આસનની જમણી બાજુએ તૈયાર કરી હતી. સૂર્યાગ્ન ચર્ચિ ગયો અને અમાવાસ્યાની ગાંઠ રાત્રિ રાદ થઈ. હાકુરે પોતાના બાણેજ હૃદયરામને મંદિરમાં પૂજા માટે મોકલ્યો હતો. બધી નૈવારીઓ પૂરી કરતાં લગભગ રાતના નવ વાગી ગયા. શારદાદેવીને હાકુરે પહેલેથીજ તે વખતે લાગર રહેવાનું કહેવડાવેલું, તે પ્રમાણે શારદાદેવી લાગર થઈ ગયાં હતાં. પછી હાકુર પૂજામાં બેઠા.

પૂજાની બધી સામગ્રીને શુદ્ધ કરીને રામકૃષ્ણે શારદાદેવીને લીપેલી ખેડક ઉપર ખેસવાનું ઇશારાથી જણાવ્યું. પૂજા જોતાં જોતાં શારદાદેવી અડધાંપડધાં બાલતાનજન્ય જની ગયાં હતાં. તેથી હાકુર શું કરી રહ્યા છે તે બરાબર જાણ્યા વગર મંત્રમુગ્ધ સ્થિતિમાં હાકુર તરફ મીટ માંડીને જોઈ રહ્યાં હતાં. સામેના કળરામાં રહેલા મંત્ર-શુદ્ધ જળથી હાકુર વારંવાર શારદાદેવીને અભિષેક કરી રહ્યા હતા. પછી મંત્ર સંજ્ઞાથીને હાકુરે પ્રાર્થનામંત્રનું ઉચ્ચારણ કર્યું:—“ હે બાલે,

હે સર્વશક્તિની અધીશ્વરી માત્ર ત્રિપુરસુદતી । સિદ્ધિદાત્રી જોલો,
આના શરીરને તેમજ મનને પરિત્ર કરીને તેનામા આવિર્ભૂત થઇમે
અધાનુ દ્વ્યાણુ ક્રમે । ' ત્યાગ પત્રી મત્રોપયુક્ત વિધાનથી નાસાત
દેવી તરીકે શાસ્ત્રદેવીની શાંતોપચાર પૂજા કરી અને તેમને નૈવેદ્ય
ધરાવીને તેમથી દેવનોદ ભાગ પોતાને હાથે તેમના મુખમા મળ્યો
તે વખતે શાસ્ત્રદેવી અપૂર્ણ અમાધિગ્ધ ગની ગયા હતા 'ત્યાગ પત્રી
ધી-રીરે અમાધિમા લીન થતા ગયા આ પ્રમાણે અમાધિગ્ધ પ્રજ્ઞ
અમાધિગ્ધ દેવીની આથે આ મન્વરૂપે પૂર્ણ ભાવે એકાન્ત થયા ।

ગરિના બે પદોડ રીતી ગયા ' પ્રથમ ઠાકુરમા લાઇકે જાગ્રિ
આવરા યાગી પરેવાની માદ્દ મરબાલ્લગામા તેમજો લીવીને
આત્મનિવૃત્ત કરું ત્યાગ પત્રી પોતાની સાધનાનુ મધુ કળા પ્રિયર્જન
હતા હતા પ્રણામ કરીને મોઢ્યા -“ હે મનાય મગનના મગન
મરપ દેવી, હે સર્વર્થનિષ્પત્તનાશિણી, હે નરપુદારિની, ત્રિનયને
ગિરજેદિની ગાગી, હે નાગબાળી, નને પ્રણામ, નને વાગ સાગ પ્રાણમ '

આ પ્રમાણે ષોડશીપૂજા અમાત્ર થયા પત્રી શાસ્ત્રદેવી, જેમનાના
માતૃત્વનુ આગેપણુ હરનામા આન્યુ હતુ, લગભગ પાંચ માત્ર 'ત્યાગની
પામે ગણા પદેનાની માદ્દ તે વખતે 'ત્યાગની અને 'ત્યાગના માતાની
સેવામા ગત ગહેતા દિવસો પસાર હવા લાગ્યા અને શુનિવેગાએ
પગમહાએવની પથારીની પામે અતા ગત દિવસ પગમહાએવની ખાત્ર
સમાધિ ગહેતી કાઈ કાઈ રાત્ર અત વ્યભિતના લમણો તેમના શરીરમા
જણાતા ક્યારે અમાધિ થગે એ આનંદમા શાસ્ત્રદેવીને ગનન
પૂગની ત્રિ પત્રી નહોતી આવતી ગમત્રપુને આ વાતની ખબર પત્રી
કે પોતે શાસ્ત્રજ્ઞાનાનાગા વગમા પોતાની માતા પામે નાગની રુદ્ર
સૂરાની નવગ્યા કરી દીધી આ પ્રમાણે લગભગ એ- વગ -
ત્યાગ માત્ર ગીતે શાસ્ત્રદેવી કામાન્યુર પાછા ક્રીડા ને રમત
વાતોના અશ્મગ્જો અત્રા શાસ્ત્રદેવી પોતાના ત્રિયોગે -

“એ દેવા દિવ્યભાવમા રહેતા તે કહીને સમજવાય તેમ નવી ટ્રાઇ વાગ ભાવાવેશમા ખૂબ ખોલતા, કોઇ વાગ હસતા, કોઈ વાગ ગડતા, કોઈ વાર જડ જેવા થઈ જતા । એ બધું જોઈને ભયથી મારા મરીગમા કપારી છૂટતી અને મનમા વિચારતી કે રાત ક્યારે વીતશે । તે વખતે ભાવસમાધિ અને કહે છે તે તો સમજતી નહિ એક વાગ તેમની સમાધિ ઊતરતી નહોતી, તે જોઈને ભયભરી ગડતી ગડતી હૃદયને ખોલાવવા લાગી તેણે આવીને તેમના કનમા નામ અમરણ કર્ણુ, એન્હો ધીરે ધીર તેમને ચૈતન્ય આવવા માડ્યું ત્યાગ પડી તેમણે જોયું કે હું તેમની તે દલામા ભય પામું છું, તેથી મને શીખવાડ્યું કે અમુક પ્રકારનો ભાવ જોતા અમુક નામ ઉચ્ચારવું, અમુક ભાવ જોતા અમુક ખીજ ઉચ્ચારવા ત્યાગ પડી ભય પામતી તહિ અને તેમના ન્હા પ્રમાણે કગવાથી તેમને જાન આવતું

[૬]

હવે શારદાદેવીના જીવનમા મહત્વનું પર્વ ચર ચાય છે પોડરી પૂજા દ્વારા માતૃત્વના આરભથી માડીને પરમહ સહેવના દેહત્યાગ સુધીનું તેમનું જીવન ધણે ભાગે દક્ષિણેશ્વરમા શુશ્રૂષામા નિગતરભાવે વ્યતીત થયું આ તેજ વર્ષના ગ્રાળાની તેમની રાત મૌન સેવા, જપધ્યાન વગેરેની અખડ ઉપાસના, અતિથિસત્કાર, પતિપરાયણતા વગેરે એવા અરખસિત ભાવે અને ત્રીણુવટથી વિક્રમ્યા કે બાહ્ય રીતે તેને અગે કોઈ નોંધવાવાયક ન હોના છતા તેમના આતરિક જીવનમા તે એક મહત્વનો ભાગ ભજવે છે “શ્રીશ્રી માયેર કથા”ના બે ભાગમા તેનાં વણા દષ્ટાતો છટાજવાયા નજરે ચડે છે

આ અરસામા જે મહાપુરુષની સાથે પોતાનું જીવન સકળાયું છે, તેમના જીવનનો ત્રીણુવટથી અભ્યાસ કરવાનું મળે છે અને ઉપદેશના કરતા તેમાંથીજ પોતાનું જીવનપાયેય વિવેકી શારદાદેવી

પોતાના સમગ્ર જીવનમાં ભેળવી દે છે પોતાના ગુરુ દેવો કે પતિ કહો, તેવા ગૃહસ્થી પગમહસની લાક્ષણિકતાઓ યથાર્થ ભાવે સમજવી, અનેક પ્રકારના અતિથિઓના મનોભાવ કળીને તેમની યોગ્ય ખગદાસ્ત કરવી, ગમકૃષ્ણના નિકટના શિષ્યો કે શિષ્યાઓને પોતાના બાળક સમાન ગણીને તેમની કાળજી લેવી, એ બધું કાર્ય શાગદાદેવી એવી ચોકસાઈથી કરતા કે તે દ્વારા તેમની ધી શક્તિ જણાઈ આવે છે હ્રી તો તેમનામાં સહજ હતી આ પ્રમાણે શ્રી, ધી અને હ્રીનો સુભગ મેગ મગવાથી શાગદાદેવીનું જીવન એક આર્પમાતા તરીકે આદર્શીય તેમજ પ્રાત સમગ્રીય બને છે

દક્ષિણેશ્વરના રહેઠાણ દરમિયાન શ્રી રામકૃષ્ણ અને શાગદાદેવીના જીવનના પ્રયગો પગપગ એતપ્રેત છે, તાણાવાણાની જેમ હને જે પ્રસંગો ટાકનામાં આવશે તેમના વણે ભાગ શાગદાદેવીએ સ્વમુખે પોતાના શિષ્યો કે શિષ્યાઓને પાછળથી જણાવેલા તેમાનાજ ઉતારા હરો નીચે જે ઉતારા કવનામાં આવે છે તે શ્રીગમકૃષ્ણ તેમજ શાગદાદેવી બન્નેના નિકટના શિષ્યા હતા તેમનું નામ યોગેન માતા.

“શ્રી શ્રીકુન્ડની સાથે મારો પ્રથમ પરિચય થયા પછી એક વાર હું દક્ષિણેશ્વર ગઈ ઉતાવળી ઉતાવળી ગઈ તેથી ખાવા કવવાનું ગઈ ગયેલું કાકુને તે પ્રમાણે કહ્યું એટલે તેમણે મને જણાવ્યું ‘અગે ખાધા વિના આવી છું, જા જા, ટકાગખાનામાં જઈને દાગલાત કે જે ઘઈ હોય તે પનાવી આવ ‘ ત્યા માતાની માથે મારો પ્રથમ પરિચય થયો માએ મને જે કાઈ હતું તે તગતજ આપ્યું એ પ્રથમ પરિચયમાજ મારો તેમની માથે ગાદ એક બધાઈ ગયો

એક વાર મા ગમનાવના વિગાહને ટાણે પોતાને ઘેર જવાના છે એમ આલણીને દક્ષિણેશ્વર ગઈ ધણા વખત સુધી માના દર્શન નહિ થાય એ ખ્યાન માત્રથી હું ખ થરા લાગ્યું જતી વખતે મા કાકુને પ્રણામ કરવા ગયા કાકુર કહ્યું ‘સંભાળીને જાઓ હોડીમાં

‘કે ગાડીમાં કંઈ બલી જવાય નહિ,’ માનાજીને અને હાકુરને મેં
 પ્રથમ એક સાથે જોયાં. ‘કે દેવ ! લોડીમાં બેસીને મા રવાના થયાં.
 માટી નજર પહોંચે ત્યાં સુધી મેં જોયા કંઈ, નીકા નજરની બહાર
 નીકળી ગઈ એટલે મા ત્યાં બેસીને ધ્યાન કરતાં હતાં ત્યાં જઈને
 ખૂબ રડી પડી, એટલામાં હાકુર ત્યાં યઈને પસાર થતા દેશે, તેમણે
 મારા હસકાં સાંભળ્યાં, પોતાના ઓરડામાં જઈને હાકુરે મને
 જોણાવરાત્રી, મને જોઈને જોડ્યા: ‘એના જવાથી તને ખૂબ લાગી
 આવ્યું?’ એમ કહીને એ વાત જણાવવા માટે હાકુરે જે બધી
 હિત્ર સાધનાઓ કરેલી તે વિશે સંભળાવ્યું. પછી કહ્યું. ‘આ બધું
 જાઈને કહેવાનું નહિ, હો.’

લગભગ દોઢ વર્ષ પછી મા દક્ષિણેશ્વર આવ્યા. હાકુરે લખ્યું
 હતું. ‘મારે ખાવાપીવાની મુશ્કેલી રહે છે.’ મા આવ્યાં કે હાકુરે
 તેમને કહ્યું. ‘બેલી મોટી મોટી આંખોવાળી આવે છેને, એ તને
 ખૂબ ચાહે છે. તારા ગુલા પછી એ ખૂબ રડી હતી.’

ત્યારે બ્યારે દક્ષિણેશ્વર જતી ત્યારે ત્યારે મા મને બધું
 જણાવતાં, મારો મત પણ ખૂબનાં. માના વાળ હું હોળી આવતી.
 મારે હાથે વાળ હેંજાવવાનું માને એટલું બધું ગમતું કે ત્રણ ચાર
 દિવસ પછી પણ સ્નાનને વખતે માથાના વાળ છોડતાં નહિ. કહેતાં:
 ‘ના, એ તો યોગેને હોખેલા વાળ છે, એ બ્યારે આવશે ભારે
 છોડશે.’ હું લગભગ સપ્તાહમાં એકાદ વાર દક્ષિણેશ્વર જતી. દક્ષિણે-
 શ્વરથી પાછાં ફરતાં શિવની પૂજા માટે ત્રિલિપત્ર લઈ આવતી.
 પછી સૂકાં ત્રિલિપત્રથી પણ શિવના પૂજા કરતી. એક વાર માએ
 મને પૂછ્યું: ‘યોગેન, તું સૂકાં ત્રિલિપત્રથી શિવને પૂજે છે કે શું?’
 ‘હા, મા; તમે શી રીતે જાણ્યું?’ ‘આજે સવારે ધ્યાનમાં બેઠી
 ત્યારે મને નેમ જણાવ્યું.’

એકવાર મા પાન બનાવતાં હતાં. મેં જોયું તો કેટલાંક પાનમાં
 ધસાપત્રી વગેરે મશાલો નાંખતાં હતાં, અને બીજાં કેટલાંક માત્ર

સોપારી અને ચૂનાવાળા હતા મેં મળ્યું ‘કેમ મા, આમા તો તમે મશાલો નાખ્યો નહિ ? આ કોના ને પેલો કોના ?’ માએ કહ્યું ‘યોગેન, મશાલોવાળા ભક્તોને માટે એમને મારે પોતાના ગણીને સલામતના ગ્રાહા અને બીજા એમને માટે, એ તો માગ છે ને.’

મા આ ગાંધ શકતા એમ્વાર મા અને લક્ષ્મીદિદિ ગતે ધીરે ધીરે ગાતા હતા મગબજ જમીવટ થઈ હતી ઠાકુર તે સાંભળી ગયા બીજે દિવસે કહ્યું કાને તો તમે જમાવ્યું હતું મરાબજ, બરાબજ, મગ્સ જમ્યું’

દક્ષિણેશ્વરમા માને આખા દિવસમા મહેજ પછુ આગમ મગતો નહિ ભક્તોને માટે લગભગ ત્રણ શેર કે આડત્રણ રોગની રોટલીની આટો બધાતો અને તે ઉપગત કેટલા બધા પાન ! ઠાકુરને માટે દૂધ પછુ ખૂબ ઊકાળતા, કારણકે તેમને મવાઈ ખૂબ લાવતી ઠાકુરને માટે નરમ શાક થતુ ચદ્રાદેની જ્યાં સુધી ગળ્યા ત્યાં સુધી ઠાકુર દેકાખાનામા ખાતા ઘાઈ ના હોય તો આનને વખતે મા ઠાકુરને તેલતુ માલીશ કરતા

ગોલાપદિદિ આ પા એટલે ઠાકુર તેમને એમ્વાર ખાવાનો થાળ લાવવાનું કહ્યું ત્યાં પછી ગોલાપદિદિ વરેજ તેમ કમ્ના લાગ્યા ખાવાનું લઈ જતા એને મા રોજ ઠાકુરને એકવાર નોઈ શકતા, તે પછુ હવે બધ થયું સમ્માકાળ પછી ધણીનાં ગોલાપ ઠાકુરની પાસે ગાળતાં ગાંધ કોઈ નાં તો ગતના દશ થઈ જતા, એટલે દેકાખાનાના વગડામા ગોલાપદિદિને માટે ખાવાનું સાચવના માને ખેસી ગહેતુ પડતુ તેથી તેમને જગ મુશ્કેલી લાગતી એકનાર ઠાકુરને કાને એ વાત મઈ, ઠાકુરે તેથી ગોનાપને કહ્યું ‘તું આટલી બધી વાર અહીં ખેસી ગહે છે, આમે ત્યાં એને કષ્ટ થાય છે વહેલા જતી હોય તો !’ ગોલાપે કહ્યું ‘ના, મા તો મને ખૂબજ માહે છે, પોતાની દીમ્પીની માફક મજે છે’

એકવાર ગોલાપે માને કહ્યું ‘મા, મનમોહનની મા કહેતી ‘તો ક ઠાકુર તો મોટા ત્યાગી ઠ અને રાગદાદેરી તો કાનના ને ખીજા બધા ધરેણા પહેર છે એ તે શુ સાર કહેવાય ?’ ખીજે દિવસે ન્યારે દક્ષિણેશ્વર ગઈ તો જોયું કે માએ હાથની મગડીઓ સિવાય ખીજા બધા ધરેણા કાઢી નાખ્યા તો મે આશ્ચર્ય સાથે જણાવ્યું ‘મા, આમ કેમ ?’ માએ કહ્યું ‘ગોલાપના બહેવાથી .

મા ન્યારે પહેવવહેવા દક્ષિણેશ્વર આવ્યા ત્યાર સસારની ઘણી વાતો સમજતા નહિ અને ભાવ પણ થતો નહિ નિષ્પ્રાપ્તક લગવાનું દરરોજ ધ્યાન ધરતા છતાં ભાવસમાધિ થતી નહિ ઠાકુરની ભાવસમાધિ જોઈને મા ખૂબ ખીતા તે વખતે મા અને ઠાકુર એકજ ઓરડામાં સૂતા, ઠાકુર મોટા પથજમા અને મા ખાટવામાં મારો પરિચય થતા પછી માએ મને એક વાર કહ્યું ‘એમને જરા કહેજે કે મને ભાવભાવ થાય મે વિચાર્યું કે માએ ન્યારે કહ્યું ત્યારે તે ઠાકુરને જણાવવું ખીજે દિવસે ગઈ તો સવારે ઠાકુર પલંગ ઉપર ખેડા હતા પ્રણામ કરીને મે માના વાત જણાવી તેમણે વાત સાંભળી, પણ કાઈ કહ્યા વિના ગભીર બની ગયા આ પ્રમાણે ન્યારે ઠાકુર ગભીર થઈ જતા ત્યારે કાઈની તેમને કાઈ કહેવાની તાકાત નહોતી તેથી થોડી વાર શાત બેસીને પ્રણામ કરીને પાછી ફરી ટકાગખાનામાં જઈને જોયું તો મા ખૂબ ફરી રહ્યા હતા સહેજ દગવાળે ખોલીને જોયું તો મા ખૂબ હસતા હતા વળી પાછા ગડવા લાગ્યા થોડી વાર પછી જાણે કે સમાધિગ્ય થઈ ગયા દગવાળે મે બધ ફરી દીધો અને ઘણી વાર પછી ગઈ કહે ‘હમણાજ આવી ?’ મે કહ્યું ‘કેમ મા, તમને ભાવ થતો નથીને ?’ મા સાંભળીને હસી પડ્યા .

દક્ષિણેશ્વરના વાસ દરમિયાન પોતાની કેટલોક વાતો કરતા માએ પોતાની એક શિષ્યાને કહેલું “બેટા, કેવું મોટું સૌભાગ્ય કે આવો જન્મ મળ્યો છે ખૂબ ભાવથી લગવાનને લજ કર્યા વિના

કાંઈ મળે ખેટા ? સંસારનાં કામકાજમાંથી પરવારીને પણ થોડો વખત મેળવી લેવો જોઈએ. જોને, હું જ્યારે દક્ષિણેશ્વરમાં રહેતી ત્યારે રાતના ત્રણ વાગે જીડીને જપ કરતી. જ્ઞાન પણ ભૂલી જતી. એક વાર જ્યોત્સ્નાલરી રાતે દેકારખાનાની સીડીની પાસે ખેસીને જપ કરતી'તી. આરે ખાજુ શાંતિ હતી. હાકુર તે પહેલાં શૌચે ગયા હતા તેની તો મને ખબરજ નહોતી. બીજે દિવસે પણ જ્યારે તેમનાં જૂતાંનો અવાજ થયો ત્યારે ખબર પડી. ધ્યાન ખૂબ જામ્યું હતું. જોગેન જ્યારે હાકુરને ઝારી આપવા આવ્યો ત્યારે તેણે મને તે અવસ્થામાં જોયેલી. દેવા મજાના એ દિવસો હતા, ખેટા ! આંત્રી રાતે ચંદ્ર તરફ નાકીને હાથ જોડીને ખોલતી: 'તમારી આ જ્યોત્સ્નાની માફક મારું અંતર નિર્મળ કરે. ' જપ કે ધ્યાન કરતાં કરતાં જોઈશિ તો તને જણાશે કે જાણે તેઓ હમણું ખોલશે, મનમાં જે વાસના હશે તે હમણાંજ પૂરી દેશે,—ત્રાણમાં કેવી શાંતિ ! આહા ! તે વેળા મારું મન કેવું હતું ! એક વાર કામ કરનારી બાઈએ બૂલ-બૂલથી કાંસાની થાળી પાડી નાંખી, તેનો રણકાર જાણે મારા હૃદયમાં અથડાયો, વજ જોવો ધા થયો ! સાધના કરતાં કરતાં અમળજે કે મારામાં જોએ રહ્યા છે, તેઓ તારામાં પણ છે, અધેજ તેઓ છે. મન પછી મરી જાય છે, ખેટા, અહંકાર મળી જાય છે. ગરીબાઈ, દીનના આવી જાય છે ! "

“ આહા ! કેવો નેમનો મારી સાથેનો અવધાર ! એક પણ દિવસ મને દુઃખ પડે તેવું જોડ્યા નથી ! અરે, ફક્તો પણ ધા કર્યો નથી ! એક વાર દક્ષિણેશ્વરમાં તેમને માટે ખાવાનું મકવા ગઈ હતી તેમણે જાણ્યું કે લક્ષ્મી રોજ મૂકી જાય છે. તેથી કહ્યું: 'રે દરવાજો વાસી જજે. ' મેં કહ્યું: 'વારુ. ' મારે અવાજ સાંભળે એ તો ચમકી જીહવા: 'શું, તમે ? મને તો તેની ખબરજ નહિ ? મેં જાણ્યું કે લક્ષ્મી હશે. મનમાં આનુનાં નહિ. "

કહ્યું: ‘અરે, એ શું બોલો છો!’ અર્ધ વાર દેખાયા અને બોલાવી નથી. કહેના, ‘સ્ત્રીઓએ કામ કરવું જરૂરી છે; નહિ તો બેસી રહેવાથી ખોટી ચિંતાઓ, ખોટા વિચારો આવે.’ એક વાર કંતાનના ધાગા લઈ આવ્યા. મને કહે. ‘આમાંથી મને શીટું બનાવી આપો. નાનાં ઝાકરા મારે ખાવાનું તેમાં રાખીશ.’ મેં શીટું બનાવી આપ્યું અને વધેલા ધાગામાંથી મારે મારે ઓગાડું બનાવ્યું. કાથળા ઉપર સાદહી પાથરતી અને ધાગાનું ઓગાડું બનાવતી. કેવી મજાજાદ જિંદગી આવતી !

હૃદયને કહેતા. ‘અધ્યા હૃદય, મને તો ભાઈ ચિંતા હતી કે ગામડાંની છોકરી, કાણ જાણે, અહીં તેનું શું થશે ? ક્યાં સૌમ્ય જશે ? તેની લાજ મરગદાનું શું થશે ? લોકો નિંદા કરશે, અને બિચારી બાછ મરશે ! પણ આ તો નવજૂન નીકળ્યું, કાણ જાણે શું કંઈ છે તેની ખબરજ પડે નહિ. મેં પણ બહાર જતાં જોઈ નથી !’ સાંભળીને મને કંઈ કંઈ થઈ જતું. વ્યાકુળ થઈને જગત્માં પ્રાર્થના કરતી. ‘હે મા, મારી લાજ રાખજો !’ માએ પણ મને જાણે બરાબર સાચવી. આટલાં વર્ષો રૂઢી છતાં કંઈને જતી થઈ નથી. લોકો મને ભગવતી કહે છે, હું પણ વિચારું છું કે કદાચ તેમ હોય. નહિ તો મારા જીવનમાં ઘણું અફઝૂન બન્યું. આ યોગસપ, યોગીન બધાં જાણે છે. જો વિચારું કે આમ થાય, કલાણું ખાણું છે, તો ભગવાન કાણ જાણે ક્યાંથી પાગ પાડે ! આહા ! દિગ્વિજયમાં તો કેવા દિવસો ગાળ્યા છે, બેટા !

હાકુર કીર્તન કરતા, હું કલકિના કલકિ સાંભળતી. દેહર-ખાનાની પકડીમાંથી બહાર નેહને પ્રણામ કરતી. કેવા આનંદ વ્યાપી જતો ! રાત દિવસ લોકો આવજા કરતા, ભગવાનની વાતો નિરંતર થયાં કરતી. આહા ! તે વખતે વિષ્ણુ નામના એક ઝાકરાએ સંસારના ભયથી આપધાન કર્યો. તે વિશે દાદાએ હાકુરને પૂછ્યું :

‘એને આત્મહત્યાનું પાપ મા લાગ્યું?’ કાકરે કહ્યું: ‘એણે તો ભગવાનને માટે દેહનો ત્યાગ કર્યો, એમાં વળી પાપ કેવું? પણ એ વાત વિષે કાકીને કહેવું નહિ, કાકેણુ કેળમાં મૂળ ભાવ સમજતાં નથી.’

મન તો છે મરતાના હાથી જેવું, બેટા! હવેની સાથે દોડે મૂકે છે. તેથી સદસતનો વિચાર કરીને બધું બોલુ બોધ્યે, ભગવાનનો માર્ગ જેવો તેવો નથી. દક્ષિણેશ્વરમાં રાતે કાણુ જાણે કાણુ પાંસળી વગાડતું, સાબળીને મન આકુળઆકુળ થઈ જતું. મનમાં થતું બહુ સાક્ષાત ભગવાન પાંસળી વગાડી રહ્યા હશે, તરતજ સમાધિ થઈ જતી. અને બેલુડમાં પણ ધ્યાન કેવું રાંત, ધ્યાન આકુળ રહેતું. તેથીજ નરેન્દ્રે ત્યાં ધ્યાનક બનાવવાની ઇચ્છા કરી હતી જેવી ફાકુની ઇચ્છા.”

[૭]

સારદાદેવી જેટલા વર્ષો દક્ષિણેશ્વરમાં રહ્યાં તેમાનો મોટો ભાગ તેમણે ટીકારખાનાવાળા મંત્રાનમાં ગાળ્યો હતો. આ મંત્રાનને બે માળ હતા. ઉપરના ભાગમાં ચંદ્રાદેવી છત્તાં ત્યાં બુધી પડી રહ્યાં, અને નીચેના ભાગમાં સારદાદેવી રહેતાં. ચંદ્રાદેવી લક્ષ્મીદીક્ષ હતાં, તેથી ચાર બાજુનો વરડાનો ખુફી ભાગ વાંસની ચીપોથી જડી બેવામાં આવેલો. આ બેઠેજ એરડો કાકર તરીકે તેમજ રસોડા તરીકે વાપરવામાં આવતો. આથી અચારે સોતે સૂઈ જતાં ત્યારે સાકસાઈ, ચોખા, દાળ વગેરે સામાન પોતાની આસપાસ રાખીને સૂતાં. ઉપર શીકામાં રામકૃષ્ણને માટે ખાવાનો ખોરાક રાખતાં. એરડો એટલો બધો નીચો હતો કે બારેણાની બારસાંબે તેમનું માથુ બમડાવું. રામકૃષ્ણને આ બધી અબયડોનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ હતો, પરંતુ મધુરખાણના મૃત્યુ પછી કોઈ કલા વિના આવી બધી મુશ્કેલીઓને આપમેળે સમજી, જામ એવું હતું નહિ. ”

શારદાદેવીના સ્વભાવ પ્રમાણે પોતે પરોઢિયે લગભગ ત્રણ વાગે દરરોજ ઊઠતાં. સહેજસાજ પ્રકાશ થતાં પહેલાં તો પોતે ગંગામાં સ્નાન કરી પરવારીને ઘરમાં પેસી જતાં, ત્યાર પછી બાગેજ તેઓ અદાર નીકળતાં. પરંતુ રામકૃષ્ણને ખબર હતી કે જો શારદાદેવીનું જીવન આમને આમ જશે તો ભવિષ્યમાં ગંગાપન્ન થશે. પરમહંસ-દેવનાં કીર્તન, રૂત્ય વગેરે જોવા માટે શારદાદેવી કસાકાના કસાક ઉમાં રહેતાં, તેને પરિણામે તેમના પગમાં વા થયેલો. આથી રામકૃષ્ણે તેમને કહેવું કે બપોરને વખતે જ્યાં કાઠની અવગળવર ન હોય ત્યારે તેમણે બહાર દરવુ કંવુ. રામકૃષ્ણ પોતે તે વિષે દરરોજ નવામ ગમ્મતા.

થોડો વખત પીત્યા બાદ ઇ. સ. ૧૮૭૪મા પરમહંસદેવના કેટલાક ભક્તજનોએ શારદાદેવીને માટે એક ઝુપડી બંધાવી આપી. શારદાદેવી ગંધવાનુ ત્યા ગમ્મના અને રામકૃષ્ણને માટે ખાવાનું લાઈ જતાં.

રામકૃષ્ણને લગભગ એકાદ વર્ષ પછી આમાશયનો રોગ થયો. તેમની પરિચર્યા કરવા માટે શારદાદેવી વળી પાછાં નજીકમાં ટીકાર-ખાનામાં રહેવા ગયાં. તેમનું પેટ એવું નાજુક હતું કે ખોરાકની ખાખતમાં સહેજ અનિયમિતતા કે અવ્યવસ્થા થતાં તરતજ તેની અસર તેમના શરીર પર થતી. તેથી કરીને આહારની ખાખતમાં બહુ કાળજી રાખવી પડતી. આ જનની કાળજી શારદાદેવી બરાબર ગમ્મી શકતાં. તેમની ગેરહાજરીમાં તેમનું શરીર અસ્વસ્થ થઈ જતું તેથી તરતજ શારદાદેવીને બોલાવી લેતા. ગરુઆતમાં તેમને માત્ર રામકૃષ્ણને તેમજ ચંદ્રાદેવીને માટે રાંધવું પડતું. ચંદ્રાદેવીનો બોલ શારદાદેવી પડ્યો ઝીલી લેતાં. કાઠવાર એટલી બધી હિતાવળ કરતાં કે વાગવાની બીકથી યોગેનમા તેમને ટોકતાં. પરંતુ શારદાદેવી જણાવતાં. “વાગે તોય શું. એ તો મારાં ગુરુજન ગણાય, વળી મારાં આત્મ-પરમજીવન એમને સહેજ પછી એમણે આને એમજમ. ખેડે.”

પરંતુ જેમ જેમ ગિધ્યમડગ વધના લાગ્યું તેમ તેમ શારદાદેવીને માથે જવાબદારી પણ વધતી ચાલી. મધાને અનુકૂળ છતાં કેટલાકને મનગમતો ખોરાક કંવો પડતો તે વખતનું વર્ણન કરતા પોતે જણાવે છે “કાઈ કાઈ વાર એકલી પડી જતી માગ સાસુ તો હતાજ નચ્ચે વચ્ચે ગોલાપ, ગૌરદાસી આવતા નાનકડી જગ્યા, તેમા ગંધવાનું, રહેવાનું, ખાવાનું ઠાકુને માટે પણ ત્યાજ રહેવાનું, કાચીકે પેટને હીથે કાલીનો ભોગ ખાઈ શકતા નહિ વળી બીજા બડતો આવે તેમને માટે પણ રાધવાનું ગતદિવસ ગંધનાનું જાણે ચાલતું કાઈ ભક્ત આપીને ડહે આજે તો અમુક ખાઈશ, કાઈ વળી મહે અમુક ખાઈશ નહુ ચાર ગેર આટો મધાતો ગખાલને માટે ઘણે ભાગે ખીચડી થની મુરેન મિત્ર પ્રત્યેક માસ ભમ્તોની મેવાને માટે દશ કપિયા આપના વૃદ્ધ ગોપાન ખરીદી કરી વાવતો બીજા બાજુ નાચ, ગાન, કીર્તન, ભાવ, અમાધિ ગતદિવસ ચાલતા સામે વામની ચીપોનો વડા નાળેવો હતો તેમા કાણા પાડીને બધું જોતી તેથીજ જિભા જિભા ગહેનાથી પગમા ના ચરો

આમાગનની મીઠથી નામકૃણુ એના મચેત ગહેતા ૬ સહેજ પણ ખોગકમા મુધારો વધારો થાય કે નાગકની માફક ભડકતા પરંતુ શારદાદેવી ખૂન પ્રેમ નથા કુશગતાથી બાળકની માફક ટોકી ટોકીને તેમને ખવડાવના તે વખતનો એક ગુપ્ત પ્રમગ શારદાદેવીની આવાકી નતાવે છે ગમકૃણુ તે વેળા માદા હતા “ઠાકુના મદવાડ વખતે મુખારહુવિના ગગાપ્રમાદ મેનને મોલાયા વૈષે પાણી પાવાની મના કરી ઠાકુ બધાને પૂછવા લાગ્યા ‘હે અબ્બા, પાણી પીધા વિના ચાલે.’” જેને જુએ તેને, પછી ભલે ને તે નાનો છોકરો હોય, તોય પૂજતા ‘હે અભાગાઈ, પાણી નગર ગહેનાય?’ મને પૂછ્યું ‘રહી શકાએ?’ મે કહ્યું ‘જરૂર’ ‘જો જો હો’ દાડમના દાબામાંથી પણ પાણી કાઢી વેળે, થઈ ગમ્મે ને’ મે કહ્યું ‘જેમ કાલી માતા

કમવશે તેમ કરીશુ.' છેવટે મન સ્થિત કરીને ત્યાં પહોંચી. ગેજ શરૂઆતમાં ત્રણ ચાંચ ગેર અને પછી પાંચ છ ગેર દૂધ આપતી ગોવાળાં મને ગેજ વધારે દૂધ દઈ જતો. કહેતો કે કામીના મંદિરમાં આપવાથી બધા પોતપોતાને ઘેર લઈ જશે અને ગમે તેને ખવડાવી દેશે, તેના કમતા બહોં તો લાકડાંને મોઢે જાયો તેથી પાંચ છ ગેર દૂધ થતુ દૂધને ખૂબ ગિડાળી ગિડાળીને એક ગેર ૪ હોદ ગેર ગ્રેવા દેતી. મને પૂછતા 'દૂધ કેટલુ છે?' હું કહેતી. 'કેટલુ વળી, એક ગેર... કે પાંચ પાવ હશે ત્યાં કહેતા 'ના, ના, ગાદલી બંધી ઘટ મધાઈ ક્યાથી?' એકવાર ગોલાપને પૂછ્યુ 'હે અગે, દૂધ કેટલુ ફો?' ગોલાપે ખડુ કહી દીધું

'હે, એટલુ બધુ દૂધ' તેથીજ મને પેટનુ રુદ્ધ થાય છે. બોલાવો એને, બોલાવો '૫ ગઈ. મને પૂછ્યુ 'કેટલુ દૂધ?' મેં કહ્યુ 'પાંચ પાવ આગર. 'પણ ગોલાપ તો આટલુ બધુ જણાવે છે.' 'ગોલાપ ક્યાંથી જાયો? અહીંનુ માપ ગોલાપ શી રીતે સમજે?'

વળી એક વાર ગોલાપને પૂછ્યુ ગોવાપે કહ્યુ 'આદાની એક વાડખી અને કાલી મંદિરની એક વાડકી' 'હે, પુત્રો તો, બોલાવો એને?' જતાજ મને પૂછ્યુ. 'વાડકીમા કેટલા છટાક, કેટલા પાવ દૂધ માય છે?' મેં કહ્યુ 'કેટલા છટાક, કેટલા પાવ, તેની મને ખબર નથી. દૂધ ખાવુ, તેમા વળી આવી શી ધમાલ?' સારે કહ્યુ: 'આટલુ તો પચતુ હશે? નેથીજ પેટની ધમાલ વધશે.' ખરેખર તે દિવસે પેટમા દરદ રહ્યુ મેં પૂછ્યુ 'કેવો દન્ટ થાય છે?' કહ્યુ: 'ધોળો સ્પીકલો, સટેજસાજ. પદર વાર જવુ પડ્યુ. તમારા મધાની આવી મેલા માટે ન પાલવે' તે દિવસે સાજે કાંઈ ખાધું નહિ. ગોલાપે કહ્યુ. 'મા, તમારું મને કાંઈ જોઈતું. મને શી ખબર? ખાવાનુ બગડ્યું' મેં કહ્યુ. 'ખાવાની બાજતમા એમ કમમાં દેવા ના મળ્યા. આ પ્રમાણેજ તેમને મોજવીને દરોજ ખવડાવતુ.' બધુજ મનનુ કામનું છે, પાછળથી શરીર કેવુ થઈ ગયું!'

એક વાર પાનિદાદીનો મહેલસવ ગેવા કેટલાંક સ્ત્રી ભક્તો જવાનાં હતાં. રામકૃષ્ણને તે વિષે ખબર પડવાથી તેમણે ચારદાદેવીને જવું હોય તો તે વિષે પૂછવરાવ્યું. ચારદાદેવીએ રામકૃષ્ણે કહેલો સંદેશો ખરાખર સાંભળીને કહ્યું: “કયાં જશુ જાય છે. ત્યાં પણ ખૂબ ભીડ ચવાની. મને એ બધું કાવશે નહિ.” તેમનો આ નહિ જવા વિષેનો સંકલ્પ વિચારનાં રામકૃષ્ણે કહ્યું: “આટઆટલી ભીડ અને તેમાં વળી મારી આવ સમાધિ થાય એટલે બધાં મારી નક્ક નાહી રહે. તેમણે આવવાની ના કહી તે કીકે ક્યું. બહેને સાથે જોઈને લોકો કહેત: ‘હંસ હંસી આવ્યાં!’ એ ખરેખર શુદ્ધિમની છે.” ચારદાદેવીએ પાછળથી તેનો ખુલાસો કરતાં જણાવ્યું હતું: “સવારે તેમણે મને જે ભાવે જે સબ્દોમાં કહેવરાવ્યું હતું તે ઉપરથી સમજાયેલી કે તેમણે મન જોણીને કહેવરાવ્યું નથી. જો મારે જવાનુંજ હોય તો કહેવરાવન: ‘જરૂર જશે.’ પરંતુ તેમણે તેમ ના કરતાં જવા-ન-જવાની, જવાબદારી મારે માથે મૂકી, તેજ સૂચવે છે કે જવાનો સંકલ્પ છોડી દેવો એ ઈચ્છનીય છે.”

એક વાર લક્ષ્મીનારાયણ નામે રામકૃષ્ણનો એક મારવાડી ભક્ત દસ દગર રૂપિયા આપવાની ઈચ્છાથી આવ્યો. તે સાંભળીને રામકૃષ્ણના હૃદયમાં જણી કે વજાયાત ચયો. તેમણે માતાને કહ્યું: “હે મા ! આટઆટલા દિવસો પછી વળી પાછું પ્રસોભન !” તે વખતે ચારદાદેવીના અભિગ્રામ જાણવા માટે તેમને બોલાવ્યાં. કહ્યું: “જુઓ, રૂપિયા આપવા આ ભક્ત આવ્યો છે. મેં કહ્યું કે હું તો નહિ લઉં, તેથી તમારે નામે આપવા ઈચ્છે છે. તો શું કરવું ?” સાંભળીને ચારદાદેવીએ કહ્યું: “એમ તો કેમ બને ? ધેસા તો લેવાયજ નહિ. હું લઉં તોય અતિ તો તમારાજ ને: કારણ કે તમારે માટે સેવા ચાકરીમાંજ તે વપગવાના. પરિણામે તમેજ ને લીધા’ તેમ ચયું. તમને લોકો ત્યાગને માટે પૂજે છે; ભજે છે. માટે લઈ નહિ શકાય.” ચારદાદેવીની તીક્ષ્ણ શુદ્ધિ, નિર્લોભ વૃત્તિ અને મને-ભાવને પારખવાની તપર શક્તિ જોઈને રામકૃષ્ણ ખુસ થયા.

[૮]

ધૃણા વર્ષો પછી એક વાગ દેવત્રય મહારાજના દેહ ત્યાગ પહેલા શારદાનંદ મહાગજે ‘ ઉદ્ધોધન ’ વાગા મકાનમા બૂત બેથું હતું તે વિષે વાન નીકળી બધાએ એ વાન ગાગદામાતાને જણાવી. તે વખતે તેમણે દક્ષિણેશ્વરમા પરમહસદેવની આમતમા અનુભવેયો દાખયો સભાગા થો એક સાર ગમકૃષ્ણ ગખાવને લઈને વેણીપાલના આગમા ગરા હતા માગની આમપાસ ગતા હતા એટલામા બૂતે આનીને કહ્યું “ તુ અહીં કેમ આ-યો છુ, અમે તો બળી મર્યા અમારાથી તારી દાજગી મહન થતી નથી, નાટે ચાહ્યો જા, ઝટ જા ’ ગમકૃષ્ણને તો આ વિષે માર્છ ખમજ નહોતી. તેમની પવિત્ર દાજગી અને તેમનું આધનાનું બગ કેવી રીતે સહેરાય ? ખાઈ પીને પરવારીને ગખાવને ગાડી લઈ આવવા જણાવ્યું પણ એટલી રાત્રે ગાડી ધ્યાથી મળે. ઠાકુરે કહ્યું “ મળી આવશે, જુઓ તો ખગ અને ગાડી મળી આની ગાડીનો અવાજ થયો એટલે શારદાદેવીએ ગળ્યું કે ગમકૃષ્ણ ધ્યાનથી આવે ન બનેને વાતો કરતા આભણીને નિશ્ચય થયો કે એ તો એજ આત્મી ગતે ખાવાનું માગશે તો શુ આપીશ તેની ચિંતા કરવા લાગ્યા તે દિવસે આનરાના નથી જણીને તેમણે કાઈ રાખેયુ નહિ મદિગના દગવાજ બંધ થઈ ગયા હતા ગતનો એક વાગ્યો હતો કાણુ જાણે કેની રીતે ખાગણા ખુલી ગયા. શારદાદેવીએ આકગડીને કહ્યું “ હવે શુ થયો ? ” ઠાકુર સાબળી ગયા, એટલે તેમના ઓગડામા જઈને બોલ્યા “ તમે ગમરાશો નહિ, અમે તો પરવારીને આવ્યા છીએ ” પાછળથી જ્યારે ગખાવે બૂતની વાત કાઢી ત્યારે તે બોલ્યા હતા “ અરે, તે વખતે મોલ્યો નહિ તે કીક કહ્યું, નહિ તો માગ દાત ખીકાઈ જાત વાન સાબળીને મને અત્યાર પણ લાય વાગે છે ”

એ વાગ ગાગદોદેવીએ મલીને ઓટ ગગન અને જૂદના કુલની

સાત સેગની માળા ગૂથેલી સાજો ગૂથીને પત્થરના વાડકામા પાણી ભરીને મૂકી કે તગતજ તેની કળીઓ ખીલી બિડી. માતાજીને પહેરાવવા મોકલાવી રામકૃષ્ણ ન્યાયે દર્શને ગયા ત્યારે મુદ્દ માળા બેઠેને ભાવમા તગમેળ બની ગયા વાગવાર બોલવા લાગ્યા કે કેવી સુદ્ધ લાગે છે, કાણે બનાવી હશે ? ખબર પડતાની સાથે શારદાદેવીને દર્શન કરવા બોલાવ્યા અને કહ્યું “ જુઓ તો, માનુ કેવું રૂપ મધમધી બેઠું છે । ”

દક્ષિણેશ્વરના ગહેદાણુના ગાગામા શારદાદેવીને અવારનવાર કામારપુકુર અને જયરામબાદી જવાનું થતું પરંતુ તે અરસામા તેમના કુટુંબના બનાવો સિવાય બીજો કાંઈ નોંધના લાયક પ્રસંગ બન્યો નથી શારદાદેવીના માતા શ્યામમુદરીદેવીએ એક વાર જગદ્દારીની પૂજનો સમારભ કરેલો પાછળથી શારદાદેવીએ તે પ્રથા જળવી ગયેલી અને તે દર વર્ષે તે સમયે પોતે હાજર થતા આ પ્રમાણે દક્ષિણેશ્વરથી આવના જવાના પ્રસંગમા એક મહત્વનો બનાવ બની ગયો એક તો બધાવને પાલરી શકે તેવા વાહનોનો અભાવ, અને બીજું પૂરતી આર્થિક સંગવડ નહિ, એવા ઘણા કારણોને લઈને શારદાદેવી જયરામબાદીથી કામારપુકુર કે દક્ષિણેશ્વર પગપાળા આવતા જતા વચમા ચાર પાંચ કોશના વિસ્તારમા તેઓએલો અને કેટલાનું જગત આપતું એમાં નરઘાતક ડાકુઓ વસતા જગતના મધ્ય ભાગમા હજુ પણ એક બીષણ કાલીની મૂર્તિ છે આ કાલીની પૂજા ડાકુઓ નગરકાથી કરતા આથી કરીને એ જગલમાથી પસાર થતી વખતે માણસો મોટા ટોળામા ન હોય તો જવાનું સાહસ કરી શકતા નહિ

એકવાર રામકૃષ્ણના ભત્રીજો અને ભત્રીજી અને બીજા કેટલાક સ્ત્રીપુરુષોની સાથે શારદાદેવી કામારપુકુરથી દક્ષિણેશ્વર આવવા નીકળ્યા આગમબાગ પહોંચ્યા પછી ત્યાંથી પેલા બે જગલો પસાર કરવાને

માટે હજુ પૂરતો સ્વિસ આડી છે એમ માનીને બધાંએ આગળ વધવાનો નિશ્ચય કર્યો. થાક સામેલો હોવા છતાં શારદાદેવી કાંઈ પણ બોલ્યા વિના આગળ ચાલવા લાગ્યાં. પાછળ પડી જતાં તો બધાં ઘડીબર રોકાતાં અને આવી જાય એટલે પાછાં ચાલતાં. પણ બધાં અંદરેઅંદર કહેવા લાગ્યાં કે આમ ચાલીશું તો પાર નહિ આવે અને રસ્તામાંજ રાત પડી જશે ! પોતાને માટે બધાંને ખોટી કરવાં એ ઠીક નહિ લાગવાથી શારદાદેવીએ કહ્યું : “ તમે બધાં તારકેશ્વરમાં આરામ લો અને હું દમભૂં અને તેટલી ઝડપથી આપીને તમને મળું છું. ” સંમતિ મળવાથી તેમના સાથીદારોએ તો પણ ઉપાડ્યા અને જોતજોતાંમાં અદૃશ્ય થઈ ગયા. ખૂબ થાકી ગયાં હોવા છતાંય શારદાદેવી જોરથી ચાલવા લાગ્યા, પણ હવે તો થાક્યાના ગાઉ, એટલે જંગમમાં જેવાં પેહાં ત્યાં તો અધ્યા પડી ગઈ. મનમંત્રિ મનમાં શારદાદેવી ઝડપથી પહોંચવાનું કહે છે, ત્યાં આમેથી કાંઈ લાંબો પહોંચો લય કર કાળો માણસ ખબે ડાંગ લઈને આવતો જણાયો. તેમની પાછળથી પણ કાંઈક આવતું લાગ્યું. પોતે એકદમ ચેતી ગયાં અને શુદ્ધિ સ્થિર રાખીને હતાં ત્યાં ત્યાં જોવાં રહ્યાં. થોડી વારમાંજ પેહો ડાકુ આવી પહોંચ્યો અને પૂછવા લાગ્યો : “ આવે વખતે ત્યાં જોએલું કાણુ છે ? ” શારદાદેવીએ કહ્યું. “ આખા, મારાં સાથીદારો મને મૂકીને આગળ નીકળી ગયાં છે; હુંય પણ માર્ગ ભૂલી ગઈ છું એમ જણાય છે. માટે મને તેમની સાથે જરા પહોંચાડી આવો તો બહુ સારું. તમારા જમાઈ દક્ષિણેશ્વરમાં રાણી રાસમણિના કાલી-મંદિરમાં રહે છે. મારે ત્યાંજ જવું છે. જો તમે મને ત્યાં લગી લઈ જાઓ તો તમારું તે ઘણુંજ સ્વાગત કરશે. ” એટલું બોલતાંમાં તો પાછળથી એક સ્ત્રી આવી પહોંચી. એ પેલા પુરુષની પત્ની હતી. તેમે જોઈને શારદાદેવી તેના હાથ પકડીને બોલી : “ મા, હું તમારી દીકરી શારદા છું. બધાં છોટી જવાથી વચમાં અટવાઈ છું. ઠીક થયું કે તમે આવી પહોંચ્યાં, નહિ તો મારું શું થાત ? ”

શારદાદેવીનો આવો મંકાવ્ય વચરનો સરળ વ્યવહાર, એકાંત વિશ્વાસ અને શ્રીડી વાણીથી પેલાં- જંગલી તો ખુશ થઈ ગયાં. પોતાની જાતિનો ભેદ બૂલી જઈને તેમને તેમણે પોતાનાંજ માન્યાં અને આશ્વાસન આપવા લાગ્યાં. થાકેલા છે એમ બાણીને શારદાદેવીને તેમણે આગળ વધવા ના દીધાં અને પાસેના ગામની એક દુકાને લઈ ગયા. પેલી જીએ તેમને આવું મારે પોતાનું કાપડ આપ્યું અને પુરૂષે સ્મરણ લાવી આપ્યા. આ પ્રમાણે જાણે કે તેઓ ખરેખર શારદાદેવીનાં માતાપિતા હોય તેમ જાતન કરવા લાગ્યા, અને રાત્રે બગાચર સૂચાડીને સવાર પડતા તારકેશ્વરને રસ્તે નીકળી પડ્યા. ત્યાં પહોંચીને એક દુકાનમાં શારદાદેવીને આરામ કરવા મૂકીને કાંઈક ખાવાકરવાનું લેવા ગયા. એટલામાં તેમનાં સાથીદારો તેમને શોધતાં શોધતાં આવી પહોંચ્યાં. બધાય તેમની વાત સાંભળીને આશ્ચર્યમાં મગકાવ થઈ ગયાં. દુર્લભ પડતી વખતે શારદાદેવીએ ‘ડાકાતબાગ’ અને ‘ડાકાત મા’ નો રંગ લીધી. બન્નેની આંખોમાં અજાજળીયાં આવી ગયાં, શારદાદેવી પણ રડી પડ્યાં. માતાપિતાથી કન્યા વિખૂટી પડતી હોય અને જેણું કંઈક દ્રવ્ય થઈ રહે, તેણું દ્રવ્ય તે હતું! ત્યાર પછી પણ તે ડાકુ દક્ષિણેશ્વર શારદાદેવીના સમાચાર પૂછવા જતો અને રામકૃષ્ણ તે વાત સાંભળેલી તેથી પોતે પણ જાણે તેના જમાઈ હોય તેવો વરતાવ કરતા.

આ પ્રમાણે દક્ષિણેશ્વરમાં રામકૃષ્ણ અને શારદાદેવીના સહ-જીવનનો ગાળો પૂરો થવા આવે છે. પોતાના પતિ,, ગુરુ અને દેવ સમા રામકૃષ્ણની સેવામાં, નિરતર પરિવ્રયામાં, જે તેમના દિવસો આનંદમાં પસાર થતા હતા તે હિપર પણ જાણે કે પડે પડે છે અને ઇ. સ. ૧૮૮૫ માં પરમહંસદેવના ગળામાં કર્કટરોગ (કેન્સર) થવાથી તેમને ક્ષયક્રાંતિ ખસેડવા પડે છે.

[૯]

દક્ષિણેશ્વરમાં હવે શારદાદેવી, યોગેનમા, ગોલાપમા તેમજ બીજાં થોડાં રહે છે. એક વાર વાતવાતમાં ગોલાપમાએ યોગેનમાને કહ્યું: “ જોયું કે યોગેન, ઠાકુર કદાચ માના ઉપર ચીડાઈને દલકતા જતા રહ્યા. ” આ હકીકત યોગેને શારદાદેવીને જણાવી. શારદાદેવી ખુબ દુઃખિત થતાં ગાડી કરીને દલકતા ગયાં અને ઠાકુરની પાસે જઈને રડી પડ્યાં. “ તમે મારા ઉપર ચીડાઈને આવતા રહ્યા છો ? ” ઠાકુર એ સાંભળીને આશ્ચર્ય પામ્યા. તેમણે કહ્યું: “ અરે, તમને એવા વાત વગી કાણે કરી ? ’ માણે ખરી વાત જણાવી. ઠાકુર ગુસ્સે થઈને બોલી ઉઠ્યા “ એમ કહીને તમને રડાવ્યાં ? એને શી ખબર કે તમે કાણુ છો ? ક્યા છે એ ? આવવા દો એને. ” શારદાદેવી શાંત ચિત્તે દક્ષિણેશ્વર પાછાં ફર્યા. પાછળથી ન્યારે ગોલાપમા ઠાકુરની તપાસ કરવા ગયાં ત્યારે તેમને ઠાકુર ખૂબ ધમકાવ્યાં: “ તેં શા માટે એમને રડાવ્યાં ? તું જાણે છે એ કાણુ છે ? હમણાં જ જઈને તેમની માફી માગી આવ. ” ગોલાપમા તરતજ ચાલતાં ચાલતાં દક્ષિણેશ્વર ગયાં અને મા શારદાદેવીની પાસે જઈને ગડતાં કહેવા લાગ્યાં: “ મા, મેં ભૂલ કરી છે, મને ક્ષમા આપો. ” શારદાદેવીએ ગોલાપમાને બાથમાં લીધાં અને તેમની પીઠ ચાબડીને શાંત કર્યા.

થોડા સમય પછી શારદાદેવીને સમાચાર મળ્યા કે ઠાકુરની મંદવાડમાં શુશ્રૂષા કરી શકે તેવું કાર્ષ યોગ્ય પાત્ર નથી. તે વખતે ઠાકુરને સ્થામપુકુરમાં રાખવામાં આવ્યા હતા. સાંભળતાંના સાથેજ પોતે ત્યાં જઈને રહેવા લાગ્યાં. ત્યાં જો ઘર મળેલું તેમાં માત્ર એકજ ન્દાવાનો ઝોરડો હતો, તેથી શારદામાતા સવારે વહેલાં જઈને દક્ષિણેશ્વરની માફક પરવાલી સેતાં. ખાવાનું થઈ નાંખ એટલે લાડુ મહારાજ કે મોટા ગોપાલ સાથે સમાચાર કહેવરાવતાં અને

સંજોગાસાગ બની શકે તો પોતે અથવા બીજા સિધ્ધોની સાથે બોજનની વ્યવસ્થા કરતા બધા જમી ગહે પડી પોતે જમતા, અને બપોરે સહેજ આગમ લેતા ગતે મોડા પગવારી રખતા અને બધા ઊંઘી જાય પડી ચૂતા તેમની દિનચર્યા એટલી ગાત હતી કે તેમની હાજરીની ઘણાંયને ખબર નહોતી.

વણા પ્રપત્નો કડવા છતાં ઠાકુરની સ્થિતિમાં કાઈ ફેરફાર પડતો નથી એમ જોઈને શાન્દાદેવી ખૂબ ચિંતામગ્ન ગહેતા તે વખતની પોતાની સ્થિતિ વર્ણવતા તેઓ કહે છે “દેહ ધાગણ કડવામાં ફેરફાર કદા ? કાઈ કાઈ વાર ગળામાંથી કે નાભીમાંથી જે કાઈ પીવરાવતા તે નીકળી જતું તે જોતા ઘણું દુઃખ થતું અસહ્ય કદા ? મેં વિચાર્યું કે તાગજીવ જઈને હત્યા આપું (એજલે ખાવા પીધા વિના જ્યાં સુધી ઈષ્ટિન પ્રસન્ન ના થાય ત્યાં સુધી પડ્યા ગહેવું) ત્યાં ગઈ એમ દિવસ ગયો બીજો ગયો પણ કાઈ નહિ ગતે એક પ્રકારનો અવાજ સાંભળીને ચમગી ગઈ જાણે કે કાઈ ઈટનાન ધડા ભાગી ગયું કે ઊંઘમાંથી ઊઠી કે માગ મનમાં એવો ભાવ ઉત્પન્ન થયો કે કોણ કોણ સ્વામી છે ? આ સસાગમાં કોણ કોણ છે ? કોને માટે હું પ્રાણની હત્યા દેના બેઠી છું ? બધી માયા ત્યજીને જાણે કે વૈરાગ્ય પ્રગળ્યો ! જિડીને અધાગમાં ને અધાગમાં અથડાતી મંદિરની પાછળ જ્યાં કુડ હતો ત્યાં ગઈ અને ચોખ્ખું પાણી લઈને આખે મોઝે લગાડ્યું, થોડું પીધું પણ ત્યારે જરા પ્રાણમાં પ્રાણ આ થો બીજો દિવસે ઠાકુરની પાસે ગઈ મને જોતાજ તરુ જોડ્યા ‘કેમ રે, કાઈ બન્યું ? મંદિર નહિને ?’ ઠાકુરે પણ સ્વપ્ન જોયું હતું દવા લાવવા હાથી ગયો, દવાને માટ હાથી જાણે કે મારી ખોદી ગયો છે મેં પણ જે સ્વપ્ન જોયું હતું તે કહ્યું કાલી મા જાણે કે ગળું નમાવીને જિલા છે મેં કહ્યું ‘મા, કેમ આમ કરો જો ?’ કાલીએ કહ્યું ‘એને પણ થયું છે ને તેથી મને પણ થયું છે’ ઠાકુરે કહેલું ‘તમારે બધાને માટે મેં ભોગવી લીધું’

સ્વામપુકુરથી કાકુરને કાશીપુરમાં લઈ જવામાં આવ્યા. ત્યાં એકવાર શારદાદેવી દૂધનો વાડકો લઈને જેવાં સીડી ચડ્યા ગયાં કે તરતજ માથામાં કાંઈક થઈ જવાથી પડી ગયાં. દૂધ પણ ટપી ગયું અને પગમાં ફાડકું ખસી ગયું. તે વખતે નરેન્દ્ર, આશુરામ વગેરે ભકતો આવી ચડ્યા અને શારદાદેવીને પકડી લીધાં. પછીથી પગ ફૂલી ગયો. કાકુરે આશુરામને જણાવ્યું: “કેમ આશુરામ, હવે ખાવા પીવાનું શું થશે? મને કાણુ ખવરાવશે?” તે વખતે પોતે માત્ર મગ ખાતા, મગ તૈયાર કરીને શારદાદેવી ખવરાવી આવતાં. તે વખતે શારદાદેવી નાકમાં નય પહેરતાં. કાકુર તે દિવસે કાવકા થઈને નાક દેખાડીને અભિનય કરતા બોલ્યા: “અધ્યા આશુરામ, પેલાં એમને જરા ઝોળી કરીને જિયડી લાવી રાખીશ!” આ સાંભળીને નરેન્દ્ર અને આશુરામ પેટકાટ હસી પડ્યા. ઉવટના મંદવાડમાં પણ તેમનો રમુછ સ્વભાવ ગયો નહોતો!

તેમના કેટલાક ભકતો કાલીની પૂજા કરવા માટે દક્ષિણેશ્વરમાં સામાન લઈ ગયા. તેમને ખબર પડી કે કાકુરને ઉવટનો ગંભીર મંદવાડ છે, તેથી કાશીપુરમાં જઈને કાકુરને તે બોગ ધરાવ્યો. રાતે શારદાદેવીને પાસે બોલાવીને રામકૃષ્ણે કહ્યું: “જુઓ, હવે ઘેર ઘેર મારી પૂજા થશે. પછી બધાં આનેજ (પોતાનું શરીર બતાવીને) માનશે. તમારે કાંઈ ચિંતા કરવી નાહ.”

આ પ્રમાણે દિવસો ઉપર દિવસો પસાર થવા લાગ્યા. અંતે ઇ. સ. ૧૮૮૬ ના ઑગસ્ટ માસની ૧૬મી તારીખે, સોમવારે, પરમહંસ શ્રી રામકૃષ્ણે દેહ છોડ્યો.

ત્યાર પછી શારદાદેવી ઘરેણું વગેરે કાઢવા મંડ્યાં. જેવાં ગંગાડીઓ કાઢવા ગય છે તેવું તરતજ દસ્ય દેખાયું. રામકૃષ્ણ જીએ આવીને તેમને કહેવા લાગ્યા: “આ શું કરો છો? હું ક્યાંય ગયો નથી. માત્ર આ ઓગડામાંથી પેલામાંજ ગયો છું!”

* આ દરમિયાને વિષે શ્રી રામચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયે રોલ્લના એક નિબંધના માણસને પૂછાવીને ખાતરી કરાવી હતી.

(ઉત્તરાર્ધ: ૧૮૮૬-૧૯૨૦)

[૧]

પુરુષમહાસેન શ્રીગમકૃષ્ણના દેહત્યાગ પછી શાગદાદેનીનું માતૃત્વ યથાર્થભાવે પ્રગટે છે તેમના ઇચ્છાનના વર્ણોની દૃષ્ટિથી પણ પૂર્વ ભાગ અને ઉત્તર ભાગના વચગાળે ગમકૃષ્ણ દેહ ઊડે છે તેમની ઇવન અવસ્થામાં એક નાગ શાગદાદેનીના માતા સ્યામમુદ્રી દેવી દુષ્પિત થતા હતા કે એના પાગન જમાઈની સાથે શાગના લગ્ન કર્યા કે તેણે સસાર પણ ના માળ્યો, જેને ઈલાહોકગ પણ ન થયા અને બિચારી શાગદાદેને 'મા' ગળે પણ સાલગનાનો મળ્યો નહિ ઠાકુને એ વાતની ખમર પડવાથી તેમણે મલગાન્યુ "આમુશ્ચ, એ મિત્રે તમે જગત્તુ દુષ્પ કરતા નહિ તમારી દીધીને એટલા બધા ડોકરા થશે કે 'મા' 'મા' સાલગીને ગભગઈ જશે ' લગ્ન વખતે જ્યારે વરેણા પાછા આપનાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો હતો ત્યાર બાનિમ જેવા શાગદાદેનીનું મન મનાવના રામકૃષ્ણના માતા ચદ્રાદેવીએ પણ કહેલું કે તારે માટે ભવિષ્યમાં એ વરેણા ધરેણા જગવશે જો કે ચદ્રાદેવીએ તો તે વાત સગ્ગ અને સાચા વાસ્તવિક અર્થમાં કહી હશે, પરંતુ આપણે તે બંને માતાઓની આત્મિક અભિનાયા પ્રણતી જોઈએ છીએ મોડશીપૂજાદ્વારા પુરુષમહાસેને પણ શાગદાદેવીમાં જગન્માતાનું આવાહન ગ્રહી

અતે મૃત્યુના ભૌતિક વિન્નદે પછી ગમકૃષ્ણ અને શાગદાદેની એવા આત્મિક એકાત્મભાવમાં સકળાયા કે શાગદાદેની જણે કે સાક્ષાત્ ગમકૃષ્ણના પ્રાણપ્રતિભા સમાન સચ્ચાઈ શક્તિ હોય તેમ બધાયને લાગતું શાગદાદેનીમાં રહેલી માતૃત્વની વ્યાપક અને વેરી હૃદય બધાય એ સમગ્રી રીતે વિસામો લઈ શકતા. શૃંગારી કે સન્ધ્યાગ્રી, ગરીમ કે ધનિક, સ્ત્રી કે પુરુષ, પતિવ્રતા કે પતિતા,

નીતિમાન કે પતિત,—ખધાય એમની પાખમા સમાતા અને બધાયને લાગતુ કે એ માગ મા કે

ગમકૃષ્ણના દેહત્યાગ પછી બલગમબાણુ શાગદામાતા માટે ઘોળુ ઘપડ પહેગ્વા લાવ્યા કાપડ આપવા માટે ગોલાપમાને તેમણે કહ્યું, ત્યારે ગોલાપમાએ કહ્યું “બાપર, આ કામ તો માગથી શે થાય.” પરંતુ ગોલાપમાએ જઈને જોયુ તો માતાજી પોતાની સાડીની લાલ કિનારી ફાડતા હતા ત્રીજે દિવસે મધ્યાહ્ન-જે ઠાકુરના અસ્થિનાળા કમરાની આગળ ભોગ ઘગવવામા આવ્યો એક વાર સાજે બલરામબાણુને ત્યાં માતાજીને જોનાવ્યા ઠાકુરના અસ્થિની રી રી બ્યવચ્છા કરવી તે નિપે શિષ્યોમા કાઈ વિરોધ થયો હતો એ વાત સાંભળીને માતાજીએ ગોલાપમાને કહ્યું “જોયુ ને ગોનાપ, આવા મોના જેવા માણસ ગયો અને હવે તેની પાછળ અગ્નિ માટે તગ્ગર.”

[૨]

પૂગમહસદેવના દેહત્યાગથી થયેલી અસગ્ને હગવી કગવાને માતાજીએ વૃદાવનની યાત્રા કરવાનુ નક્કી કર્યું એ પ્રમાણે ઈ સ ૧૮૮૬ ના ઓગસ્ટ માસમા માતાજી, ગોલાપમા, લક્ષ્મીદિદિ, યોગિન મહારાજ, કાવી મહારાજ અને લાદુ મહારાજ વગેરેની મંડળી લઈને નીકળ્યા વૃદાવન જતા ગસ્તામા કાશીમા માતાજી સાત આઠ દિવસ રોકાયા તે વખતે તેમણે ત્યાં સ્વામી ભારતકરના નંદને જોયા તેમને વિષેના સ્મરણો કહેતા પાછળથી માતાજીએ જણાવ્યુ હતુ “કેવા નિર્વિકારી મહાપુરુષની માફક નમ્ર અવસ્થામા પડ્યા હતા.” અમને જેતા પોતે જોલી હિંચા “સકા મત કરો માઈ, તુમ સમ જગદળા હો, શરમ કયા ? એ ધન્દ્રિય કે લીયે ?” શિયાળામા તેમજ જિનાળામા એમજ પડ્યા રહેતા.” ત્યાર પછી ન્યાગે વૃદાવન પહોંચ્યા ત્યારે યોગેનમા ત્યાં તેમને મળી ગયા.

વૃદ્ધાવનમા જાલાનાથુના કુળમા મધા જિતથી યોગેનમાને લેતાજ માતાજી " મારી યોગેન ' કૃતા ખૂણ ગદી પાયા શકુરના દેહત્યાગ પછી પોતે યોગેનમાને પહેલીજ વાર ત્યા મળ્યા તે વખતના કેટલાંક અનુભવો યોગેનમાએ નોધ્યા કે ' એક વાર સનાતનમા ધ્યાન કરતા માતાજીને સમાધિ થઇ ગઇ સમાધિ ટાઈપિણુ ગીતે જિતજે નહિ મે ઘણી નાગ નામગ્ગરણુ ડ્યુ, જનાય જિતરી નહિ પછી યોગિન સ્વામીએ આનીને ત્યારે નામગ્ગરણુ ડ્યુ ત્યારે સહેજ ગાતિ નગી હાકુ? જે પ્રમાણે સમાધિ પડી જોલતા તેજ પ્રમાણે માતાજીએ કહ્યું ' કાઇ ખાવુ કે ' ત્યાગ પડીની મધી ક્રિયા હાકુની માફક કરવા લાગ્યા. અમે બધા તો તે જોઈને આદર્શ પામી ગયા ભાવાવેગતુ અપૂર્ણ ઉપગમન થયા પડી માતાજીએ જણાવ્યું કે હાકુનો આવેશ થયો હતો

એક વાર પત્રપુષ્પોથી સગ્ગનીને કીર્તન કરતા કરતા એક સમ વઈ જનાતુ માતાજીએ જોયું તે જોઈને કહેવા નાગ્યા ' જુઓ જુઓ, વૃદ્ધાવનની ફેરી લીધા કે! આપણે અહીં મગ્યા આન્યા છતાં એક પણ દિવસ કાઈ થયું નહિ ' આની મધી ઉમગ વીતી ગઈ, માગ પિતાને જોયા ' માલગીને અમે નો દસના મળ્યા એ કહ્યું ' માપને કાણે નહિ જોયા હોય, મા! ' આની આની બાગડ જેવી નાતો તે વખતે વણી કરતા

વૃદ્ધાવનમા એકનાર ગમકૃષ્ણ માતાજીને જણાયા તેમણે કહ્યું ' તમે યોગિનને આ મત્ર આપો ' અથમ તો માતાજીએ ધાર્યું કે પોતાનું માથું અસ્થિર હોવાથી આમ મન્યુ મીજે નિવમે પણ તેમ બન્યું, જતાય મનાયું નહિ ત્રીજે દિવસે પણ જ્યારે તેમ થયું ત્યારે માતાજીએ કહ્યું ' હું તો તેની સાથે વાત પણ કરતી નથી, તો ફેરી ગીતે મત્ર 'C' હાકુરે કહ્યું ' યોગેનમાને સાથે ગખજો ' પડી માતાજીએ મારા દ્વાગ તપાસ પ્રગવગવી કે યોગિનસ્વામીને મત્ર મળ્યો કે કે નહિ યોગિને

કહ્યું: 'ના મા, કાઈ વિશેષ છટિ મંત્ર હાકુરે મને દીધો નથી. મારી રચિ પ્રમાણે નામગ્રંથ કરું છું.' એ વાત સાંભળીને માતાજીએ તેમને એક દિવસ મંત્રદીક્ષા દીધી. સામે હાકુરની જમી અને દેહનાં અવશેષોવાળું પાત્ર રાખીને મા પૂજા કરવા ગેહાં. પછી યોગાનંદને બોલાવીને ખેસવાનું કહ્યું. પૂજા કરતાં કરતાં માતાજીને ભાવાવેશ થયો, અને તેજ ભાવાવેશમાં તેમણે મંત્ર દીધો. " માતાજીએ દીધેલી આ પ્રથમ મંત્રદીક્ષા હતી.

વયમાં એકવાર માતાજી હરિદ્વાર જઈને હાકુરના નખ અને દેશ ક્ષત્રકુડમાં પધરાવી આવ્યાં અને સાંથી વળી પાછા જ્યપુર થઈને વૃદાવન આવ્યાં. વૃદાવનમાં પોતે એક વર્ષ રહ્યાં. કાઈ કાઈવાર ભાવાવેશમાં આવી જઈને જમુના તરફ આસ્થાં જતાં, વળી પાછાં સાથીદારે મોઢી ભાવતાં.

આ પ્રમાણે એક વર્ષના વૃદાવનના વાસ દરમ્યાન કૃષ્ણની અનેક લીલા સભારીને માતાજીને ભાવાવેશ થતા. કેટલાંક સ્થળોએ ભાવસમાધિ પણ થઈ જતી. કાશીથી પ્રયાગ ગયાં ત્યારે જે પ્રમંગ બનેલો તે તેમની વાણી દ્વારા જાણીએ. " કાશી થઈને પ્રયાગ ગઈ ત્યાં તેમના વાળ નીચેમાં નાખી દેવા માટે લઈ ગઈ. ગંગાયમુનાના સંગમનાં સ્થિર જળમાં એ વાળ પધરાવવાની ઇચ્છા કરતી હતી ત્યાં તે એકદમ એક મોજું જીજળી આવ્યું અને મારા હાથમાંથી તે વાળ લઈને ક્યાંય આવ્યું ગયું. તીર્થ જાણે કે પવિત્ર થવા માટે તેમના વાળ મારા હાથમાંથી લઈ ગયું! "

પછી જ્યાં ૧૮૮૭ ના ઓગસ્ટમાં કલકત્તા પાછાં ફર્યા.

[૩]

કલકત્તામાં બલરામજીએ ત્યાં થોડો વખત માતાજી રહીને કામારપુકુર ગયાં. અહીં યાદ રાખવું જરૂરી છે કે કામારપુકુરમાં, શારદામાતાનું સાસરું હતું. ત્યાં માતાજી લગભગ હંમેશાં હાકુરને,

જેઈ ગંગા હાડુ તેમને પહેવેથી જ જણાવેલું “ તમારે ગહેવાનું
કામારપુકુરમાં રાકલાઈ ને ચોખા ગધના અને હરિનું નામ લેવું ”
આ વખતે માતાડને એજ પ્રમટે જીવન ગુજારવાનો સમય આવી
પહોંચ્યો વણીનાગ તો તેમના સિનાય બીજું કાંઈ ધરમા પશુ ગહેતું નહિ
કાંઈકાંઈનાગ એના પશુ દિનમો પસાર કરવા પડ્યા હતા ત્યાં મીના
મિના ચનારી લેવું પડેલું આ વેળા યોગિન મહાગજ, ગરૂ મહારાજ
વગેરે જોએએ માતાડની સલામની પૂર્ણ જવાબદારી ઉપાડેલી,
તેઓ હાકુરના દેહન્યાગ પડી તીવ વૈગમ્યથી પ્રેરાઈને તીર્થાટન કરવા
નીચ્છા ગયા હતા પાછળથી રાગ મહારાજે જણાવેલું “ મારી
તો ૮ પનામાય નહોતું માતાડને મીઠું સગળું નહિ મગતું હોય ”
આ પ્રમાણે ધારી હાડમારીની ભક્તોને ખચ પડતા માતાડને
કામારપુકુરમાંથી તેમણે મોવાની લીધા પરંતુ કામારપુકુર ઝોડીને
પુર શિષ્યોની વચ્ચે જ્યાંથી ગામડાના માણસો શુ કહેશે એ
વિચારથી માતાડએ ધણાને પૂછી જોયું સૌ પોતપોતાના મત
દર્શાવવા લાગ્યા અતે એ ૪૬ બાઈએ જણાવ્યું કે તેમા કાંઈ
જનનનો સંધો નથી કાગલ ૬ હાકુરના શિષ્યો એટલે માતાડના તો
બાગિકા આ પ્રમાણે કામારપુકુરમાં લગભગ એક વર્ષ ગાળીને પ્રથમ
મા મેનુડમા નીવાળા શાશુના ધરમા ગયા અહીં માને ભાવસમાધિ
આવેની ત્યાં આશરે ૭ મહિના ગહીને કનકતામા બનગમગાણુને ઘેર
એકાદ એ દિનસ ગયા, પડી પુરી યાત્રા કરવા ગયા તે વખતે રેનગાડી
નહોતી, તેવી ચાદમાલી સુધી જહાજમા, ત્યાંથી ૪૮૬ સુધી ગ્રીમગમા,
અને બાળીને ગતે બગદગામીમા જવું પડતું પુરીમા માતાઈ બનગમ
બાણુના ક્ષેત્રસાસીના વગમા માગસગથી માડીને ફાગલુ માસ સુધી
રહ્યા બનગમગાણુની જગન્નાથપુરીમા સારી નામના હોવાથી ત્યાંના
પડયા ગોવિંદ સિંગારીએ માતાડને પાનખીમા જગન્નાથડના દર્શન
કરવા વધ જવાનો આગ્રહ કર્યો, પરંતુ માતાડએ કહ્યું “ ના, ના,
ગોવિંદ, તમે મારી આગળ ચાલજો અને હું તમારી પાછળ એક

દીનદીન ડગાનિનીની માફક ચાનીગ ' જગન્નાથનું ચર્ચન કરીને
માઝે વળણાયું હતું " જગન્નાથ તમે કે પુરુષસિદ્ધ, ગુલવેદી ઉપર
નિગજમાન છે, અને હામી થઈને તેમની સેવા કરી ગઈ છું "

પુરીથી પાછા ફરીને માત્ર મદારાયને પેર વસ્ત્રામા લગભગ
ચાલુ ચાર અઢનાડિયા ગાળીને આગપુર તેમજ તાગરથર થઈને પાછા
કામાગપુર ગયા ત્યાં એ ૧૦ વર્ષ ગઈને પોતપૂર્ણિમાને અવસર
કનકતામા પાછા આવ્યા અને યાજી પાછા માત્ર મદારાયને ત્યાં
એ ૧ માસ ગયા ત્યાર પછી બનગમયાણની હેવની માંગીથી
માઠીને તેમના દેવત્યાગ મુધી માનાજી તેમને વેર ગયા પછી બેનુની
પામ અમાનની નિગમા આવરી જગ્યામા પાચ ૭ માસ ગયા
ત્યાં તેમને ગત આમાગય થનાથી વગદનગરમા સૌરીન્દ્રમોદન હુગના
ભાડે રાખેના ઘરમા ગળ્યા અને ચિટિયા કગરવામા આની ત્યાર
પછી બનગમયાણને વેર રહીને હુગપૂજા પછી કામાગપુર થઈને
જયગમયાની ગયા ઈ ૨ ૧૮૯૩ના બસમા માસમા મેનગમા
નીનામગયાણના ભાડે ગળેલા વગમા માતા ૭ ગયા તેમણે ત્યાં
પચતપા નામનુ તપ કર્યું તેમના જ શબ્દોમા " શુગના ગયા પછી
થોડો અમય વીત્યા માદ દરગજ હાઠીવાળો એક મન્યામી જોતી
તે મને પચતપા કવાનું જણાયતો ગરશરમા મે તે મનમા ધર્યું
નહિ પચતપા અને મહેવાય તેની પણ અમર નહાતી પણ તેણે તો
વાગનાર મ્હુ પછી મે યોગેન માને તે મિરે પૂછ્યું તો કહે કે
પણ તમારી સાથે કરીશ પછી તેની બધી વ્યવસ્થા કરી તે અખતે
હુ બેનુડમા નીવામગયાણને ત્યાં હતી ચારે બાજુ છાણનો તાપ
કરવાનો અને ઉપરથી સૂઈનો પ્રખર તાપ સનાગમા સ્નાન કરીને
ત્યારે પામે જતી ને જોતી તો અમિની ઝાળ નાગી રહી છે પ્રાણમા
ભય થયો, કેમ કરીને થયે ? અને વળી સૂઈસ્ત મુધી અદર બેસી
ગહેનાર્ન પછી હાકુનું નામ દઈને અદર પેડી તો અમિનો તાપ ગળે

છે જ નહિ ! આ પ્રમાણે સાત દિવસ કરવું પડ્યું. પણ બાબા, શરીરનો રંગ તો કાળો રાખ જોયો થઈ ગયો હતો. ત્યાર પછી એ સંન્યાસીને જોયો નથી.”

થોડો વખત નીલાખરઆશુને ત્યાં ગાળીને માતાજી પોતાનાં માતા તેમજ ભાઈઓને લઈને ફરીથી કાશી તેમજ જંદાવન જઈ આવ્યાં. ત્યાંથી પાછાં ફરીને માન્તર મહાશયના કાચુટોણાવાળા મકાનમાં એકાદ માસ રહ્યાં. પછી પોતાને દેશ ગયાં. દેશમાંથી પાછાં આવીને જાગ-જાગ્ગરમાં ગંગાને કિનારે ગુહામવાલાના ઘરમાં પાંચ છ માસ રહ્યાં. અહીં તેમને પરમહંસદેવના એક પરમ ભક્ત સિધ્ધ દુર્ગાચરજી નાગ, જેઓ નાગ મહાશયને નામે ઓળખાય છે, તેઓ મળ્યા. તેમનાં સ્મરણો કહેતાં મા જણાવે છે: “આહા, શી તેની ભક્તિ ! શાં તેનાં પ્રેમથી હલકાતાં નયન ! રાત્રી આંખો, તેમાંથી સર્વદા પાળી ઝરે ! કહોર તપસ્વાથી હજુશીર્ષી શરીર ! મારી પાસે આવના ત્યારે ભાવના આવેગથી સોડી છિપરથી બીડી શક્તા નહિ, થરથર કંપતા. એક પગ અહીં તો બીજાને ત્યાં પડે. એવી તો કાષ્ઠીની ભક્તિ જોઈ નથી !”

વળી પાછાં માતાજી દેશ ગયાં અને દોઢેક વર્ષ પછી કલકત્તા પાછાં ફર્યા. ઇ. સ. ૧૯૦૪ થી સગમગ દોઢ વર્ષ મુઘી જાગજાગ્ગર મ્દીટના ભાડે રાખેલા મકાનમાં રહ્યાં. ઇ. સ. ૧૯૦૭ માં ગિરીશઆશુને ત્યાં દુર્ગાપૂજનને નિમિત્તે જયરામઆટીથી પાછાં કલકત્તા આવ્યાં. તે વખતે પોતે રહેતાં જયરામઆશુને ત્યાં. પૂજનના કેટલાક દિવસ ગિરીશઆશુ માતાજીની પોતાને ત્યાં લઈ જઈને પૂજન કરતા. પરંતુ અષ્ટમીને દિવસે રાતની સધિપૂજનને ગુલ અવસરે માતાજીને કહેવરાવી શક્યા નહિ. પરંતુ માતાજી પોતે જ પાછલે આરણ્યેથી આવ્યાં અને “દરવાળે ખોલ, હું આવી છું,” કહેતાંકે ને દાખલ થયાં. અર્ધાં આશ્ચર્ય પામી ગયાં !

ગિરીશઆશુની ભક્તિ તેમજ તેમના જીવનનો એક પ્રસંગ

માતાજીએ કહેલો તેમના જ શબ્દોમા બહુીએ “ સરગમા તો ગિરીશ પાખડી હતો, ખગબ સગમા સગડતો હતો પાછળથી ખૂન શ્રદ્ધાવાન બની ગયો, એવે ઠાકુની કૃપા થઈ ‘કુ’ તેને શિવનો અશ માનતા હતા

આહા, ગિરીશ બાણ મરી ગયા, તેથી ચતુર્થીને દિવસે મને તેડવાને કોઈ આન્યા હતા એ તો ઠે નહિ, ત્યા બવાનુ ગમતુ નથી ઠાકુને તેણે પુત્ર લાવે માગ્યા હતા ઠાકુરે કહ્યું ‘હા-તો, બાળ- થઈને જન્મવાનુ તો પતી ગયુ’ ઠાકુના દેહસાગ પછી ગિરીશને એક કોકરો થયો ચાગ વર્ષનો થયો છતા કોઈની સાથે મોલે નહિ મધુ હાવલાવથી સમન્નવતો એ બધા તો એની ઠાકુની માર્ગ મેવા કરતા એ વાગ મને મગવા માટે એ એટલે તગવરી ગહી કે હુ બ્યા હતી ત્યા હાવલાવથી બતાવતો બધાને તાણી લા યો પહેલા તો કોઈ સમન્ન્યા નહિ પાછળથી બ્યાગે મારી પામેથી ખમ્યોજ નહિ ત્યારે બધાને ખ્યાલ આવ્યો પરંતુ ચાગ વર્ષમા તે મરી ગયો !’

ચારે બાણ મેયેગિયાના વાગથી માતાજી ચોતાના દેશમા પ્રીકાતા હતા ઈ. સ ૧૬૦૮ મા ઉદ્દ્યોધનનુ મનન થયુ ત્યારે માતાજી ત્યા ગેના આન્યા ત્યાગ પછી કાશગ, મદ્રાસ, બેંગલોગ, રામેશ્વર વગેરે યજ્ઞોએ જઈ આન્યા અને ઉદ્દ્યોધન પાછા આવીને થોડા દિનસ પછી ચોતાની બત્રીજ ગધાગણીના વિવાહ માટે દેશમા ગયા

જનરામનાનીમા એકાદ વર્ષ ગહીને ઉદ્દ્યોધન આવ્યા ત્રીજા ચાગ પાછા ઈ સ ૧૮૧૨ મા કાશી ગયા તે વખતના સરમગ્લોની એક શિષ્યની નોધમાથી કેટલુક નીચે આપવામા આવે છે

“ માતાજી કાશીમા અદ્વૈતાશ્રમમા પધાર્યા ત્યા થોડી વાર રહીને પ્રિયુમાણુના નના ઘરમા ગયા ઘર આશ્રમની પાસે હતુ

બીજે દિવસે સવારે પાનખીમા બેસીને માતાજી વિશ્વનાથ અને અન્નપૂર્ણાના દર્શન કરી આન્યા થોડા દિવસ પછી દેવદેવીના દર્શન પણ કરી આન્યા રૈદનાથ અને તિલસાડેશ્વરના દર્શન કરીને માએ જણાવ્યું કે આ નયભુ લિંગ છે પછી સધ્યાને સમયે કેદારનાથ ગયા એ દિવસે સાગનાથ પણ જઈ આન્યા દારીમા તેમણે ગગાતે એક નાનકડી સાલુને અને ચમેલીપુરીને જોયા હતા ચમેલીપુરીને નેહને ગોનાપમાએ પૂછ્યું ‘આમને ખાનાનું કાણુ પૂરું પાડે છે?’ જવાબ મળ્યો કે ‘દુર્ગામાઈ સિવાય કાણુ આવે’

એક વાર માતાજી સ્વર્ગ ગયા હતા ધરમા ચાલે જાણ શાંતિ હતી બધા પ્રિયમ મના હતા એટલામા વરુણમાથી ગાનના સુર આન્યા ગાનનો અર્થ હતો ‘મારી મા ક્યા ગઈ? વણા દિવસે થરા તેને જોઈ નથી, મા, મા, મને તારા ખોળામા લે હે જનની, તુ જે પથર હૃદયની કે તારા સત્તાનને બૂલી ગઈ? યા છુ મા, દન રધારે ગડનીલ નહિ તારી દીપરી બોલાની ગઈ છે’ ગાન એટલા મધુ અંગેમા મનાતુ હતુ કે જાણે કાઈ ગડતુ હોય એમ નાગે માતાજી એકદમ જાગી ઊઠ્યા ‘કાણુ ગાય છે? આવો તો જોઈએ’ એક નાની ઠોકરી ગાન ગાતી હતી તેની આખોમાથી આમુની ધાર વધી ગઈ હતી માતાજીને જોઈને તે પ્રણામ રીતે બોલી ‘મા, મારી ઘણા વખતની આગા આજે કૃણી આજે મારા હૃદયમા આનંદના એવા ઊજાગા આવે છે, શુ કુ મા!’ માતાજીએ તેને આશીર્વાદ આપ્યા અને તેને નિરે પૂછ્યું ‘ત્રિશ્રીએ કહ્યું ‘હું તો, મા, આપની લિખાગણુ દીપરી છું’ ‘ક્યા ગહે છે, બેટા?’ ‘અન્નપૂર્ણાના ગંગાજે દેશાશ્વમેધને વાટે બેહારી જાગનાના મદિગની પામે ‘આમ માગનાથી તારુ દીડ ચાલે છે?’ ‘આપના આલીના થી દીડ દીડ ચાને કે એ વિશે તો જાણિ ચિંતા નથી, મા અન્નપૂર્ણાની દયાથી અહીં કાઈને ઉપરાસ કરવા પડતા નથી,

મા માન કરી રીતે ભક્તિ યાચ એજ ચિના છે ' યમે, બેગ, યમે
તુ એવે ધ્યાને છુ ત્યા વિશ્વનાથ, અતપૂર્ણા વિગળે છે તેમની
કૃપાથી બધુ થએ ' પછી માએ તેને બીજુ ગાન ગાનાનુ કહ્યુ
તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે ' હે મા, માગ પઠ દયા ગીતે રિહુની
મારુ ગખો ગૈશવનુ સૌંદર્ય પ્રાડીને મોગી થના ન દો મુગ
અગી પ્રાણુ માન અપમાનનુ નહિ જ્ઞાન અને દિમા, નિં, ,
સન્ન, ઘણા કાઈ તે જાણે નહિ '.

કેવુ મુગ ગાન ! અનેક દિવસથી આપના 'ગન માગે
આનનાની તીવ્ર ઈન્દ્રિય હતી આપ અહીંઆ હા તે આભગીને
આનવાનો વિચાર મ્હતી હતી પરંતુ મીઠા નાગની હતી કે કાઈ
કદાચ નહિ આનના દે

'કાઈ કાઈ મ્હમે નહિ, મેગ, તાગી ઈન્દ્રિય યાચ ત્યારે
આવળે માતાજીએ તેને પ્રમાદ આપ્યો પ્રમાદલ્હને વિનાય પેની
વેગા વગી માતાજીએ મ્હુ 'આનજે, જગે આવળે'

થોડા દિવસ પછી વગી પાડી પેની ભિખાગણુ કમળી માની
પામે આવી તેના હાથમા કરી હતી માને તે આપતા બોની 'મા,
આજે લિક્ષામા આટલુ પામી છુ માગે આપને આપના આવી છુ
મા, આપના આહમ નથી થલુ માએ કહ્યુ 'મારુ મ્હુ નાવ
મા ' પછી કહ્યુ 'લિક્ષાની વસ્તુ તો ઘણી પવિત્ર, બેગ 'કુગને
ખૂન ગમતી કેવુ સગસ ફળ કે, અત્યારેજ ખાઈ ગઈ છુ '
હા રીએ કહ્યુ 'કુ તો આપની ભિખાગણુ દીમરી મા, માગ ઉપર
ઘણી ન્યા કરી' તેની આખમાથી આમુ અપકવા લાગ્યા માએ
બીજુ એક ગીત ગાવાનુ કહ્યુ ગીતનો અર્થ 'હે ગોપાલ તને
આજે મળવુ પલુ એક વાગ જગ ફરી ફરીને નાચ તો' અગ્નુમા
તને કાઝ પહેગવીશ, અને તેનો ગણકાગ જિદ્દો કમરમા સોનાનો
કદોગે પહેરાવીશ હે ગોપાલ તને આજે તો અવગવીશ તારે

બન્ને હાથે મોનાની કન્થીઓ પહેગવીજ નાચી લે, જગ નાચી લે ગોપાલ

આ પ્રમાણે કરીમા ત્રણ માસ પસાર કરીને માતાજી કન્યા પાછા કર્યા અને થોડા સમય પછી દેશમાં ગયા ત્યાં માતાજીના મોટા ભાઈપણા ધગમા ન્યારે ભમ્તો આવતા જતા ત્યાર દાવતુ નહિ, તેથી ૧૯૧૫ માં જ્યગમમાડીમાં તેમને માટે જૂદું ઘર ભકતોએ કરોવગવ્યુ ત્યાં પછી માં ન્યારે ન્યારે દેશ જતા ત્યાર ત્યારે ત્યાજ ગહેતા

એનુડમાં નીલાગળ્યાણુવાળા મનનમાં માતાજીને એક વાર ગભીર નિર્વિકલ્પ સમાધિ થઈ હતી ઘણા સમય પછી ન્યારે મહંજ ભાનમાં આવ્યા ત્યારે પણ હાથપગ વગેરે અન્યથોનુ તેમને જ્ઞાન રહ્યું નહોતુ માતાજીએ કપિલ મહારાજને કહ્યું “તે વખતે જ્ઞાન ન્યોતિમાં, નીલ ન્યોતિમાં મન લીન થતુ જે આગ દિવસો એ ભાવ રહ્યો હોત તો કદાચ શરીર ટકત નહિ ” એજ ધગમાં ગહેતી વખતે માતાજીએ વગી ખીજ એક વાર જોયુ કે જાણે ઠાકુર ગગામાં જીતર્યા, તે જાણે કે તેમનો દેહ ગગાજળમાં ગળી ગયો સ્વામીજી ‘જય રામકૃષ્ણ, જય ગમકૃષ્ણ’ બોલી ગયા છે, અને એ પાણી લઇને ચારે બાજુ અસખ્ય મનુષ્યો પર હટકાવ કરે છે, અને જાણે કે એ બધા મનુષ્યો જળના સ્પર્શથી મુક્તિ પામી ગયા છે આ દશ્ય માતાજીના મનમાં એટલું બધું જડાઈ ગયેલું કે કેટલાક દિવસો સુધી પોતે ગગામાં જીતરી શક્યા નહિ કહેતા “આ તો ઠાકુરનો દેહ છે, ફરી રીતે તેના પર મારો પગ મૂકુ !”

[૪]

અત્યાર સુધી આપણે ગારદામાતાની કૌટુંબિક ગ્રંથિતિ તરફ વિશેષ નજર નાખી નથી ઈ સ ૧૮૭૪ માં તેમના પિતા રામચંદ્ર મુખોપાધ્યાયના મૃત્યુ પછી ધગની સ્થિતિ વધારે કંડાડી થઈ

સ્વામનુરીડેનીએ જ્યાગથી જગદ્દાનીની પ્રગ્નની નજાત ઠી ત્યાગથી તેમની નિયતિ કાષ્ટ થાજે પડના લાગી આજ બાદએમા નાગના માતા મૌથી મોટા હતા, તેથી મધાયની નજર તેમના તરફ ગેતી આર્થિક દૃષ્ટિથી તેમનો એક પણ બાઈ કુટુંબને પૂગની મદાયતા આપી શકે તેમ નહોતુ પરિણામે નાગદામાતા તરફ તેમની મીટ મજાની પોતે પણ ખૂબ રક્ષતાથી, પ્રેમથી અને વ્યવસ્થાનિયતી રાતુ દામકાજ મભાગતા

ત્યાગ પડી ઈ મ ૧૯૦૮ મા સ્વામનુરીનીનુ મત્યુ થયુ હવે રાત્રી મપૂર્ણ જવામનગી માનાડને માથે આવી પડી બાદએમા પણ પોતપોતાના આર્થમા મલગુન ગેરાવી કેટલીકસાગ અંગેઅંગ લડી પડના તેને વખતે બધાળનો ન્યાય ચૂનવાતુ દામ માતાડને માથે આનુ આખરે તેમણે આમી ગાંધાનની મદથી નવી મિલમનની વહેચણી ઠી દીધી આમીડએ માનાડને પૂછ્યુ કે પોને જ્યા ગહેને, ત્યારે તેમણે જણાવ્યુ “થોડો વખત પ્રમનને ત્યા, પડી જાનિને ત્યા, એની ગીતે વાગકુતી” નજાતમા પ્રસનને ત્યા ધણુ ગહેના, દારણુ કે તેને પોતાની પ્રથમ સ્ત્રીની અને માડુ નામે દી-રીઓ હતી, અને મીશ્ત્ર સ્ત્રી હજુ નાની હતી તેથી તેનુ રાગ અનિચ્છિન કરના પૂગતા પોતે ત્યા સધારે ગહેતા પરંતુ ઇ મ ૧૯૧૫ મા તેમને માગે નવુ ધર નગામા આવ્યુ ત્યાગ પડી ત્યાજ નૂના ગેરા નગરા

જતાય મારોમાહેના હજ્યા પત્યા નહિ માતાડની પામેથી વાગવા પેસા માગનાય મગમાતા નહિ હટાગીને એક નાગ તેમણે જણાવ્યુ “માત્ર પેમાનીજ વાત ! લકિત કે જ્ઞાનની કાષ્ટને નઈ પડી કે”

પરંતુ બધાયથી નાનો જે અમરચગ્પુ હતો તેના ઉપર માતાડનો વિશેષ પ્રેમ હતો તેણે ગમ્તરી ઉપાધિ મેગરી હતી, પણ હમનસીમે પ્રાનેગ થનાથી ઈ મ ૧૯૨૬ મા મગણુ પાન્યો માતાડને તેથી વંછા આઘાત થયો તેના મગણુ રખતે તેની નાની

શ્રી મુરબાળા સગર્ભા હતી. આથી કરીને માતાજીની જવાબદારી બેવડાઈ ગઈ. આ અક્ષય કૃતકાથી મુરબાળાની માનસિક સ્થિતિ ખરાબ થતી ગઈ. ઇ. સ. ૧૯૦૦ માં રાધાગણેશનો જન્મ થયો. ત્યાર પછી મુરબાળા તદ્દન ગાંડી થઈ ગઈ અને લોકો પણ એને ‘પાગલી મામી’ તરીકે સંબોધવા લાગ્યા. નાની છોકરીને ક્વી રીતે ઉછેરવી એ પ્રશ્ન માતાજીને મૂઝવવા લાગ્યો. તેની ગાંડી માની પામે રાખવા જતાં તેનું લાવિ બગડે એ વિચારે માતાજીએ તેને પામેજ રાખી. જ્યાં જાય ત્યાં રાધુ તે પામેજ હોય.

રાધુનો માના ઉપર તેમજ માતાજીનો રાધુ ઉપર એક દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યો. આ જોઈને મુરબાળાનું ગાંડપણ પણ વધવા લાગ્યું. તે અનેક પ્રકારની ગાંડી રૂપનાઓ કરવા લાગી. માતાજીના રાધુ પરના અત્યંત પ્રેમમાં પાગલી મામી અશુભ હેતુઓનું આશંકા પણ કરવા લાગી. તેથી બ્યારે ને ત્યારે તે ગાળો દેતી. રાધુને જ્યારે માતાજી દાકતરી તપાસ કરાવવા લઈ ગયાં ત્યારે મુરબાળાને લાગ્યું કે તેને મારી નખાવવા લઈ ગયાં છે. પરિણામે તે એટલી ઝેરીલી થઈ ગઈ કે એકવાર માતાજીને બળતું લાકડું લઈને મારવા ગયેલી, પરંતુ સફલાગ્યે માતાજીના લક્તો હતા તેથી માતાજી બચી ગયાં. આવા ઘટલાય પ્રસંગોમાં માતાજીને વચમાં પડતું પડેલું અને પરિણામે પાગલી મામીની ગાળો પણ ખાવી પડેલી. એકવાર કંટાળીને માતાજીએ કહ્યું: “મને લાગે છે કે મેં શિવની કંટાળાં ખીલીથી પૂજન કરી છે. તેથીજ મારે કપાળે આ કંટો વાગ્યો!”

જેને પોતે આટલી મમતાથી ઉછેરી તે રાધુ પણ લવિષ્યમાં પોતાની માના જેવીજ માતાજીને દુઃખ દેનારી થાય છે. ઇ. સ. ૧૯૧૧ માં રાધુનાં લગ્ન થયાં. પરંતુ રાધુ એવી અનાડી હતી કે પોતાને સાસરે જાય નહિ. તેથી રાધુ અને તેનો પતિ પણ માતાજીને ત્યાં રહેવા લાગ્યાં. રાધુ પણ જ્યારે સગર્ભા થઈ ત્યારે લગ્નસગ ગાંડા

જેવીજ ખની ગઈ હતી માતાજીએ ડેટ્ટટલી સલાજ કરીને અને દાકતરો, વૈદ્યો તેમજ જુનાજતી ડરીને તેનું ગળી જાઈકે હીકે કર્યું, ગધુ તેમજ તેની માતા વિષેના કેટલાક પ્રસંગો અને તેની અસર આપણે માતાજીના શબ્દોમા જોઈએ

‘આટલી મોટી થઈ પણ તેને ડહજી જ્ઞાન નથી ઠાકુરે તેના દાગ કેવા મધનમા નાખી! ઠાકુરના શરીરત્યાગ પછી દેશમા આનીને ઉદાસભાવે જ્યારે જ્યારે ખેસતી ત્યારે ત્યારે બાલ કાપક પહેરેની એક ડોકરીને સામે જોતી મારે માટે તેમના ગરા પછી સસારમા કાઈ ગસ હતો નહિ, તેથી મન જોઈતુ નહિ તેથી પ્રાર્થના કરતી હવે મારુ આ સસારમા રહીને શુ થશે? તે વખતે એકા એક જોયુ તો દશબાગ વર્ષની એક ડોકરી મારી સામે ફરી ગી છે ઠાકુરે મને તે ખતાની અને કહ્યું ‘એને લઈને વગગી રહે તમારી પામે કેટલાય લોક આવવાના છે’ બીજી જ ક્ષણે ઠાકુર અતર્ધાન થઈ ગયા, પેલી ડોકરી પણ જાણ્યાઈ નહિ

ત્યાર પછી આજ જગ્યામા એકવાગ ખેડી હતી ગધુની મા તે વખતે તદન ગાડી થઈ ગઈ હતી કેટલાક ગાભા બગવમા લઈને પેલી બાજુ તે દોડતી હતી, ગધુ પણ ગડતી ગડતી તેની પાછળ પડી હતી એ દશ્ય જોઈને હૃદયમા કંઈક થઈ ગયુ દોડીને ગધુને ઉચકી લીધી મનમા થયુ કે જો હું એની દરકાર નહિ ગધુ તો કોણ ગમશે? મિચારીને બાપ તો નથી, અને મા ગાડી છે. એમ વિચારીને એને જેવી ખોળામા ખેસાડવા ગઈ કે તગતજ સામે ઠાકુરને જોયા તેમણે કહ્યું ‘આ પેલી જ ડોકરી એનેજ વગગી રહે એ જોગમાયા છે’ કોણ જાણે, પહેલા તો ઘણી સારી હતી આજકાલ તો રોગની ભરેલી થઈ ગઈ છે વળી પરણી મનમા બીક રહે છે કદાચ પાગલીની ડોકરી પાગલી ના થઈ જાય! જુઓને, ગૌરદાસીએ ખેતાની ડોકરીને કેવી ખતાવી અને એ એક વાદી ઉઠેરી ”

રાધુ માંદી હતી, તેથી પાગલી માગી માતાજીને ગાળો દેતી હતી. કહેતી: “તેજ મારી છોકરીને દવા ખવરાવી ખરાવીને મારી નાંખી.” પછી ગમે તેમ બકવા લાગી. વરદાચરણે જઈને તેને જરા ધમકાવી. માતાજી પણ કંટાળીને બોલવા લાગ્યાં: “ધારું તો તેને આજે જ મારી નાંખું. હું જો મારવા લાગી તો એમ જાણજે કે દુનિયામાં પછી તને કાંઈ બચાવનાર નથી. અને મને તેમાં પાપ પણ નહિ લાગે.” થોડીવાર પછી કહેવા લાગ્યાં: “તેમણે તો મને કાંઈવાર ‘તું’ કહીને બોલાવી નથી...અને, આ, આખો દહાડો મને ગાળો જ દીધાં કરે છે!”.....

રાધુ વાકુશગથી પીડાતી પાગલ જેવી કાવાલપાડામાં માની પાસે હતી. મા તેને ઘણી વખતે ખવરાવતાં. રાધુ ખાવાનો કાળિયો એમાં લઈને ઘણીવાર માને શરીરે ચૂકી દેતી. એકવાર વિરક્ત બનીને માએ કહ્યું: “આ શરીર દેવશરીર છે. એ તે કેટકેટલા અત્યાચારો સહેશે? ઠાકુરે તો મને કાંઈ દિવસ કાંઈજ કહ્યું કે કર્યું નથી.....”

એકવાર ઉદ્બોધનમાં એક શિષ્યે માતાજીને પૂછ્યું: “મા, આપને વળી આટલી આસક્તિ શી? રાતદિવસ ‘રાધી રાધી’ કરો છો, ઘોર સંસારીની માફક. કેટકેટલા ભક્તો આવે છે, તેમના તરફ મન રાખતાં નથી.” પહેલાં ઘણીવાર જ્યારે શિષ્યે આ પ્રમાણે પૂછેલું ત્યારે માતાજીએ ટૂંકા જવાબ આપેલો: “અમે તો સ્ત્રીઓ ને, અમે તો એવાંજ હોઈએ.” પરંતુ એક દિવસ ખૂબ ઉત્તેજિત થઈને બોલ્યાં: “તને આવું ક્યાંય નહિ મળે. મારા જેવી બતાવ તો ખરો? જે લોકો પરમાર્થ વિષે ખૂબ વિચારે છે, તેમનું મન ઘણું સૂક્ષ્મ હોય છે. એવું મન જે કાંઈ લઈ પડે છે તેને ખૂબ મમતા-પૂર્વક સાચવે છે. તેથીજ તે આસક્તિ જેવું બહારથી જણાય છે. વિજળી જ્યારે ચમકે છે ત્યારે કાચની બારીમાંથી જણાય છે, નહિ કે લાકડાંની બારીમાંથી.”

આ પ્રમાણે શારદામાતાના ઝવનમા ગધુ એક પૂદી જતનુ પાન પોતાનો પાક લજવી જાય છે આપણે આગળ જોઈ રાધીશુ કે તેમની દેહાત વેગાએ તેમણે તેના તરફની જાણાતી આસક્તિ એક પગમા ડોડી દીધી હતી તે બતાવી આપે છે કે ઠાકુરના વાક્યોમા શ્રદ્ધા ગખીને, જોગમાવાને કનડવા કરતા તેને ખુશ ગખનામા પોતાનુ શ્રેય છે એમ માનીને, પોતે પોતાના સમગ્ર ઝવન સુધી તેનુ સંપૂર્ણભાવે જતન કરે છે આમી નિખિનાનદે ખરુ જ્યુ છે

One of the most interesting characters in her life is that of Radhu, a niece of undeveloped mind, whom with all her feelings, the Holy Mother humbly accepted as a beneficent gift of God One sees through these trials and tribulations, and also in the discomforts of physical maladies suffered in her late years, an innate serenity and cheerfulness which demonstrate constant communion with an inner bliss

[૫]

માતાજીનો દૈનિક કાર્યક્રમ બગાડ સચવાતો પોતે આરાધે નજુ નાગે જોડી જતા અને સર્વ પ્રથમ ઠાકુરની શ્રીનુ દર્શન કરતા જોડતી વખતે હરિમંગલુ કરતા ત્યાર પછી પ્રાતઃઆન વગેરે પગવારીને દેવના પૂજા કરતા અને પછી જપ કરવા મેસતા દક્ષિણે શ્વરના ઝવન વખતની જે ટેવ હતી તેની તે આનુ હતી કાઠને ખગર પજુ ના પડે તેવી રીતે પોતાનુ કાર્ય આટોપીને ઘરમા પેસી જતા શરીર ઘણુ ખરાબ હોય તોય પોતાનો નિત્યક્રમ ચૂમતા નહિ માતાજી જણાવતા “ રાતે ત્રણ વાગે ગમે ત્યા હોઉ પજુ કાનમા જાણે કે વાસણીની ફૂક સાલગતી ” જે વખતે જે માર્છ કરવાનુ હોય, તે વખતે પોતે તે કાર્ય આજસ છોડીને કરતા

સવારની પૂજાને માટે ફૂલ, બીલીપત્ર વગેરે સાફ કરીને રાખવાનું, ફળફળાદિ તૈયાર રાખવાનું કાર્ય માતાજી પોતે આટોપી લેતાં. શ્રી ભક્તો થયાં પછી પણ પોતે તેમાં મદદ આપતાં. સવારે આઠ વાગે લગભગ પૂજામાં બેસતાં. પૂજા એકાદ કલાકમાં પરવારી જતાં અને પ્રસાદ માટે પાંદડાં પોતે મૂકતાં. પ્રસાદ આપવાનું કાર્ય પણ પોતે જ કરતાં. કાઠ કાઠધાર કાઠની પૂજાને લીધે સ્તવાદિ નિત્યક્રમમાં વિલગ થઈ જાય તો ચીડાઈ જતાં. એકવાર કહી દીધું હતું કે, “પહેલાં પૂજા અને ભોગમાંથી પરવારીને પછીથી ત્વં પાક ગમે તેટલાં કરે. આ શું? અધાને વેળા પીતી જાય છતાં ખાવાનું પણ મળે નહિ!” યોગ્ય કાર્ય જરાતરા વહેલું પરવારી જવાનું માતાજીને પસંદ હતું.

મધ્યાહ્નના ભોજન પછી મા આરામ તો કરતાં, પરંતુ શ્રી ભક્તો વારંવાર આવતાં, કારણ કે તેમાંનાં ઘણાંખરોને પોતાને ઘેર વહેલાં પાછાં જવાનું હોય. એ વખતે માતાજી મતાં મૂતાં તેમની સાથે વાતો કરતાં. આશરે સાડા ત્રણ વાગે જીડીને ચૌઆદિ કરીને કપડાં ધોઈને પાછાં ઠાકુરને સાંજનો ભોગ ધરાવતાં. ધીમે ધીમે બીજાં શ્રી ભક્તો આવતાં. માતાજી જપની માળા લઈને બેસતાં અને વચ્ચે વચ્ચે અધાંની સાથે વાતચીત કરતાં અથવા તો તેમના પ્રશ્નોના ઉત્તર દેતાં. જે પુરુષ ભક્તો સાંજે આવતા તેમને લગભગ સાડા પાંચ વાગે બોલાવવામાં આવના. માતાજી ચાદરથી માથું ઢાંકી દઈને પલંગ ઉપર બેસતાં અને પગ બૂલના રાખતાં. શ્રીભક્તોને વખતે નિકટનાં ભક્તો પંખો નાંખતા. એક પછી એક પ્રણામ કરીને ચાલ્યાં જતાં. તે સમયે શ્રી ભક્તો બીજા ઝોરડામાં બેસતાં. સામાન્ય પ્રશ્નોના ઉત્તર માત્ર માથું હલાવીને પતાવતાં અથવા જો કાંઈ કહેવાનું હોય તો એવા મૃદુ સ્વરમાં કહેતા કે નિકટના ભક્તોને તે ફરીથી તાણીને જણાવવું પડતું. આ પ્રમાણે પોતાની મર્યાદા ખૂબજ જાળવતાં. સંધ્યાકાળ પછી જપ પૂરા કરીને ભોગના પહેલાં વિશ્રામ કરતાં. તે વખતે કાઠ, કાઠ ભક્તો તેમને પગે વાનું તેલ ધસતાં કે બીજું

માલિશ કરતા ગરે ઠાકુરનો ભોગ પૂજે થના દશ અને આહાગદિથી પગારતા અગિયાર ૬ સાડા અગિયાર થના

માતાજીના આહાર વિરે પણ ખાત્ર દાગજી લેની પડની તેમને ખૂન ગળી કેરીના કરતા સહેજ ખાત્રીમીરી કેરી ગમતી મુનધી મળતી આફસ કેરી તેમને ખૂન ગમતી પરતુ ઈઈ ભક્ત કદાચ ખાત્રી કેરી પ્રેમપૂર્વક ઈઈ ગય તો તેનાજ એકથી ખાઈ જતા ભાવપૂર્વક દીધેની દરેક વસ્તુ પોતે પણ ભાવસહિત ચાખતા શામ્ભાજીમા મૂળા અને સીંગદાણા તેમને વિશેષ ગમતા શિયાળામા મમગ, ચણાની દાગ, વડા ભજ્યા ઢ્યોગી વગેરેનો ભોગ ઠાકુરને ધરતા તેનમા તળીને આ બધુ તૈયાર કરતા ઝીનીના લાડુ તેમજ ભજ્યા માતાજીને ખૂન ભારતા આમાશય હોવાથી વૈદગજ દુર્ગાપ્રસાદ સેને માતાજીને આમરુલ શા- વિગેષ ખાવાનુ કહેલુ, તે પ્રમાણે પોતે ખાતા સવાગમા પનાસા ખાતા તેમને માટે જે પ્રમાદ રાખી મૂકનામા આવતો તેમાથી માતાજી ભક્તજનોને ઘણીનાગ વહેચતા પોતાના હાથમા ન્યારે પ્રસાદ વહેચવાનુ કામ આવલુ સારે પોતાને માટે ભાગ્યેજ ઝાઈ ગહેલુ જમણા પગનો વા હોનાથી દહીં ઇલાદિ ભાગ્યેજ ખાતા પેના બ્યાધિ તેમજ વાને લઈને માતાજી સટેજ અશીશુ ખાતા, તેથી તેમને માટે દૂધની વિશેષ વ્યવસ્થા શરૂ મહાગજે કરી ગાખેની હતી મોટે ભાગે તો દૂધમા ભાત ભેગનીને ભક્તજનોને પ્રસાદ તરીકે વહેચી દેતા પોતે ભોજન વેગાએ દાગભાતમા લીશુ નીચોવતા, દાગમા વડી નાખીને કોઈ કોઈવાગ વધાગ પણ કરતા સાગને વખતે પાન ૩ પાણી સિવાય ઇંધ લેતા નહિ ગતે પૂરી, શા- ને દૂધ લેતા મેચાગ પૂરીજ માત્ર ખાતા દૂધ આસરે દોઢ પાશેરે પીતા

દરરોજ લગભગ ચાગવાગ દાતે ઝાનસાની શૂખી ઘસતા- નાગિએરના અને તમાડુના પાનમાથી પણ શૂખી બનાવતા

માતાજી ન્યારે જયગમવાગીમા ગહેતા સારે સવાગમા ઓશરીમા

એસીને શાઢ સમાગતા તે વખતે તેમના લક્તજનો આરે યાજુ તેમને મદદ કરાવતા અને અનેક પ્રમાગની વાતચીત પણુ કરતા કામ કરતા કરતા પણુ એવા અનેકભાઈ પ્રસન્ન મુખે બધાની સાથે વગતતા કે લક્તજનો પોતાનુ સદ્ભાગ્ય માનતા દયકતાથી માતાજી મ્યારે પાછા આવશે તેની બધા મીઠા માડીને ગહ જોતા જ્યગમનાડીમા માતાજી ખૂન નિરૂના જણાતા લક્તોને ખાવાપીરાની તેમજ રહેનાની નધી સલાજ પોતેજ ગમતા, લખ્તોને પણુ જ્વશે તેમના મસર્ગમા પોતાની માતા જેવી જ દૃઢ નાગતી સમાગમા બધાને નાગ્તો આપતા, સાથે દુર્ગાજી પણુ દેના પોતે જ્યારે ગૃહે લાગે દાગ શાઢમા મરાયો પ્રમાણુમા જોડો નાખતા

ખાવાના સમય પછી મીઠે ગમે તે વખતે લક્તો જ્યારે માને દર્શને જતા, ત્યારે પોતે તેમને મીઠાઈ, પાણી ને પાન આપના પાનના બે બીડા તો દરેકને આપના આવી નાની નાની વસ્તુઓ હોવા છતા પણુ તે એના ભારથી ગગાધને માતાજી આપતા કે ને લેનામા દરેકમા એ- પ્રમાગનો અપૂર્વ ભાન ઉત્પન્ન થતો તેમને માટે જો ટાઈ અતિ સામાન્ય ઉપહાગ લઈ જાય તો તે ચીજતા માતાજીને ધણો આનંદ થતો ! જ્યગમનાડીની પાસે શ્યામબજનગમા સગસ પાનો મગે, તેથી ત્યાના લક્તો ધણીના માતાજીને બેજ આપના માટે પાન લાનતા. પાન જોધને માતાજી ખુશ થઈ જતા ! મીઠાઈ વગેરેની બેટ લખ્તોને માટે ગમી મ તા શર મહાગજ દલકતાથી કોઈ ટાઈવાગ સદેશ મોખ્યતા તો માનાજી તે ગમી મૂનતા અને જ્યારે જ્યારે લખ્તો જાય ત્યારે ત્યારે તેમને પ્રસાદ તરીકે આપતા આસપાસના પાડોશીઓ પણુ પોતાની િ કારુણ્યને મગવાને બહાને પ્રસાદ લઈ જતા ! માતાજી પણુ આવનાગનો બાન દુળી જતા અને તેના રુચિને અનુસાર આપતા શ્રીમતી ભામિનીના દાડમ કે શરદ મહાગજની કેરીઓ પ્રથમ સિંહવાહિનીદેરીને અને

ધર્મદાહુગ્રેવને નેવેલ તરીકે ધગવતા, ત્યાં પડી પોતાનાં નજરોને કે પાડોશીઓને પ્રસાદ તરીકે વહેંચના કાંઈ એમ્બાગ પડેને દિવસે માતાજીએ મીઠાઈ મનાવેલી તે વખતે વિભૂતિમાણુ ધાગીનાં જયગમનાગી જતા, તેથી માતાજીએ તેમને માટે તે મીઠાઈનો ભાગ ગાળી મૂક્યો. વિભૂતિ એ ત્રણ દિવસ સુધી જણાયા નહિ, છતાં દુઃખે ભ્રમીત માતાજી તે તાજી કરી ગણતા “કદાચ કાંયે આવે” એમ માનીને ગાહ લેતા કેવળે વિભૂતિએ એ પ્રેમપ્રસાદી ખાધી! કાંઈ ભક્તને રાગ થયો હોય તો પોતે તેને ખવગવતા અને તેનું એક પછી પોતે કંઠી દેતા પોતાને ત્યાં રહેતા ભક્તોને કદાચ બહારથી આવતા વાર થાય તો તેઓ પાછા ફરતા સુધી માતાજી જમતાં નહિ આ પ્રમાણે, બધાની સાથે તેમનો વ્યવહાર જેમ પ્રેમથી ભર્યો-ભર્યો હતો, તેમ પોતાના ગાભીર્ય, લજ્જાશીલતા અને મહાત્મ્ય વડે સુરક્ષિત પણ હતો.

ઉપર ફેટલીક બાબતો ઝીપુવટથી જતાવનામાં આવી છે, કાગ્યુકે શાગદામાતા જેના રાત એકાંત પ્રભુમય જીવન જીવનારમાં બાહ્ય પ્રસંગો ઉલ્લેખ કરવા યોગ્ય હોતા નથી, અને કદાચ હોય તો પણ તેમાં તેમનું આત્મિક જીવન પ્રતિબિંબિત થતું હોતું નથી પરંતુ દરેક વસ્તુના યોગમાં પોતાના કાગજ, ચીવટ, ઘેર્ય અને પ્રેમ દ્વારા તે તે વસ્તુને પણ ભાવભરી બનાવતા.

હવે આપણે તેમની સાથે ફેટલીક વ્યક્તિઓના પરિચય તેમજ તેમથી ઉદ્ભવતી તેમની મીઠાશના ફેટલાક પ્રસંગો જોઈએ.

[૬]

ભગિની નિવેદિતા “ભગિની નિવેદિતા આરીને માતાજીને પ્રણામ કરીને બેઠાં માએ તેમના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા પડી એક મુદ્દ પછો તેમને આપતા કહ્યું ‘મે તમારે માટેજ આ કર્યો છે.’ નિવેદિતાએ પછો લઈને ખૂબ આનંદપૂર્વક માથે ફરવીને, ગતી

સરસો ચાંપીને કહ્યું: ‘કેવો સુંદર’! વળી અમને બતાવીને બોલ્યાં: ‘માએ કેવો સરસ બનાવ્યો છે!’ માએ કહ્યું: ‘એક સામાન્ય વસ્તુ મળતાં પણ તેમનો આનંદ જોયો? કેવી સરળ શ્રદ્ધા! જાણે સાક્ષાત દેવી! સ્વામીજીની કેવી ભક્તિ કરે છે! પશ્ચિમમાં જન્મ્યાં છે છતાં પોતાનું સર્વસ્વ છોડીને સ્વામીજી માટે જીવન ગાળે છે. કેવી શુભ ભક્તિ અને આ દેશ ઉપર તેમની કેવી પ્રીતિ!’ એક વાર નિવેદિતા-મૂલકમા માતાજી જવાનાં હતાં. નિવેદિતાએ બધાને કહ્યું: ‘માતા-દેવી આજે આપણે ત્યાં પધારવાનાં છે, આજે તમે બધાં ખુશ-ખુશાલી કરો.’ ચાર વાગે માની ગાડી ગઇ. સાથે હતાં રાધુ ને ગોલાપમા. જેવાં ઊતર્યા કે તરતજ નિવેદિતાએ સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યાં. માતાને પુષ્પાંજલિ દેવા માટે અમને બધાને ફૂલ આપ્યાં. પછી બધાંએ ગાન ગાયું.”

એક વાર ‘નિવેદિતા’ વિષેની ચોપડી સાંભળીને માએ કહ્યું: “મારે માટે કાંઈક કરવાની કેવી તાલાવેલી! રાત્રે જ્યારે મને મળવાને આવતાં ત્યારે મારી આંખે પ્રકાશ નહોતો એમ માનીને એક દાગળ આડો દઇ દેતાં.....જે સુપ્રાણી હોય છે તેને, માટે મહાપ્રાણી. (અંતરાત્મા) રહે, બેટા!”

કોઈ પશ્ચિમની યુવતી: “રાસબિહારી મહારાજને માને કહ્યું: ‘કોઈ એક મઝમ આપનું દર્શન કરવા માંગે છે. આવવાનું કહ્યું?’ માએ સંમતિ દીધી. મઝમે આવીને માને પ્રણામ કર્યાં. તે બાઈ બંગાળી જાણતાં હતાં. તેથી કહ્યું: ‘મને લાગે છે કે આપને મુસ્કેલીમાં તો નથી મૂકતીને? મારે એક દોકરી છે, તે ખૂબ મઝાની છે, તેને ઘણી માંદગી છે, તેથી મા, આપની દયા માગવા આવી છું. આપ દયા કરો કે જેથી તેને સારું થઈ જાય. માતાજી, એટલી કૃપા કરો.’ માએ કહ્યું: ‘તેને માટે હાકુરની પાસે પ્રાર્થના કરીશ, જરૂર સારું થઈ જશે.’ મઝમે આશ્વાસન મળ્યું અને આભારપૂર્વક

બોલ્યાં: 'હવે વાંધો નહિ. આપની ઇચ્છા છે તો તે જરૂર સારી થઈ જશે.' પછી માએ ગોલાપમાને ઠાકુરને ધરેલાં ફૂલ લાવવાનું તેમજ પદ્મ આણવાનું કહ્યું. માએ ત્રિવ્રીપત્ર અને પદ્મ લઈને આંખ આગળ ધરી. ઘોડીવાર મૌન રહ્યાં. પછી ઠાકુર સામે નજર કરીને મડમને આપતાં કહ્યું: 'છાકરીને માથે ફેરવી દેજો.' મડમે અંજલિમાં ફૂલ લીધાં અને પ્રણામ કરીને કહ્યું: 'ત્યાર પછી શું કરવું?' ગોલાપમાએ કહ્યું: 'મૃદાઈ જય એટલે નદીમાં પધરાવી દેજો. એજ.' મડમે કહ્યું: 'ના, ના, ભગવાનની ચીજ તે કાંઈ નદીમાં નાખી દેવાય! નવા કપડામાં તેને રાખીને દરરોજ છાકરીના માથા ઉપર ફેરવીશ.' માએ કહ્યું: 'ઠીક છે.' ત્યાર પછી વિદાય લેતી વખતે તેમની આંખોમાંથી આંસુનાં ટીપાં ખરવા લાગ્યાં. માએ છેવટે કહ્યું: 'એકવાર મગજવારે આવજો.'"

પોલોડની એક સ્ત્રી: વેદાંત શીખવા માટે ભારતવર્ષમાં આવેલી એક પોલોડની બાઈ માનાં દર્શને ગઈ. તેમણે કલકત્તામાં માતાજી વિષે સાંભળેલું. માતાજી સાથે વાતો કરતાં તેમણે જણાવેલું કે બાહાઈ સંપ્રદાય શ્રીરામકૃષ્ણના સર્વધર્મસમન્વયના શિક્ષણને અનુરૂપ છે. તે બાઈ પણ તેજ સંપ્રદાયનાં હતાં. તેમના ગયા પછી માતાજીએ જણાવ્યું: "ઠાકુરે ભાવાવસ્થામાં જણાવ્યુંતું કે તેમના ધણાય પીઠાનવાળા આ દેશમાં તેમજ પરદેશમાં છે. બાઈ ભક્તિવાળી છે."

નાગ મહાશય: "અહા, તેમની તો વાતજ શી કરવી? મને સાક્ષાત ભગવતી ભાવે જોતા. પહેલે દિવસે જ્યારે મને મળવા આવ્યા ત્યારે એકાદર્શી હતી. તે વખતે કાંઈ પણ પુરુષ ભક્ત મારાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવા પામતો નહિ, માત્ર સીડીમાં ડોકિયું કરીને પ્રણામ કરવાના. એકવાર ચાકરે આવીને મને જણાવ્યું: 'મા, નાગ મહાશય કાણ છે? તેઓ પ્રણામ કરે છે અને માથું એટલું નેરથી અથડાવે છે કે કદાચ માથામાંથી લોહી નીકળશે. શરૂ મહારાજ તેમ કરવાનું

ધણ ના કહે છે, પણ પોતે કાઈજ માલગતા નથી, જાણે કે ભાનગ ના હોય। પાગલ તો નહિ હોયને, મા ૨' મેં જુલુ 'અરે, જા જા, જાઈને શરદને કહે કે અહીં મોકલે' પછી શરદ પોતેજ લઈ આવ્યો। જોયું તો ટપાળ ફૂલી ગયેનું, અ ખમાથી ધારા વહે, પગ ગમે તેમ પડે મેં જાણીને બેસાડ્યા માન 'મા' 'મા'ની ધૂન, જાણે કે પાગલ' છતાંય શાત, ધીર, ચિત્ત। આસુ મેં લૂછી નાખ્યા હું ખાવા બેસતી'તી. પૂરી, મીઠાઈ અને થોડા ફળ હતા મેં થોડું તેમના મોમા મૂક્યું, પણ ગળાથી નીચે જતરેજ નહિ ને। કેવળ 'મા' 'મા' 'મા', ખસ। પછી માગ પગ જાણીને મેં મને નવા જણાવવા લાગ્યા 'મા, તમે તો ખાધું નથી શરદ મહાગજને જણાવીએ કે એમને ખગેડે' મેં જુલુ 'સહેજ ચિત્ત થવા લો' થોડીનાં પછી શરીરે તેમજ માથે હાથ ફેરવતા ફેરવતા અને હાડકાં નામ બોનતા મોલતા ભાનમા આવ્યા મેં પણ ખાધું, તેમને પણ થોડું ખવગળ્યું પછી જતી નખતે બોમના બોમતા ગયા 'નાહ નાહ, છુદ્ડ, છુદ્ડ'।"

નરેન્દ્ર "એક વાર નરેન્દ્ર મને બેનુડ મડમા લઈ ગયો અને દુર્ગાપૂજના આચાર્યને મારે હાથે દક્ષિણા દેરવાની પૂજાને દિવસે લોકોની બહુ ભીડ હતી નરેન્દ્રે આવીને મને જણાવ્યું 'મા, મને તાવ ચડાવી લો' અરે, બોલતા બોનતા તો તેને તાર ચડવા લાગ્યો। મેં કહ્યું 'અરે, હવે શું થશે?' નરેન્દ્ર કહે 'કાંઈ ચિંતા નથી, મા મેં જાણી જોઈને તાવ ચડાવ્યો છે, કાંઈ જુલુ કે છાકગ પ્રાણપર્થિત પરિશ્રમ કરે છે, જનાથ ક્યાંક ત્રુટિ રહી જવાની અને ૨ સાખી શકનાનો નહિ, કાઈને કાઈકે અખા બેસવાનો ક્યાંય એકાદ ચપ્પડ પણ લગાવી દેવાય અને તે વખતે તેમને દુખ થાય, મને પણ લાગે તેથી મેં વિચાર્યું કે તાવને બોનાવું તો કીડ' ત્યાર પછી જ્યારે બધું પતી ગયું ત્યારે મેં કહ્યું 'નરેન્દ્ર, હવે તો જા' 'આ જાણો' કંતોકને તરતજ અગ્નિ ચર્મ ગયો। માથે તેવી

માને પણ લાગ્યો હતો. તેની મા રીંગણ સમારે, મર્યાં વીણે અને અહીંતહીં હરેકરે. મનમાં એમ કે મારા નરેન્દ્ર બધું કરી રહ્યો છે ! તે વખતે નરેન્દ્રે માને કહ્યું: “અરે, મા, શું કરે છે ! માતાજીની પાસે તો જ્યાં બેસ. તને ચતુ હશે કે મારા નરેન્દ્ર બધું કરી રહ્યો છે. પણ તેમ નથી, મા. જે કરનાર છે તેજ કરે છે, નરેન્દ્ર તો કંઈ નથી.”

યોગાનંદ: શારદામાતાએ દીક્ષા દેવાની શરૂઆત ઠાકુરની પ્રેરણાથી યોગાનંદથી કરેલી. એ રીતે માતાજી એમનાં મંત્રદીક્ષા દેનારાં ગુરુ ગણાય. માતાજીની સાથે વૃદ્ધાવનમાં કે કામારપુકુરમાં યોગાનંદ રહેતા. કાશી જઈને તેમણે પ્રચંડ તપશ્ચામય જીવન ગાળ્યું, પરંતુ પરિણામે શરીર ગેટહું બધું લેવાઈ ગયું કે આમાશય થવાથી મડમાં પાછા ફર્યા. માતાજીની પરિચર્યા, અતિથિઓ માટે માતાજીનાં દર્શનની વ્યવસ્થા વગેરે કરવામાં પોતે સમય પસાર કરતા. તેમના મૃત્યુથી માતાજીને ઘણો આઘાત થયો. તે વખતે તેમણે કહેલું: “મકાનની એક ઘંટ ખરી પડી, હવે બીજી પણ ખરવા લાગશે.” તેમનું સ્મરણ કરતાં માતાજી જણાવે છે: “યોગેન જેવું મને કોઈ આહતું નહિ. કોઈ તેને આઠ આના આપે તો તે મારે માટે સધરી રાખતો. મારી નિરંતર દિનચર્યા એ સાક્ષી હતો.”

બાણુરામ (સ્વામી પ્રેમાનંદ): ઇ. સ. ૧૯૧૮ ના જુલાઈ માસની ૨૯ મી તારીખે સાંજે બાણુરામે દેહ છોડ્યો. દર્શને ગયેલાંને માતાજી કહેવા લાગ્યાં: “આવો બેટા, બેસો. આજે મારા બાણુરામ ગયો. સવારથી રડું છું, મા.” મા રડવા લાગ્યાં. કહે: “મારા હૃદયમાં એનું જગે સ્થાન છે. બેચુડ મડનાં બળ, ભક્તિ, બુદ્ધિ વગેરે બધાજ ગુણો તેનામાં મૂર્તિમંત હતા. મઠનો એ દીવો હતો, બેટા-તેની મા ગરીબ હતી, પોતાના પિતાની મિલકત તેને વારસામાં મળેલી.” પછી ઠાકુરની છબી તરફ નજર કરીને અત્યંત કરુણાર્દ્ર

અવે મા બોલ્યા “ હે પ્રભુ, તમે મારા બાહુગમને કેવે લઈ લીધો ! ”

ગોલાપમા માતાજીના અત્યંત અતરંગ સ્ત્રીલક્ષ્મીમાના ગોલાપમા પણ એક હતા જાતે પોતે બ્રાહ્મણ હતા પોતાની એકની એક દીકરીના મૃત્યુના શોકથી તેમણે દક્ષિણેશ્વરમા પરમહસદેવને આશરો લીધેલો ત્યાં માતાજીનો સગ થયો ગમકૃષ્ણ માતાજીને તેમની મોપણું કરતા ગયેલા પોતે સાચા બોલા, નીડર અને ભાવભક્તિથી ભગપુત્ર હતા માતાજીના ધણા વ્યવહારમા તેમને ઘણી વાર તેઓ બચ્ચાની પણ લેતા તેમને વિષે માતાજી જણાવે છે “ ગોલાપનુ મન કેવુ શુદ્ધ છે ! કેવો ઉન્નત તેનો આત્મા છે ! શુદ્ધ કે અશુદ્ધની તેને કાંઈ પડી નથી કાંઈ પણ જાતના ચોખવિયાટવેડા તેને ગમતા નથી આ તેનો શેષ જન્મ છે એના જેવો આત્મા કંઈ માટે જનમ ધરવા પડે ગગાને બન્ને જિનારે માઈલો મુધી શુદ્ધ પવિત્ર હવા ગહે છે, આ હવા નારાયણનું મૂર્તિમત ગરુડ છે તપસ્યાથી મન નિર્મળ બને છે ”

યોગિનમા માતાજી વાગવા કહેતા “ યોગિન અને ગોલાપ મારે વિષે બહુ જ જાણે છે ” માતાજીના અતરંગમાના તે એક, આધ્યાત્મિક બાઈ હતા શ્રી ગમકૃષ્ણ કહેતા “ સ્ત્રીઓમા યોગિન જાની છે એ કાંઈ સાદુ ફૂલ નથી કે તરત જ ખીંચે એ તો છે સહસ્રદળ દમગ ધીરે ધીરે પૂર્ણ કમાએ ખીંચશે ” માતાની સાથે વૃદ્ધાવનમા વાસ દગમિયાન તેમને પણ સમાધિનો અનુભવ થતો. દક્ષિણેશ્વરમા માતાનું માથું પોતે હોગતા તેમની સાથે તીર્થયાત્રાના પણ સાથીદાર હતા તેમની નોંધપોથીમાથી માતાજીના હવનના ધણા અગત્યના પ્રસંગો તેમજ ઐતિહાસિક ઘટનાઓ મળી આવે છે. તેમને તત્રતુ, વૈદિક કર્મકાંડનું સારુ જ્ઞાન હતું

ગૌરીમા માતાજીના નિકટનામાના નિકટતમ ગરીમા હતા. તેમનામા વિદ્વતા, વ્યવસ્થાશક્તિ તેમજ આધ્યાત્મિકતાનો શુભ

સમન્વય હતો નાનપણથીજ આત્મિ એતનાને પગિણામે પોતે
પગણાની ના પાડીને ચતુર્થાગ્ને ત્યાગ કર્યો અને દ્વિમાલયમા
તપશ્વયા કરી પત્ની થી ગમ, છુના મ સગમા આનંદથી માતાની
સાથે ઉવન ચતીત કરવો લાગ્યા । ડુગ્ને તેમની સ્વસ્થાગમિત
માટે બહુ માન હોનાથી તેમણે તેમને સ્ત્રીઓના ઉદ્ધાર માટે યન
ગાળના મુશ્વેલ પોતે પાળાથી 'શ્રી શાન્દદેવી આશ્રમ'ની
આપના મ્ત્રી ન સામા શ્રી ગંગણીની સમ્પ્રદાયમા તેનું ઉચ્ચ
સ્થાન ડ

ગૌરીમા તેમજ માતાની અગમ્યમનો અમલ અગાધ વિ
પ્રેમ અને અમલથી ભરેનો ડ ગૌરીમાએ માતાની પ્રિયે જે જણાવ્યું
હે તે ખૂબ યથાથભાને સમજાવ્યું હતું ડ તેઓ જણાવે હે
'શ્રી શાન્દદેવી માત્ર પદ્મમહેશ્વરના મહારોગી નડેના, પરંતુ તે
એના પાત્ર હતા જેમા તેમને વિશ્વજનનીના ગર્ભ થયા પોતાની
પત્નીનેજ વિશ્વજનની તરીકે ગણીને પૂજવાની ધનના ટાઈ યુગમા
આપ થઈ જાણી નથી હજ તેમને ટાઈ પીજાની સમ્યુ નથી મને
લાગે હે હે તેમના અમર યનનો સાચો અભ્યાસ આખા જગતને
મુક્ત કરીને આપજે દુર્ગાપૂજનો તેમનો એ પ્રસંગ નોધના
જેવો હે પૂજના દિવસમા પોતે હમેશા માતાની પામે ચડીપાઠ
વાચતા હે ને દિવસે તેમણે માતાની એમો ને આડ ગમ્ત
કમળથી પૂજા કરી અને હતું 'મા, ચડીનો પાઠ સાક્ષાત ચડીની
હાજરીમા વાચીને આજે તેની પૂર્ણાહુતિ ડુ છુ હવે પત્નીથી
દુર્ગાપૂજા વખતે મારે માટે તેનો પા આનંદ નહિ, પરંતુ આપની
મિત્રતા પર નિર્ભર રહેજે '

માતાની પછુ ગૌરીમાને પોતાની દીકરીની માફક સાહતા
તેમને 'ગૌર-લક્ષ્મી' રહીને મોહાવતા ગૌરીમાના મદના વખતે
માતાની તેમને પામે આખી ગત મેસી રહેતા માતાજી કહેતા

“જે મહાન હોય છે તે એકજ હોય છે. તેનો જોડો મળતો નથી. ગૌર-દાસી તેમાંની એક છે.” ત્યારે તીર્થયાત્રા કરતાં કરતાં માતાજી મદ્રાસ ગયેલાં ત્યારે તેમને ઘણાંએ ભાષણ કરવાની આગ્રહ-ભરી વિનંતિ કરેલી. તે વખતે તેમણે ગૌરીમાને યાદ કરતાં કહેલું: “મને ભાષણ કરતાં ક્યાં આવડે છે? ગૌરદાસી હોત તો જરૂર કરત.”

લક્ષ્મીદિદિ: શ્રીરામકૃષ્ણના મોટાભાઈ રામેશ્વરની દીકરી હોવાથી બધાં તેમને લક્ષ્મીદિદિ (દિદિ=મહેન) કહેતાં. પોતે બાળ-વિધવા હતાં, અને ટંકારખાનાવાળા મકાનના વાસ દરમ્યાન તે માતાજીની સાથે રહેતાં. લક્ષ્મીદિદિ વાતચીતમાં ઘણાં કુશળ, અને અભિનયમાં એકઠો હતાં. રામકૃષ્ણના ઘણા હાવભાવનું પોતે અનુકરણ કરતાં, ભજનો સરસ ગાતાં અને ભાવમય નૃત્ય કરતાં કરતાં ઘણી વાર તન્મય થઈ જતાં. તેમની યાદશક્તિ ઘણી સરસ હોવાથી પુરાણનાં આખ્યાનો સરમ રીતે કહી જાણતાં.

[૭]

ઉપર આપણે શારદામાતાના અંતરંગ મંડળના નિકટવર્તી ભકતોનો ઉલ્લેખ કરી ગયા. હવે તેમના બહિરંગ મંડળના દૂરવર્તી ભકતો તેમજ અનેક અવસ્થાનાં અનેક યરનાં સ્ત્રી-પુરુષોનાં જીવન સાથે સંકળાયેલા તેમના માતૃત્વને વ્યાપક ભાવે નિહાળીએ. આપણે આગળનાં ઘણાં દૃષ્ટાંતો ઉપરથી જોઈ શકીશું કે માતાજીના અંતરમાં રહેલી માતૃત્વની ભાવના તેમના જીવનની પળે પળે નીતરતી. તે જોટલી ઉંડી હતી તેટલી વ્યાપક હતી. એ વ્યાપકતાનો ખ્યાલ હવે આપણને આવશે.

એક વાર કોઈ ભકતે માતાજીને પ્રશ્ન કર્યો: “મા, બીજા બધા અવનારો પોતપોતાની શક્તિની પછી પણ દેહરક્ષણ કરી ગયા છે; પરંતુ હાકુર આપને મૂકીને આગળ કેમ આસ્થા ગયા?” માતાજીએ

જવાબમાં ક્યું “બામા, ખજર છે ને કે ઠાકુરનો જગતના પ્રત્યેક ઉપર માતૃભાવ હતો ? તે માતૃભાવનો વિકાસ જવા માટે મને ગળી ગયા છે ” કોઈએ પૂછ્યું કે મા, તમે બધાવના માતા યા ? ત્યારે માતાજીએ જણાવ્યું “હા બધાવની ” “મધા ઉવજતુના પપ્પા ? ” “હારતો ” “ત્યારે એ બધાને આટનું કષ્ટ લાગે વેંતુ પડે છે ? ” “એમને માટે આ જન્મમાં એમજ હોય.

એવાજ માતાજીએ ક્યું “આ તમે મધા હા તેને માગ પોતાના ના હો તો અહીં આત્મા જી ગીતે ? ” “અમે મનાય તમાગ ? ” “જરૂર, એમાં વળી મગય ગો । જે પોતાના હોય છે તેમની સાથે તે મધાજ યુગે યુગે અનતરે કે

લલિત નામનો એક પદ કે મોજ વર્તેના ઠાકરો હતો તેનામાં અમ્રુદ ગહેની મહાશક્તિ પ્રકાશવાની તૈયારી કરી ગઈ હતી તેનો ચહેરો સુગંધિત દૃષ્ય વર્ણનો હતો ભીતરમાં જરો કે ભગવદ્-લક્ષિતનું અમૃતસ્રોત છનોછન ભરેલું હતું તેનો અનુગમ મહાગ પલ્લુ ભમૂકી જાતો માને તે કહેવા લાગ્યો “મા, મને આપના શ્રીચગ્લુમાં આન ઘો મોલો, નહિ તો અહીંથી જવાનો નથી કહો કે મે તને સ્વી યોઈ છે ” એમ કહીને તે ગડવા લાગ્યો એવામાં અકસ્માત ઘીના વાસણને તેનો પગ અથડાવાથી તે ગભગમને મોનવા લાગ્યો “અરે, મે આ શુ કર્યું ? કોઈ ભક્તિપૂર્વક માને ઘી આપે, મે તેનો પગથી સ્પર્શ કર્યો ? ઊ, ઊ । ” આ પ્રમાણે જે મૃતો હતો એટલામાં તે ઓરડામાં માથા ઉપર વાળ બાધેની એક ગાગરણી વિધવા આવી તેણે કહ્યું, “બેગ, દુખ જ નહિ, પગ લાગ્યો તેમાં ચર્ધ શુ ગયું ? પગ તો કાઈ મૃષ્ટિની બહારનો નથી, તેનું અષ્ટિમાં આન છે, શરીરનું તે અગ છે, બેગ ” લગ્નિને તેની સૌમ્ય આત્વનાભરી વાણીથી ગાતિ નગી અને પછી બોલ્યો “મા, મને આશીર્વાદ આપો ” “ઠાકુર તને આશીર્વાદ આપો”, એમ કહીને માએ તેના માથા ઉપર હાથ ધર્મો પછી લલિત ચાલ્યો ગયો

એક મોળ કે સત્તર વર્ષની ડાકરીને લઈને એક પ્રાંત ભદ્રલોક
આરણ્યમાં આવીને ઊભો માને કયુ મા, આ મારી દીકરી છે તેને
એક દીકરી જન્મી, પણ આજે સવારે તે મરી ગઈ, તેથી તે ગોસ્થી
વિદ્યવ બની ગઈ છે તેથી આપની પાસેથી સાત્વના પામવા માટે
તેને લઈ આવ્યો છું.” સાલગીને માએ કયુ “આવો મા”
છોકરી ઓગડામાં જઈને માની પાસે બેઠી અને પદ્મવિ લેવા માટે હાથ
લખાવ્યો માએ સહેજ ખસી જઈને કયુ “મને તારે સ્પર્શ કરવો
છે? અશોચ છું ને? એવું સાલગીને તે ડાકરીનું મો પડી ગયું
અઢાચ પામીને બેસી રહી માએ તેના મો નગ્ન નજરે પડી, ત્યાં
પડી ડગલું સ્વરે બોલ્યા “અરે બેગ! સાત્વના પામવા માટે મારી
પામે તું આવી અને મેં નને નિષ્ક્રિય, નહિ, બેગ? ભયે
અશોચ હોય, ખુશીથી મારા પગનો સ્પર્શ કરીને પ્રણામ કરો”
ડાકરીની આખમાંથી આંસુ ખગવા લાગ્યા અને માના શ્રીચંદ્રમા
તેણે માથું મૂક્યું માતાએ તેને આશીર્વાદ આપ્યા ડાકરીને પોતાની
પામે બોલાવીને થોડા મીઠા વેણુ દર્શાવ્યા ‘હું નને શું કરું બેગ,
હું તો કાઈજ નાથતી નથી કાકુની એક જામી તારી પામે ગખજે
અને નાથજે કે તેઓજ સત્ય છે, તારી પાસેજ રહ્યા છે નેમની
પાસે તારા કુખ રહજે તેમને જણાવજે કે હું કાકુ, મને નમારી
તરફ સ્વીકારો, મને શાંતિ આપો, એમ જ્ઞતા કરતા નાગ પ્રાણુમાં
શાંતિ અપાશે” ત્યાં પડી બીજા બધા તરફ નજર ફરીને માએ
કયુ “આજે શોક થયો, અને આજે જ કાઈ નિઃશ્વર થઈ રા”
પછી પ્રણામ કરીને પિત્રાપુત્રી વાત થઈને આવ્યા ગયા

એક અભિજ્ઞત મહિલા કમને દોષે દુષ્ટરત્તિપનાયપુ મન. ૨૦
હતી કાકા એક આધુની નજરે ચંદ્રાથી તેનો અનુપમ ૪૨
પોતાના કૃત્યોનો બગાથો કરવા લાગી તેના નિદેશથી જન્મ
તે વેળાએ રહેતા માતાજીની પામે તે નર્મ નક્કર

પ્રવેશ કરતા મધ્ય પામતી ગડી ગડી પોતાના પાપની રિતડ ક્યા કહેતી બાગણામા તે બિભી ગહી “મા, મારુ શુ થશે? હું આપના આ પરિત્ર મદિગમા પેસવાને યોગ્ય નહી” માતાજીએ જઈને તેને બોલાવી લીધી અને કહ્યું “આવ, બેગ, ધરમા આવ પાપ તને સમજાયુ તેથી અનુતપ્ત થઈ હવે તને મન આપીશ, ઠાકુરના શ્રીચણુમા બધુ સમર્પી દે તારે ભય જો છે, બેગ?”

ઈ સ ૧૯૧૬મા મદમા દુર્ગાપૂજનો પ્રસંગ હતો. સપ્તમીની પૂજાને દિવસે માતાજી બપોરે મનમા ગયા અષ્ટમીને દિવસે ઘણા લોક માતાજીને પ્રણામ કરવાને ગયા માતાજીને વાગવા ગગાજળથી પગ ધોતા બેઠને યોગેનમાએ પૂછ્યું “મા, આ શુ કરે છે? શગદી થઈ જશે.” માએ જ્યુ યોગેન, શુ કહુ તને? ઝાંઝના પ્રણામથી પગ દંડ થઈ જાય છે, ઝાંઝના પ્રણામથી વળી જાય છે દાઝે છે. ગગાજળથી ઘોઢ નહિ તો મહેવાતુ નથી પણ ઝાંઝને કાઈ કહેતી નથી. એક જણે કહ્યું “મા, તમાગ જેવા મા મળ્યા હતા કાઈ કંઈ નહિ.” માએ જ્યુ “હમેશા મનમા ગખજો તમારી પાછા ઠાકુર છે હુ ત્યા લગી તમારે ભય કોનો? ઠાકુર મને કહી ગયા છે ‘જેઓ તમારી પાસે આવશે, તે મધાને હું સલાળી લઈશ’ જેને જે મનમા ફાવે તે તેમ ભને કરે ગભગશો નહિ ઈશ્વરે હાથ પગ આપ્યા છે, તો ઈન્દ્રિયો પોતપોતાનુ કામ કરશેજ એમા ગભગનાનુ શુ છે?”

એક વાર ઠાકુરને નૈવેદ્ય ધગવતી વખતે તેમની જમીમાથી પ્રવરણનો સ્રોત નૈવેદ્ય ઉપર પડતો એ લકતે જોયો તેથી તેણે માતાજીને કહ્યું “મા, હું જે જોઉં છું તે મારો કોઈ ભ્રમ છે કે સાચે સાચ છે? મને સમજાવો” માએ કહ્યું “જરાનર છે” તેણે કહ્યું “પણ હુ શુ કહુ છું તે તમે સમજ્યા?” મા “હા, ગીતામા વાચ્યુ નથી કે ભગવાનને ભક્તિપૂર્વક જે કાઈ દેવામા આવે તે તે પોતે પામે છે?”

વિદાય લેતી વેળા એક ભકતે માને કહ્યું: “મા, મારાં જેવાં તો તમારે લાખો છોકરાં છે, પણ તમારાં જેવી મા માટે બીજી નથી.” સાંભળીને માએ સમ્મલનપત્રે તેને વ્હાલભર્યું ચુંબન કર્યું!...

જયરામખાડીમાં એકવાર આખી રાત એક વાજરુડું ચીત્કાર કરતું હતું. દુધને માટે તેને તેની માની પામેથી દૂર બાંધવામાં આવ્યું હતું. તે સાંભળીને માએ જઈને છોડતાં છોડતાં કહ્યું: “આવું ગેદા, આવું ધુ. હમણાંજ છૂટું કરું છું.”.....

બીજે દિવસે બપોરે પાલખીમાં બેસીને લલિતબાણુ રાધુનાં ઘરેણાં આણવા ગયા. લલિતબાણુ કલ્પકતાના પોલિસ અમલદારની ચિટ્ટી લઈને સરકારી વેપમાં ગયા હતા. માતાજીએ માત્ર મહાશયને તેમની સાથે મોકલ્યા, કરણ કે, કદાચ બ્રાહ્મણ ઘરેણાં પાછાં ના આવે તો લલિતબાણુ તેમનું અપમાન ના કરી એસે! રાતે બે વાગ્યા હતા. માતાજીને આખી રાત ઝેઘ આવી નહિ તેથી વાયુ થઈ આવ્યું. બધાંને ખબર પડવાથી દવાની શોધ થવા લાગી. માને બધાંએ પૂછ્યું: “મા, આમ કેમ થયું!” પછી માએ કહ્યું: “એ બધા તો ઘરેણા લાવવા નીકળી ગયા, પણ મને ચિંતા થવા લાગી કે કદાચ બ્રાહ્મણનું અપમાન ના થાય? તેથી વાયુ થઈ આવ્યું.” ભકતોએ વિચાર્યું કે જે બ્રાહ્મણે આટઆટલી ધમાલ મચાવી, જેણે આટલાં કષ્ટ દીધાં, તેને માટે આટલી ચિંતા!.....

એકવાર જયરામખાડીમાં એક ભકત ખાઈને પોતાની એઠી ચાળી લઈ જતો હતો. માએ તેના હાથમાંથી તે લઈ લીધી. તે ભકતે કહ્યું: “ના મા, હુંજ લઈ જઈશ.” માએ કહ્યું: “હું તેમાં તમારું રુ કરું છું? માના ખોળામાં છોકરાં અથે, કંઈ કંઈ કરે! તમે બધાં દેવને દુર્લભ ધન છો.”.....

સાને એકવાર મા બેઠાં હતાં. ઠાકુરના એક ભકત પૂર્ણબાણુ માને હતા. જયરામની આશા નહોતી. તેમનાં મા આવતાં હતાં. તેમને

આવતા ભેષને માતાજીએ ત્યુ “એ આ-આ રાજ રાજ આવીને મને મનાવે છે કે ‘મા મને આશીર્વાદ આપો, પૂર્ણને માને કરી દો જાણુ છું કે તે બચવાનો નથી, છતાં તેમના નગ્નના મેલને લઈને કહેવું પડે છે કે આરુ થઈ જશે” પૂર્ણની માએ માતાજીને પ્રણામ રીતે એની એ વાત જણાવી રડવા લાગ્યા માએ કહ્યું “હું શું કરું, મા ? દાકુને જણાવો પૂર્ણની મા” તમે ધમ્મા કરો તો બધી જાય, મા’ માએ કહ્યું “તો દાકુને જણાવું છું પછી માએ બધાને જણાવ્યું દાકુને તો કહ્યું જ હતું ‘પૂર્ણને પગલાવશે તો વધારે જીવશે નહિ તે વખતે માલજી નહિ જલદી જલદી તેનો નિવાહ પતાની દીધો દાઘ મન્યામી થઈ જાય એમ માનીને’ થોડા નિસ પડી સધ્યાની આગતી બાદ મા, યોગેન મા વગેરે બધા ચૂંતા હતા મા મટેજ તદ્રામા હતા એમએક જીડીને બોલી જાઠ્યા ‘યોગેન, પૂર્ણ મરી ગયો’ શું ‘યોગેને કહ્યું તમને કાણે જણાવ્યું ? માએ કહ્યું “જીધમા જાણે કે કાઈ જી ગયું કે પૂર્ણ મરી ગયો’ ‘હા, મા જાણે સાજે જ તમને જાણી ભેષને કહ્યું નહોતું આખી રાત માએ પૂર્ણની જ વાતો થી રી અને તેને માટે દુખિત થયા લાગ્યા

ઉદ્યોધનમા માતાજીની પાસે એક શ્રી આવતી માતાજી તેને ખૂબ આહતા, રડતું તેનો સ્વભાવ ખરાબ હોવાથી સાધુભક્તો તેની હાજરી ધમ્મજતા નહિ માતાને જ્યારે તેની ખમગ પડી ત્યારે તેમણે જણાવ્યું “જુઓ, ગંગામા દેટલીયે અપવિત્ર ચીજો વહે છે, તેથી શું ગંગા અપવિત્ર બની ગઈ ?”

એક જણે ઘણું ખગળ મર્ચ કરેતું તેને કોઈ દડ દેવા માટે માતાજીને ઘણાએ જણાવ્યું માએ કહ્યું “હું તો મા છું, હું શી રીતે એમ કરી શકું ?” એક ત્યાગી ભક્તની માએ પુત્રને સસાગમા આણુના માટે માતાજીની પાસે માગણી કરી માએ કહ્યું

“ત્યાગી બાળકને ગર્ભમાં ધારણ કરવો એ સૌભાગ્યની વાત છે. લેલિદા તો એક પીનજની વાટકીનો પણ ત્યાગ કરી શકતાં નથી, અને સંસારનો ત્યાગ કરવો એ શું સહેલું છે! તમે એની માતા છો, તમારે ચિંતા શી! ભલે ને સાધુ થાય, પણ તમારી સેવા તો કરશે ને!”..... પીતાંબર નાથ નામે એક ભક્ત જયરામબાટીમાં આશરીની બહાર બેઠો બેઠો માતાજી સાથે વાતો કરતો હતો. માએ તેને અદર આવવા કહ્યું. પોતે હીન જાતિનો છા એમ તેણે જણાવતાં માએ કહ્યું: “કાણે કહે છે તું નીચ જાતનો છું? તું મારો દીકરો છું, અહીં આવીને બેસ.”...એક જણે પૂછ્યું: “મા, આપનાં સ્વજનો આપના સત્સંગમાં રહે છે, જનાં તેમને કાંઈ પણ જ્ઞાન કેમ થતું નથી?” મા બોલ્યાં: “બધાંય વાંસ કે શીમળો કે તાડ હોય, ત્યાં ચંદન પાસે હોય તોય શું વળે? સારવાન વૃક્ષ જોઈએ.”.....કાંઈ જાતની આશા નહિ હોવા છતાં એક વિશિષ્ટ ભદ્ર લોકને ત્યાંથી એક ભક્ત યુવકના લગ્નને માટે કહેણ આન્યું. ધેસા પણ ધણા મળવાનું જણાવ્યું. યુવકની છાંદબી મુધી ગુજરાનનો વાંધો ના આવે એવો મોટો આંકડો હતો. તે વખતે તે યુવક એમ. એ. પાસ કરીને કાંઈ નિશાળમાં મુખ્ય શિક્ષક હતો. તેનું મન પણ વિષયોની આકાંક્ષાથી રહિત નહોતું. તેથી માતાજીનો અભિપ્રાય જાણવા માટે એક વાર તે ગયો. માએ બધું આંખળીને કહ્યું: “બાબા, તું ઠીક કેકાણે છું. શા માટે પાછો સંસારના અગ્નિમાં શેકાવા જાય છે? જે કાંઈ કરે છે તે ખરાબર કરે છે.” યુવકે જણાવ્યું: “પરંતુ, મા, મન વારંવાર ચંચળ બની જાય છે, વિષયો તરફ દોડે છે, તેનો ભય છે.” માએ ઉત્તર આપ્યો: “તું ખીરા નહિ, બેટા. હું તને કહું છું કે કળિયુગમાં મનનું પાપ તે પાપ નથી. તું તારે નિર્મિત રહે. બધુંજ થઈ જશે.” માની અભય વાણી સાંભળીને તેણે લગ્ન કરવાનું માંડી વાળ્યું....ખીન કાંઈ એક યુવક ભક્તે માને કહ્યું: “મા, હું તો લગ્ન કરવાનો નથી.”

માએ કહ્યું: “એ વળી શું? સંસારમાં બધેજ જોડણી છે. આંખો પણ બે, કાન પણ બે, હાથ બે, પગ બે, તેવાંજ પ્રકૃતિ અને પુરુષ.”.....એક વાર બધાં ભક્તોને માએ કહ્યું: “જુઓ, હું તો સતની પણ મા, અને અસતની પણ મા. તમારે બધાંને તે વિશે ચિંતા નહિ કરવી?”...

બ. સં. ૧૩૧૬ ના આસો માસમાં જયરામખાટીમાં દુર્ગા-પૂજનો પ્રસંગ હતો. સપ્તમીને દિવસે બે યુવકો આવ્યા. અષ્ટમીને દિવસે ફળફૂલ લાવીને માતાજીને ચરણે ધર્યાં અને જણાવ્યું: “મા, અમને સંન્યાસ આપો.” મા સહેજ હસ્યાં અને કહ્યું: “બધુંજ થશે, બેટા, તેમાં ચિંતા શી?” તેમાંનો એક છદ્દ કરીને બોલવા લાગ્યો. “નહિ, મા, સંન્યાસ દેવોજ પડશે. અમને ભગવાં પહેરાવો.” ત્યારે મા ગંભીર ભાવે બોલી બેઠ્યાં. “ભગવાંથી શું વળશે, બેટા? એમાં શું છે? તમે પરણ્યા તો નથી, તો પછી સંન્યાસી જ છોને? અને આગળ જતાં કંમે કંમે બધુંજ થઈ જશે.” યુવકે જણાવ્યું: “મા, મારી ઇચ્છા છે કે જનોઈ, કપડાંલત્તાં વગેરે ફાડીને ફેંકી દઈને તૈલંગ સ્વામીની માફક સર્વદા ભગવતચિંતામાં મસ્ત રહેવું.” મા હસીને બોલ્યાં: “થશે, ભાઈ થશે.” પરંતુ તે તો અધીરો બની ગયો અને ઉતાવળે બોલવા લાગ્યો: “મા, આ હું તો બધું તોડીને ફેંકી દઈ છું.” એમ કરવા જતો હતો એટલામાં માતાજીએ કહ્યું: “રહેવા દે, રહેવા દે. વખત આવશે એટલે બધું આપમેળેજ ખરી પડશે.”

પરંતુ તેની અધીરાઈ ગઈ નહિ, તેથી વળી બોલવા લાગ્યો: “મા, ઠાકુરની મસ્તીનો એક છટો તો આપો, મને પાગલ બનાવી દો, બસ.” માએ કહ્યું: “એમજ થશે, બેટા, બધું સારું થશે...”

જયરામખાટીથી પોતાને ઘેર ગયા પછી તે યુવક ભક્તમાં ઘણું પરિવર્તન થવા પામ્યું. ઠાકુરનાં દર્શનને માટે તે તલપાપક

થઈ ગયો માતાજી જો ધારે તો ધાતુગ્ના દર્શન કરાવી શકે, જાણ તેમ કરતા નથી, એમ માનીને તેના મનમાં અનેક સંદેહ જાણવા લાગ્યા ખૂબ ચીડાઈને એક વાર નળા પાડો જ્યારામચાલી તે દોષો અને જાળને માને કહ્યું “મા, ‘ધાતુગ્ને દેખાડો હો કે નહિ ?” માએ મેહપૂર્વક કહ્યું “થશે, લાઈ, થશે” તેનાથી ગ્રહેનાયુ નહિ તેથી ક્રોધમાં કહેવા લાગ્યો “માત્ર મનાવો હો ? આ ગદી તમારી જપની માગા, માટે દાઈજી જોઈતું નથી” એમ કહીને માગા મા તરફ ફેળી માએ નમ્રતાથી કહ્યું “હાને, ધાતુગ્ને જાણવું ગ્રહેજે” પછી તે આવ્યો ગયો

ત્યાર પછી તો તે ખરેખર પાગન થઈ ગયો બધા મહાગજોને ગાળોથી ભરેલા પત્રો લખતો માતાજીને પણ કડવાં વેણુ ઢાંગમાં લખતો તેના અનેક ઉત્પાતને લઈને તેણે માગ પણ ખાધેનો એના સમયમાં એક વાર એક ભકતે માને પૂછ્યું ‘મા તેણે મત્ર પણ પાડો આપ્યો હતો ? માગા તો જાણે ફાટી મારી, પગતુ મત્ર પાડો દઈ શકાય ?’

માએ કહ્યું ‘એ તે કદાપિ હોઈ શકે’ આ તો સજીવ મન ગણાય જે મહામન એક વાર મળ્યો તે પાડો દઈ શકાય નહિ જે ગુરુ ઉપર એક વાર પ્રેમ પ્રકટ્યો તે શુ કદાપિ ફેરે ? એ તો ત્યારે કાઢવાગ પાડો પ્રકૃતિમય થઈ જશે, ત્યારે મધાને પગે પડશે’ તે ભ તે પૂછ્યું “ત્યારે મા, આમ કેમ થતું હશે ?” માએ સમજાવ્યું “એ તો યાજ એજી ગુરુ ઘણાને મન આપે હ, પણ બધા દાઈ સગા હોય હ ? જેવો આધાર તે પ્રમાણે કીલી ગઈ જ્યારામચાલીમાં આવીને તેણે પાગન ચવાની વૃન મચાવી મે કહ્યું ‘નરી આજે તે ધાતુ દેખાતા હશે ? પણ આજો મધ કરીને જોઈ શકે અને આજો મધ કરે ત્યારે પણ તેમની ઝમી તો મનમાં આવેજ ને ? મિચારો ! કદાચ, ઝમી જોઈને માનવો હશે કે મેં

હાકુર જોયા. ' કથું: " તો તું પણ સાધનભજન કર. તેમની પ્રાર્થના કર. તને પણ દર્શન થશે. માણસ પોતે આગળ કેટલો વધ્યો છે, તે પોતે સમજી શકે છે, તેનું જ્ઞાન કેટલું ચૈતન્યવંતું થયું છે તેટલા શકે છે. પોતાના અંતરના અંતરમાં તેની ઈશ્વરપ્રાપ્તિ કેટલી છે તે પોતે પામી શકે છે. નહિ તો ખુદશી આંખે તો કેટલાયે જોયા ! ' ..

એક વાર જયરામખાડીથી મેલેરિયાનો ભોગ ખનીને માતાજી કલકતા હતાં. દવા કરવાથી કાંઈક હીક હતું, પણ અશક્તિ ઘણી હતી. તેથી ભકતોને તેમનાં દર્શન થતાં નહિ. એવામાં એક પારસી યુવક મુખધૈયી માનાં દર્શનાર્થે આવ્યો. તેણે માતાજીને પ્રણામ કરીને કથું: " માઈજી, કુછ મૂલમંત્ર દીજિયે જિસસે ખોદા પદચાના જાય. " માતાજીએ શરદ મહારાજની સંમતિથી તેને દીક્ષા આપી. મદ્રાસમાં પણ ઘણાને દીક્ષા આપી હતી. આ બધા પોતાની ભાષા નહિ સમજનારને પણ માતાજી જંગાળીમાં જ કહેતાં, પરંતુ બધાં સમજી જતાં. દીક્ષા દેતી વખતે પોતાના મનમાંથી જે મંત્રનો ઉદય થતો તેનેજ દીક્ષાપ્રાર્થના ચચાર્થ મંત્ર માનીને આપતાં. માતાજી કહેતાં: " કોઈને મંત્ર દેવા જતાં જ મનમાંથી ' આ આપો, આ આપો ' એમ થતું. કોઈને દેતી વખતે મનમાં કાંઈજ ના આવે. જે સારો આધાર હોય તેને આપતાં મનમાંથી તરતજ મંત્ર ઉદભવે છે. "

પોતાને ન્યાયસરની લાગતી વિવેચનાની વિરદમાં કોઈ કદાચ જણાવતું તો પ્રથમ તે માતાજી માની લેતાં. પછીથી ધીમે ધીમે પોતાના મનમાં જે તારતમ્ય લાગ્યું હોય તે વિષે પૂછતાં: " અરજા, ત્યારે જો આમ હોય તો ? " આ પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછીને આમાને ઠેકાણે લાવતાં. કોઈ દિવસ પોતાને મોઢે " તારા કહેવામાં કાંઈજ માસ નથી " કે એવું કાંઈ પણ જોલતાં નહિ. કલકતાના વાસ કરતાં જયરામખાડી કે કામારપુકુરમાં માતાજી પોતાના અસહ

સ્વરૂપમાં જણાતાં, કારણ કે શહેરનાં શિક્ષિત લોકોની સંદિગ્ધ વાતોના કરતાં ગામડાનાં લોકોની આમ્ય પરંતુ મોટા મનની વાતો તેમને પસંદ પડતી.

જ્યારામખાદી પાસે શિરોમણિપુરમાં મુસત્રમાનો રહેતા. પહેલાં એ લોકો રેશમના કીડાનો ધંધો કરતા. વિદેશી રેશમની હરિકાષ્ઠી તેમનો એ ધંધો પડી ભાગવાથી પરિણામે બધા ચોરીનો કે લૂંટનો ધંધો ચલાવતા. આસપાસના લોકો તેમના બધમાં રહેતા. શરદ મહારાજ જ્યારે માતાજીને માટે નવું ઘર ચણાવતા હતા, તે વખતે દુકાળ પડવાથી ઘણા મુસત્રમાનો મજુરીમાં રોકાયા હતા. ગામડાના લોકો તેમની હાજરીથી ઘણા ગભરાતા, પણ કાંઈ નવાજૂની નહિ થતી હોવાથી માતાજીની કૃપાની પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. એકવાર માતાજીએ એવા એક કારીગરને પોતાના વરંડામાં ખાવા બેસાડ્યો હતો. તેમની બનીજી નલિની તેને દૂર રહીને પીરસતી. એ પ્રમાણે જોઈને માતાજી બોલ્યાં: “આમ પીરસવાથી મનુષ્યને તે ખાધાનો સંતોષ થતો હશે? તને ના ફાવે તો હું પીરસીશ.” તેના ખાધા પછી માતાજીએ પોતે તે મ્યાન અમોટી લીધું. નલિનીએ માને એમ કરતાં જોઈને કહ્યું: “અરે ફધ્યા તમે તો અભડાયાં?” માતાજીએ તેને ધમકાવીને કહ્યું: “શરદ જેવો મારો છે, તેવો આ પણ છે. મારે તો બધાં સરખાં.....દોષ તો બધાને વળગેલાજ છે. પણ શી રીતે તે દોષ એ કોણ સમજે છે?” બીજા મુસત્રમાને આજેલાં કાંઈ પણ પોતે સ્વીકારેલાં.

આ પ્રમાણે પોતે સઘળી જવાબદારી માથે લેતાં, જાણે કે બીજાં બધાં તો માત્ર અભ્યાગત ના હોય! સવારમાં વહેલાં બેઠી પરવારીને બે કલાક સુધી ચાકની ભાંજગડ, રાંધવાને માટે વાસણો કાઢવાં, પૂજાની સાધનસામગ્રી તૈયાર કરીને પૂજા કરવી, દીક્ષાદાન, પ્રસાદ કે દાનાસ્તાની વહેંચણી કરવી, જોજમાં જોજાં સો બીડાં પાનનાં

તૈયાર કરવાં, ભકતોને અને ધરનાંને ખવરાવવું, સાંજે પોતાને હાથે પૂરી, શેરલી, શાક વગેરે તૈયાર કરવાં, દૂધ ઝેકાગવું, કાનસો સાફ કરવાં, એ બધું ઝીણું ઝીણું કામકાજ દરરોજ નિત્યવ્રતન પ્રીતિ-પૂર્વક કરતાં. પોતાના અંતરના હિમગકાથી બધું કરતાં. સામાન્ય વિષયોમાં પણ તેમની દૃષ્ટિ ઊડી પૂંપતી. અને જનાં એક આગક જેવાં નિર્દોષ, ગમતી અને નિઃસ્પૃહ !

આ પ્રમાણે કામના સતત બોમ્બથી, વારવાર આવી જતા હૃદય તાવથી, મને કે કમને સ્વીકારવા પડતા સ્પર્શથી, તેમનું શરીર હૃદય થતું આસુ.

[૮]

જુલયરામબાદીમાં ઈ. સ. ૧૯૨૬ માં માતાજીના જન્મ-સમારંભને દિવસે તેમને સહેજ તાવ આવ્યો. ધીમે ધીમે નાવે ધર કરવાથી તેમનું શરીર સાવ નખાઈ ગયું. આવી અસ્વચ્છ અવસ્થામાં પણ ઘણા ભકતો માતાજીની દીક્ષા લેવા કે તેમને દર્શન જતા, અને પોતે તેમનું લાવળીનું સ્વાગત કરતાં. આ વાતની ખબર પડવાથી શરદ મહારાજે ચિકિત્સાં માટે માતાજીને ક્ષત્કતા બોલાવી લીધાં. ક્ષત્કતા જતાં પહેલાં એકમે દિવસ અગાઉ પોતે સિંહવાહિની માતાને દર્શન ગયાં, કારણ કે માતાજી તેને જનમત-દેવતા માનતાં. ત્યાંથી પાછાં ક્યો ત્યારે ખૂબજ થાકી ગયાં. કહ્યું કે “ઊંઘી અવસ્થાનો ધામ થાય છે !”

મા ક્ષત્કતા ફાગણ માસમાં પહોંચ્યાં. સ્વામાદાસ કવિરાજની દવાથી પ્રથમ તો જવર બધ પડ્યો. શરીર પહેલાંના કરતાં કાંધક મુદારા પર લાગ્યું. બધા ભકતોને પ્રણામની પણ છૂટ મળી.

વૈવરાજની દવામાં એક ખૂબ કડવી દવા હતી. સવારમાં તે લેવાની હતી. તેથી તેમને કાંધ જેન પડતું નહિ અને જ્યોરે ખાતી વખતે પણ તેમો તેજ સ્વાદ આવતો. તેથી કરીને ભાત ખાઈ શકતાં નહિ.

દવા બદલવાની સૂચના થતાં કવિરાજે જણાવ્યું કે એ રોગમાં તે સિવાય બીજી દવા હોયજ નહિ. ત્યાર પછી દાકતરની ચિકિત્સા શરૂ કરી. ડૉ. બિપિન ઘોષને બતાવવામાં આવ્યાં. ફરીથી પાછા તાવ પણ આવ્યો. એ દાકતરે લગભગ દોઢ માસ દવા કરી.

ત્યાર પછી ડૉ. પ્રાણધન બસુને દેખાડ્યું. ડૉ. સુરેશ ભટ્ટાચાર્ય અને ડૉ. નીલરતન સરકારને પણ બોલાવ્યા. ડૉ. નીલરતન બાબુએ કાલા આઝર નામનો જ્વર બતાવ્યો. પ્રાણધન બાબુએ ખૂબ કાળજી-પૂર્વક ચિકિત્સા કરી. પરંતુ કંઈ ફેરફાર નહિ પડવાથી વળી પાછી કવિરાજની દવા શરૂ કરી. આ વખતે રાજેન્દ્રનાથ સેનની દવા શરૂ કરી.

પરંતુ માતાજીનો રોગ રોજ રોજ વધવા લાગ્યો. પિત્તપ્રધાન જ્વર, એટલે શરીરમાં અસહ્ય દાહ થવા લાગ્યો. તેથી ઘણીવાર તેમના હાથમાં બરફ રાખવો પડતો, શરીરે હાથ પણ ફેરવ્યાં કરવાનો. તાવ ચડતો ત્યારે બાન પણ ગ્રહેતું નહિ. ત્રીભક્ષાળ હોવાથી ગરમી પણ ઘણી હતી.

ખાયા તરફ બીલકુલ અરુચિ હોવાથી માતાજી કંઈપણ ખાઈ શકતાં નહિ. એક વાર ખાતી વખતે ડૉ. કાંજલાલ આવી ચડ્યા. તેમણે જોયું તો ભાતનું માપ જરા વધારે હતું, તેથી માતાજીને દેખતાં બોલી બોલ્યા, “તમે અધાં માની સેવા બરાબર નહિ કરી શકો. કાલે માની સેવા માટે બે નર્સને મોકલીશ.” કાંજલાલના ગયા પછી માએ જણાવ્યું: “મારે એ જૂતાં વાળી છોકરીઓનું કામ નથી ! તમે તમારે જોમ કરો છો તેમ મારી સેવાચાકરી કરો. કાંજલાલ તમને સમજતો નથી. મને ક્યાં ભાત લાવે છે ?”

માનો સ્વભાવ બાળક જેવો થઈ ગયો હતો. ખાવાની બાબતમાં પણ એકવાર હડે ચડ્યાં કે શરદને હાથે જ ખાઈ. શરદને હાથે ખાધું ત્યારે શાંત પડ્યાં.

ગંગા દિવસ અગાઉથીજ માતાજી ગધુને વિશે કાંઈ મોનતા નહિ એનાગ ગધુને બોલાવીને કહી દીધું. “હવે તું જયગમ્યાની જતી ગહુ અહીં ગહેવાની જરૂર નથી માતાજીની પરિચર્યા કરનારને તેમજા હતું “શરદને કહો કે એને જયગમ્યાની મોઢલી છે” બકતે હતું “શા માટે મોઢલી દો ડા, મા! તેના વિના ચાલશે?” મા મોઢ્યા “જરૂર મન હવે ખેચી લીધું કે”

“મે તે વાત યોગેનમાને અને શરદ મહારાજને જણાવી યોગેનમાએ માને પૂછ્યું ‘કેમ ગધુને મોઢલાવી દેવા ઈચ્છો ડા, મા?’ માએ જણાવ્યું ‘યોગેન, હવેથી તેમને ત્યાજ ગહુ પડશે મન પાછું ખેચી લીધું છે, મેં હવે બસ યોગેનમાએ હતું ‘એવું રૂ બોલો ડા, મા? તમે એમ કરજો તો અમે કંઈ રીતે ગહી શકીશું?’ મા કહે ‘યોગેન, માયાનો દુઃખ વૂઠી ગયો છે, હવે બહુ થઈ ગયું’ યોગેન માએ બધું શરદ મહારાજને જણાવ્યું શરદ મહારાજે અમને કહ્યું કે માતાજી મન ગધુ તરફ પાછું વાગવા પ્રયત્ન કરા તો આપણે માતાજીને પાછા પામીશું, નહિ તો હવે નહિ બચે માને ખમગ પડતા તેમણે જણાવ્યું ‘જે મન તાણી લીધું તે હવે બિનરતુ હશે?’ શરીર ડોડવાના બે ત્રણ દિવસ પહેલાં માએ શરદ મહારાજને કહ્યું ‘શરદ, હવે વિદાય લઉં છું યોગેન ગોત્રાપ, એ બધાની દેખરેખ ગળજે, બેગ’”

“માએ હતું ‘હાકુરની ઈચ્છા છે કે હવે થયું, તો જાણ ધીરે ધીરે હાથે પગે મોઝા ચડના લાગ્યા બિચારી શક્તિ પણ નહોતી પથારીમાજ ગૌચાદિ કરાવતા કવિરાજ ગણેન્દ્રનાથ મેને જણાવી દીધું હતું કે ભક્તજનોને બોલાવવા હોય તો તેની બ્યવસ્થા કરી લેવી હવે પાંચ દિવસો ગયા હતા એક સ્ત્રી ભક્ત માને જોવાને આન્યા અદર જવાની મના ૧ ગણીને હાકુરના ઓરડાના બાગ્યામા બેગ તેવામા માતાજીને પાસુ ફેરવ્યું કે તેમની નજર

ત્યાં ગઈ, એટલે ઈશારો કરીને પાસે બોલાવી લીધાં. સ્ત્રી ભક્ત રડતાં રડતાં કહેવા લાગ્યાં: ‘મા, અમારું બધાંનું શું થશે?’ ચિરકરણામયી માતાએ અભયની મુદ્રાથી ધીરે ધીરે ક્ષીણકંઠે જણાવ્યું: ‘શાનો ભય, બેટા? તમે ઠાકુરને જોયા છે. તમારે કાનો ભય?’ પછી થોડીવાર રહીને પાછાં અચકાતાં અચકાતાં બોલ્યાં: ‘ત્યારે હવે છેલ્લું બધાંને કહેતી જાઉં,—જો શાંતિ ચાહતાં હો તો, બેટા, કાષ્ટના દોષ જુઓ નહિ. દોષ જોવા હોય તો પોતાના જુઓ. જગતને પોતાનું કરતાં શીખો; કોઈ પારકું નથી, બાબા, જગત તમારું જ છે.’”

આ અતિમ શબ્દો પછી ઈ. સ. ૧૯૨૦ ના જુલાઈ માસની ૨૦ મી તારીખે રાત્રે દોઢ વાગે માએ દેહ છોડ્યો. મૃત્યુમયી મા શારદા ચિન્મયી શારદા બની ગઈ!

[૯]

“મા જે સાક્ષાત ભગવતી છે, એ વાત જો મા પોતેજ ના સમજતી રહી તો અમારી શી તાકાત કે તે સમજી રહીએ! જ્યાં માતાનું ઈશ્વરત્વ તેમના અહંકારના વિલયમાં વરતાય છે. ‘હવે માત્ર અહંકારથી ભરેલા છે. આ જે હજારો લોકો માતાની પાસે ‘તમે લક્ષ્મી છો, તમે જગદંબા છો’ કહેતાં આવે છે, તેથી સામાન્ય મનુષ્ય તો ફૂલાઈ જ જાય. આટઆટનું હજમ કરવું એ શું નાનીસની શક્તિ બતાવે છે!”

“શ્રીમાતાનો અપાર જ્ઞેહ, અતીમ કરુણા અને અનંત દયા વિશે કંઈજ લખીને સમજતી રહાય તેમ નથી. અને તેમનાં શ્રીચરણનાં દર્શન, સ્પર્શ અને કૃપાદષ્ટિ પામીને અમારી જાતને ધન્ય માનીએ છીએ. કુલં પવિત્રં જનનીં છતાર્યાં! મેકડો લોકો તે અર્ધમણિના સ્પર્શથી સુવર્ણમય થઈ ગયાં છે!”

મા કહેતાં: “મારું શરીર જ્યારે અગ્રજ છે, ત્યારે ગમે તે

ને આવે, તેને પાછા જવું પડશે. શરીર સાતું હશે તો પણ નિમંત્રણ પાઠવીને કાઢીને બોલાવી ચક્રીય નહિ.

। જેનું જેનું ભાગ્ય, જેનાં જેવાં કર્મ, તેને તેવો મુશોગ, તેવી સંબંધ મળી ગઈ. કાંઈ ઘણીવાર આવું છતાંય દર્શનની સગવડ ના મળે, -કાં તો મારું શરીર મારું ના હોય, કાં તો બીજી કાંઈ અડચણ આવી નડે. એ બધી તેની અદૃશની વાત; તેમાં મારે ગો ઉપાય ? આવતાં જતાં ઘણા અર્થ પણ થઈ જાય, અધ્યાયની પામે કાંઈ પેસા હોતા નથી, એ ગધુય ખરું ! પણ મુન ભસેને ગમે તેટલી વાર પાછાં વાળે, પરંતુ જે કૃપા આહે છે, તે બીજા માગીને પણ આવશે.

વાત એમ છે કે જેનો ભવસાગર તરીને પાર ઊતરવાનો સમય પાકશે તે નધનો તોડીને પણ નીકળી પડશે, જ્ઞાનામાં તેને બાંધી રાખવાની તાકાત છે ! અર્થભાવ, પત્રની ગહ, આવીને પાછા જવાનો સંકેદ, -એ બધાં માત્ર કાકા છે. ”

। ભક્તોને માટે ગળગળાં થઈ જઈને માતાશ્રીએ મજલનયને કરુણ સ્વરે કહ્યું : “આહા ! તમે બધાં મને જેટલું આહો છો, તેટલું હું પણ તમને આહું છું. ” વળી કહ્યું : “આશીર્વાદ હઉં છું, બાબા, ઘણું શુભ, ભક્તિ થાઓ, ચૈતન્યનો ઉદય થાઓ, પરમ શાંતિમાં રહો, -શાંતિજ અધાન છે, શાંતિનીજ જરૂર છે ! ”

॥ ૐ શાન્તિ. શાન્તિઃ શાન્તિઃ ॥

“ માટીના પડની નીચે પાણીનું ઝરણું વહી રહ્યું છે. ઘોર શુષ્કતાના દિવસોમાં આ આશાની વાત પ્રગટ કરવી જરૂરી છે. એ ચિરવહુમાન છૂપું જળ જ્યાં ફૂટી નીકળે ત્યાં જ છે જીવનનું રક્ષણ અને પોષણ. મરમિયા કવિઓનું વાણીનું સ્રોત સમાજના અગાચર થર નીચે વહી રહ્યું છે. એ પ્રાણમયી ધારામાં શુષ્કતાનાં પડળોને પ્લાવિત કરી દેવાનું અખૂટ બળ હોય છે. એને આજે સાહિત્યમાં ગાચર કરવું જોઈએ.....

જે મૂળની વસ્તુ છે, તેના ઉપર ઓપ રહે નહિ. તે સહજ છે: તેમાંજ તેનું સૌન્દર્ય, તેનું માધુર્ય છે.”

—શ્રી=વીન્દ્રનાથ ઠાકુર

દીક્ષા

આખા ઘરમાં શાંતિ હતી. મેં માને કહ્યું: “મા, મારે આપને કાંઈક કહેવું છે. જો આપની અતુમતિ હોય તો દીક્ષાનો વિધિ જણાવું.” માએ હા કહી એટલે મેં કહ્યું: “મેં સ્વપ્નમાં ઠાકુરને અને આપને જોયાં હતાં, અને આપ જાણે મને મંત્ર ઈ રહ્યાં હો, પરંતુ તે વિધિ પૂરા થયો નહિ ત્યારથી આપની પાસેથી દીક્ષા લેવાની આકુળતા જન્મી છે.”

માએ પ્રસન્ન મુખે જણાવ્યું: “લલે, આજે જ તે થશે. તે તારા સ્વામીને તે વિષે જણાવ્યું તો છે ને?” મેં કહ્યું: “હા, મા, તેમણે કહ્યું કે મારો તેમાં વિરોધ નથી.” માએ કહ્યું: “તારા સ્વામી ક્યાં છે?” “રાયપુર,” મેં કહ્યું.

પછી માએ મને ચઢવી બતાવી અને હાથપગ ધોઈ આવવાનું કહ્યું. મેં જણાવ્યું કે મેં સ્નાન કર્યું નથી. પરંતુ માએ કહ્યું કે આશરો.

પછી નગની પાસે જઈને હાથપગ ધોયા. ઠાકુરના ઓરડામાં જઈને જોયું તો માએ બે આસન પાથરી રાખ્યાં હતાં. સામે મૂકેલાં પૂજાપાત્રમાંથી ગંગાજળ લઈને પોતે ઠાકુર તરફ મોં ફેરવીને બેઠાં. તેમની ડાબી બાજુએ આસન ઉપર બેસવાનો મને ઈશારો કર્યો. પાત્રમાંથી જળ લઈને માએ આચમન કર્યું અને મને પણ કરાવ્યું. પછી કહ્યું: “તારી કયા દેવતામાં ભક્તિ છે?” મેં તે કહ્યું, એટલે મને દીક્ષા આપીને કેવી રીતે ઈષ્ટ જપ કરવો તે બતાવ્યું. તે મુહૂર્તે પરમાનંદનો એક અપૂર્વ પ્રવાહ મારા અંતરમાં જાણે કે વહેવા લાગ્યો! બાહ્યઅંતર વિપુલ આનંદાન્વીત બિજળવા લાગ્યો! જાણે કાંઈ જ સમજાયું નહિ! દીક્ષા પછી માએ મને કહ્યું કે દક્ષિણા આપ. મેં કહ્યું: “મા, હું તો કોઈ પણ જાતના વિચાર વિના આવી હતી, એટલે કાંઈ જ લાવી નથી.”

માએ ઊડીને ફૂલ, ફળ આપવા માગ હાથમા આપ્યા અને હાથની અજલિ કરીને નીચે પ્રમાણે બોલવાનું કહ્યું “ માગ પૂર્વ જન્મના, આ જન્મના, જાણતા કે અજાણતા જે જે પાપપુણ્ય થયા હોય તે બધા આપને સમર્પણ કરુ છુ ” માએ હાથ લખાવીને મારી અજલિ સ્વીકારી

*

*

*

*

માએ મને આસન લઈને તેમને ડામે પડખે બેસરાનું કહ્યું.
“ મે ગગાન્નાન તો કર્યું નથી, મા ” મા
વિધિનો ખીજો પ્રમગ કહે “ હને, લુગડાનતા તો ચોખ્ખા છે ને ? ”

પછી તેમની પામે બેઠી મારી છાતીમા જાણે
કકક થવા લાગ્યું ‘ માએ તે વખતે બધાને બહાર જવાનું કહ્યું
ત્યાં પડી મને પૂછ્યું “ સ્વપ્નમા શું આવ્યું હતું તે જણાવ બેગ ”
મે કહ્યું “ હજુ કે કહું ? ” મા “ મોઢેથી જ જણાવ ”
દીક્ષાને સમયે માએ મને સ્વપ્નમા પ્રાપ્ત થયેલ મત્રનો અર્થ સમજાવ્યો.
કહ્યું કે તેનો જપ કર પડી તેમણે ખીજો મત્ર આપ્યો અને તેના
જપ અને ધ્યાન કરવાનું સૂચન્યું

મત્રનો અર્થ સમજાવ્યા પહેલાં માને કેળ્લીક પડી ધ્યાનગ્ર્ય
દશામા જોવા હતા મત્ર લેતી વખતે માગ શરીરમા કંપન થતું
હતું. પછી ગડી પડી. માએ ચદનનો ચાતો કર્યો દક્ષિણા અને
હાકુડના બોગને માટે થોડા રૂપિયા આપ્યા

દીક્ષાને સમયે મા બૂજ ગભીર હતા પછી પૂજના આસન
પરથી ઊડીને મને કહ્યું “ થોડીવાર ધ્યાન, જપ અને પ્રાર્થના કર ”
તેમ કરી ગયા પડી ન્યારે માને પ્રણામ કરવા ગઈ ત્યારે માએ
આશીર્વાદ આપ્યા, “ ભક્તિ યાઓ

*

*

*

*

દીક્ષા લીધા પછી ભવબંધનભાષી છૂટવા માટે શુ કરવું તે વિશે માને એકવાગ પૂછ્યું “મા, હવે મારે દીક્ષા પછી શુ કરવાનું?” માએ કહ્યું “કાષ્ઠજ નહિ” મે કહ્યું “શુ કાષ્ઠજ નહિ?” માએ વાર-વાર તેનો તેજ ઉત્તર આપ્યો એટલે મને સમજાય કે માએ પોતાના ઉપર મારી બધી મંલાગતી જવાનદારી લીધી છે

“મા, જેઓએ તમારી પાસે દીક્ષા લીધી છે, તેમને હવે પછી અહીં આવવું નહિ પડે?” માએ કહ્યું “ના, તમારે હમેશાં નિચારવું કે તમારી પછવાડે એક જણ છે” “મા, તમને પામ્યા છીએ એજ અમારી શ્રદ્ધા છે” “તમારે તેની ચિંતા નહિ કરી તમારી વાત મને બરાબર યાદ રહે છે”

“પરંતુ મા, કાષ્ઠ સાધનભજન હીન યતા નથી” માએ અભય બને સાત્વના આપીને કહ્યું “બેગ, તમારે તો કાષ્ઠ જ કરવાનું રહેતું નથી હવે મે સામર્થ્ય કહ્યું “શુ કાષ્ઠ જ નહિ મા?” “ના” “ત્યારે શુ હવેથી મારી ભાવિ ઉત્તતિ માગ પોતાના કર્મો ઉપર નિર્ભર નહિ?” “ના, તુ શુ કરીશ? જે કાષ્ઠ કરવાનું હશે તે તો થઈ ગયેશે” શ્રીમાની આવી અહેતુક કૃપાથી હું તો અવાક થઈ ગયો પછી વાતવાતમા માના પગના દરદની વાત નીકળી મે કહ્યું, “મા, મે સાબળ્યું છે કે કાષ્ઠ તમાગ પગનો સ્પર્શ કરે તો કાષ્ઠવાગ તમને ઘણું કષ્ટ થાય છે?” માએ કહ્યું “હા, બાબા, કાષ્ઠકના સ્પર્શથી શરીર બાહ્યે શીતળ થઈ જાય છે, વળી કાષ્ઠકના સ્પર્શથી બાહ્યે કાષ્ઠ ઝેરી જીવડું કરડી ગયું હોય તેવું દરદ થાય છે પણ હું તો કાષ્ઠને કાષ્ઠજ કહેતી નથી, બેટા”

એકાદ માસ પછી રથયાત્રાની ગંગાઓમા હું કાવાલપાડાના આશ્રમમા ગયો તે દિવસે માની સાથે નીચે પ્રમાણે વાતો થઈ મે કહ્યું “મા, તમારી કૃપા પામ્યો છું એજ મારું બાગ છે, એજ

મારુ શ્રદ્ધાસ્થાન છે.” માએ કહ્યું “તમારે વળી ચિંતા ની,
બામા ? તમે બધા તો માગ અતગ્ના હો કોઈ પ્રદાગ્નો અભાવ
કે જરૂર પડે કે તગતજ તમે બધા યાદ આવો છો તમારે દવે
કાઈજ કગ્વાપણુ નથી ” મે પૂછ્યું “ન્યા તમારા જોટલા સતાન
છે, તે બધાને માટે તમારે કરવાનું ? ” મા “હારતો, બધાયને
માટે.” મે કહ્યું “પરંતુ આટલા બધા સતાનો તમને યાદ કેની
રીતે રહે ? ” મા “બધા તો યાદ ના જ રહે ” “ત્યારે તમે
કહો છો ને કે તમે બધાને માટે પ્રાર્થના કરો છો ? ” “જેમના નામ
યાદ આવે તેમના નામ યાદ કરીને જપ કરુ છુ, અને જેમના નામ
યાદ નથી આવતા તેમને માટે ઠાકુરની પામે જઈને પ્રાર્થના કરુ
છુ કે, ‘હે ઠાકુર, મારા અનેક સતાનો અનેક સ્થળે રહ્યા છે,
તેમના મધાયના નામ મનમા આવના નથી, તો તેમનું જોથી કલ્યાણ
• થાય તેવું કરો ’ ”

*

*

*

*

એક વાર વૈકુંઠમાસુએ માને કહ્યું “મા, યોગશિક્ષણ માટે
બીજા ગુરુ કરી શકાય ? ” ઉત્તરમા માએ
દીક્ષાગુરુ એકજ કહ્યું “બીજા બધી બાબતમા કરી શકાય,
પરંતુ દીક્ષાગુરુ તો બીજા ના હોઈ શકે ”
“દીક્ષા એવાનો ઉદ્દેશ્ય સરળ ભાવે સાધનલગ્ન કરવું અને
ભગવાનને મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરવો, એ
દીક્ષાનો ઉદ્દેશ્ય છે, પરંતુ તેથી કરીને કુળગુરુની વૃત્તિ નષ્ટ
કગવી તે નથી ”

*

*

*

*

ગુરુ

“ ગુરુભક્તિ જોઈએ, બેટા ગુરુ ગમે તેવા હોય, પરંતુ તેમની ભક્તિમાં જ મુક્તિ છે. ઠાકુરના તરફ ગુરુમાં ભક્તિ તેમના શિષ્યોની ક્ષેત્રી ભક્તિ છે. ગુરુભક્તિને વીધે શિષ્યો ગુરુગના બધાંય તરફ ભક્તિ રાખે છે, અરે, ગુરુના દેશની મિનાડી સુદ્ધાતને પણ માને છે. ”

એક વાર કેટલાક ભકતોએ માની પાસે ઉપદેશની માગણી કરી માએ જણાવ્યું કે હું વળી શો ઉપદેશ ઉપદેશ માટે આધાર આપી શકું ? તેમના ગયા પછી માએ મને જણાવ્યું “ ઉપદેશ કીધી ગઈ તેવો આધાર ક્યા છે ? આધાર વિના, બેટા, કંઈ જ થઈ શકે નહિ. ”

મે કહ્યું “ મમાગમા ગહેવાથી કંઈ થતું નથી, મા ’ માએ કહ્યું “ બામા, મસાગ તો ગદવથી ભરેલો માખાપ સમાન છે, તેમા ખૂંપ્યા કે નીકળતું મુશ્કેલ અરે, સહ્યા, વિષય જોવા પણ ખાડ ખાઈ જાય ! તો વળી માણસની શી વિસાત ! તેમનું અમરણ ગખતું સસારમા જેમ માખાપ બાળને માગે આશ્રયના ગ્રામ છે, તેમ ઠાકુરને પણ સમજવા. ”

મે માને પૂછ્યું “ મા, અમાડુ શું થશે ? ’ માએ કહ્યું “ ઠાકુરનું રમણ કરવું ’ મારી બહેને પૂછ્યું “ પણ અમે તો, મા, ઠાકુરને જોયા નથી, માત્ર તમને જ જોયા છે. ” માએ

કહ્યું “ ત્યારે, શું તમે અને હમી મગવાનું કહેવા માગો છો ? જેમ કાઈ એક માણસ ‘ જય ગુરુ ’ કહીને ગુરુને નામે નદી પાર થઈ ગયો, ગુરુએ તે જોયું, અને જોઈને

પાપોને લધને શરીર ટકતું નથી જે ગરીબદાગ અનેકનો ઉદ્ધાર થઈ શકે, તે ગરીબનો કદાચ એક જણને ખાતર સ્વપ્ન પણ થાય ”

મા—“ હા, તેમની શક્તિ પણ એટલી થઈ જાય કેકુટ કહેતા હતા કે ગિરીશને પાપે તેમને વ્યાધિ ભોગવવો પડ્યો હતો ” મે કહ્યું “ ત્યારે તો દેહ ધારણ કરવાથી શક્તિ મીમાન્સ થઈ જાય ? ” મા “ હારતો. કોઈકોઈ વાર થઈ જાય કે કે જાણે હરે આ શરીર છોડી દઉં ”

મે—“ મા, આ બધા ભકતો મત્ર સે છે, તે બધા ચ તે પામે છે ? માણદષ્ટિથી તો લાગે છે કે માણસ શક્તિસચાર જ્યાં હતો ત્યાં જ જણાય છે ” મા “ મત્ર દાગ ગર્ભિ મળે છે ગુરુની ગમ્ભિ શિષ્યમા અને શિષ્યની ગુરુમા જાય છે તેથી જ મત્રદીક્ષાથી શિષ્યનો વ્યાધિ પણ ઘણી વાર ભોગવવો પડે છે ગુરુ થવું ભાગે છે શિષ્ય પાપ કરે તો ગુરુને પણ લાગે સાગે શિષ્ય હોય તો ગુરુને ઉપગ્રા થાય કોઈની ઉત્તરિ જલદી થાય, કોઈની વળી ધીરે ધીરે જેના જેવા મન્કાર ”

*

સાધના

જપ મે—“ મા, સખ્યા ગમ્ભીને જપ કરવા કે ? ”

મા—“ સખ્યા ગમ્ભીને જપ કરવાથી સખ્યા નરુ મન જાય છે એમ ને એમ કરવા ”

મે—“ જપ કરના કરના મન તેમા ગાથી નથી પગેરાણુ, મા ? ”

મા—“ કરતા કરતા પરોવાગે મન ઝિયર ના થાય તોય જપ તો ડાડવા નહિ તારે તારુ કાર્ય કયે જલુ એમ કરતા કરના મન આપમેળે ઝિયર થઈ જશે, તાલુ વગરના ધ્યાનમા દીવાની જ્યોતની

માફક. પવન હોય તો પ્રદીપની ચિખા સ્થિર રહે નહિ. અગાજ ઉચ્ચારણ ના થાય તો મોટું પણ થાય. એક સ્ત્રીનો મંત્ર હતોઃ ‘રુકિમળીનાથાય,’ પણ તે ‘રુકુરુકુ’ બોલતી, તેથી તેને વાર લાગી. પાછળથી તેમની કૃપા વડે તેણે અગાજ મંત્ર મેળવ્યો.”

મે—“મા, મન કેમ સ્થિર થતુ નથી? ત્યારે ભગવાનને વિષે વિચારું છું, ત્યારે મન અનેક વિષયોમાં

‘જપાત્ સિદ્ધિ’ આપ્યું હતય છે.

મા—“વિષય એટલે ધસાટકા, પૃત્તપરિવાર. એ બધાંમાં મન હતય એ તો અગાજ. પરંતુ કામમાં તો મન જવાનુ જ. ધ્યાન ના થાય તો જપ કરેલા. ‘જપાત્ સિદ્ધિ.’ ધ્યાન થયુ તો સારું, નહિ તો પરાણે કરવુ નહિ.”

નારાયણ આચાર્ય—“હું પણ જુ, કાકુર યંત્રી છે. મારી પાસેથી યંત્રની માફક કામ લે છે.”

મા—“કાકુર કહેતા હતા કે જેની પામે ધનધાન્ય છે તે માપે, નથી તે જાપે.”

નારાયણ—“જપ કરતી વખતે આચમન કરવું જરૂરી છે, મા?”

મા—“હા, ઘરમાં હો તો આચમન, આચમન જરૂરી ખરા. પણ રસ્તામાં કે બીજે ક્યાંક નામ માત્રથી ચાલે.”

નારાયણ—“માત્ર નામ? મંત્રજપ નહિ?”

મા—“મંત્રનો જપ પણ ખરો. પરંતુ મનને સ્થિર કરીને એકવાર હાકલ કરવાથી લાખ જપનું કામ કરે છે. નહિ તો આખો દિવસ જપ કર્યા કરે, પણ જો મન સ્થિર ના હોય, તો તેથી શું વળે? મન જોઈએ, ત્યારે જ તેમની કૃપા થાય.”

નારાયણ—“હું કરું છું તેમ ચાલએ કે બીજું કશું જરૂરી છે?”

મા—“ જો કરો છો તેજ કરો, તમે તો તેમના કૃપાપાત્ર છો. ”

નારાયણ—“ જો ત્રણ દિવસ સરળભાવે બોલાવ્યાથી દર્શન થાય, છતાં આટઆટલા દિવસથી કરવા છતાં કેમ થતાં નથી ? ”

મા—“ જરૂર થશે. શિવ વાક્ય અને તેમના મુખની વાત, બેભાથી એક પણ મિથ્યા થાય નહિ. ”

*

*

*

*

કાંઈ એક ભક્ત કેવી રીતે આગળીએ જપ કરવો તે બૂલી ગયેલો. તેથી તેણે મને કાગળમાં લખી જણાવેલું અને તે વિષે માને પૂછીને લખી જણાવવા સૂચવેલું. તેથી મેં પૂછ્યું એટલે માએ જવાબ આપ્યો:—“ એમાં શું આવે જાય છે ? એક રીતે કરવો વળી. એ બધું તો મનની ચિચરતા માટે છે, બેટા. ”

*

*

*

*

એકવાર જપતપની વાત નીકળી. માએ કહ્યું, “ જપતપ દ્વારા કર્મપાશ તૂટી જાય છે, પરંતુ ભગવાનને પ્રેમભક્તિ વગર પામી શકાય નહિ. જપતપ કેવાં છે, ખબર છે ? તેમનાદ્વારા ઇન્દ્રિય-અિન્દ્રિયનો પ્રભાવ કાંઈક ઓછો થાય જાય. ”

*

*

*

*

જયરામબાટીમાં એક ભક્તે જપ વિષે માને પૂછ્યું: “ ન્યારે રસ્તામાં, રેલમાં, ગ્રીમરમાં હોઈએ ત્યારે જપ કેવી રીતે કરવો ? ” માએ કહ્યું: “ મનમાં કરવા. પછી ક્રમે ક્રમે હાથ, મોં બંધ થઈ જશે, માત્ર મનમાં જપ ચાલશે. અતે મન જ મુરુ થશે. ”

*

*

*

*

કાવાલપાડામાં રળને દિવસે એક ગુરુભાઈએ માને પૂછ્યું: “ મા, મન ધણ જ ચંચળ છે. કેમે કર્યું શાંત થવું નથી. ”

માએ કહ્યું: “જેવી રીતે વટોળથી મેઘ ચાલ્યા જાય, તેવી રીતે નામજાપથી વિષયમેઘ વિખરાઈ જાય.”

એક વાર મનની દુર્બળતા વિશે વાત નીકળી. માએ કહ્યું: “કામ શુ એકદમ ચાલ્યો જાય, મા ? શરીર હોય ત્યાં મુધી ઝોઝો-વત્તો રહેવાનો જ. પણ જેવી રીતે સાપને માથે ધૂળનાં રજકણ પડે ને જેમ થાય તેમ તેનું થશે. પ્રસન્ન થઈને રહેવું.”

એકવાર મંત્રો પછી મા મર્મ રહ્યા હતા. કામિની માને પગે વાનું તેલ માલીશ કરી રહી હતી. માએ કહ્યું: “દેહ એક, દેહી એક. દેહી જ્યાં શરીરમાં વ્યાપી રહ્યો છે. તેથી જ પગમાં પીડા થાય છે. જો ત્યાંથી મન ખેંચી લઈ તો પીડા ના થાય.”

મેં પછી મંત્રદીક્ષાની વાત કાઢી. “મા, મંત્ર લેવાની થી જરૂર ? જપ કર્યા વગર કોઈ માત્ર ‘મા કાલી, મા કાલી’ કર્યા કરે તો શું ના ચાલે ?”

માએ કહ્યું: “મંત્રદ્વારા દેહશુદ્ધિ થાય છે. ભગવાનનેા મંત્ર જાપ્યાથી મનુષ્ય પવિત્ર બને છે. છેવટે દેહશુદ્ધિ પૂરતી પણ મંત્રની જરૂર છે. વૈષ્ણવો મંત્ર દેનાં કહે છે કે ‘હવે મન તારું.’ તેથી જ તો—

‘માનવગુરુ મંત્ર દે કાને,
જગદ્ગુરુ મંત્ર દે પ્રાણે;’—

કહ્યું છે. મનમાંજ અધું છે. મનની શુદ્ધિ વગર કાંઈજ નહિ. વળી—
‘ગુરુ, કૃષ્ણ, વૈષ્ણવ, એ ત્રણની દયા થાય’ (પણ એકની દયા વિના છવ છરખાર થાય.) તે એકની દયા એટલે મનની દયા.

પોતાના મનની પણ કૃપા લેઈયે.” મેં કહ્યું. “મા, પણ મારી તો જપતપમાં પ્રવૃત્તિ નથી ને ?”

મા “કદાચ તારા પૂર્વ જન્મમાં તે બધું કરી લીધું હોય ?”

એક સ્ત્રી ભકતે માને પૂછ્યું “મા, ઘણા શિવપૂજન કરે છે, તો અમે પણ શિવપૂજન કરી શકીએ કે નહિ ?” માએ કહ્યું: “મેં જે મંત્ર દીધો છે, તેમાં બધું આવી જાય છે. દુર્ગાપૂજન, કાલીપૂજન, બધું જ એ મંત્રમાં છે. છતાં જો ઈચ્છા પ્રબળ હોય, તો શીખી લેવામાં વાંધો નથી. પણ તેની કેઈ જરૂર નથી. કદાચ મનમાં ગડબધલ વધે.”

શ્રીહાકુન્ને નૈવેદ્ય ધરવા વિષે માને પૂછ્યું: “મા, પૂજન પદ્ધતિની રીતે નિવેદન કરવાનું જાણ્યુંતો નથી.”
 ઇષ્ટમંત્ર ત્યારે માએ જણાવ્યું: “તેની કાંઈજ જરૂર નથી. ઇષ્ટમંત્રથી બધું ચાલે.”

શ્રીશ્રીમાએ મને દીક્ષા દીધા પછી જણાવ્યું “જો, બેટા, મેં તને મંત્ર તો દીધો, મને દુબાડીશ નહિ. શિષ્યનાં પાપ ગુરુને લાગે છે. બધો વખત ધડિયાળના કાંટાની માફક ઇષ્ટ મંત્ર જપતો.”

મેં પૂછ્યું: “મા, આસન કે પ્રાણાયામ વગેરે કરવા શું જરૂરી છે ?”

આસન, પ્રાણાયામ માએ કહ્યું: “તેનાથી કદાચ સિદ્ધ થવાય, વગેરે અને સિદ્ધ જ લોકોને પચત્રષ્ટ કરે છે.”

મેં-“ મા, થોડા વખતથી શરીરને માટે આસનો કરું છું. તેથી કરીને ખાધેલું હજમ થાય છે, અને ષ્ણચર્યમાં સહાયતા મળે છે. ”

મા-“ કદાચ શરીર તરફ મન જાય અથવા છોડી દેવાથી કદાચ શરીર ખરાબ થઈ જાય, એ બધાનો વિચાર કરીને કરવું. ”

મેં-“ મા, માત્ર ખોરાક પચાવવા માટે પાંચ દશ મિનિટ કરું છું. ”

મા- “ બહે. ફાઈ પણ વ્યાયામ છોડી દેવાથી શરીર પાછું લથડી જાય છે એ વિચારથી મેં તને કહ્યું. આશીર્વાદ કરું છું, બાબા, ચૈતન્ય થાઓ. ”

*

* *

*

તીર્થજમણ મેં-“ મા, સાધુને માટે તીર્થજમણ છટ ખરું ? ”

મા-“ જો મન એક જ સ્થળે યાંત રહી શકે, તો તેની શી જરૂર ? ”

+

*

*

કુંડલિની મેં-“ મા, ધ્યાન થતું નથી. કુંડલિની જાગત કરી દો. ”

મા-“ જાગરો, જાગરો ! ધ્યાન જપ કર્યે બધું થશે. આપમેળે તે કાંઈ જાગે ? ધ્યાન કરતાં કરતાં મન ઝોલેલું સ્થિર થઈ જશે કે પછી ધ્યાન છોડવાની ઇચ્છા નહિ થાય. જે દિવસે ધ્યાન ના જાગે, તે વખતે જોર કરીને કરવું નહિ. માત્ર પ્રણામ કરીને ઊડી જવું. ધ્યાન ન્યાયે થશે, ત્યારે આપમેળે જ થશે. ”

*

*

*

*

મેં-“ સહેજ પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરું છું. કરું કે નહિ, મા ?

મા—“સહેજસાજ કર. પણ વધારે કરીને માથું ગરમ કરવું હીક નથી. મન જો આપમેળે જ સ્થિર રહેવું હોય, તો પ્રાણાયામની કાંઈ જ જરૂર નથી.”

“મા, કુંડલિની તો જાગી નહિ, કાંઈ થયું નહિ.”

“જાગશે, જાગશે ! તેમના નામસ્મરણથી બધું થશે. મન સ્થિર ના રહે તોય જેસીને તેમનાં લાખો નામ જાપી શકાય. કુંડલિની જાગતાં પહેલાં અનાહત ધ્વનિ સંભળાય છે. જગદેવ્યાની કૃપા વગર કાંઈ ના થાય, ખેટા.”

* * * * *
મે—“કાશીમાં મઠમાં રહીને સાધનભજન કરવું સારું કે સાધનભજન કાંઈ નિર્જન સ્થળમાં જામીને કરવું સારું ?”

મા—“હૃદયિકા જેવા એકાંત સ્થળમાં થોડો વખત કરવાથી મન ઘડારે, અને ત્યારપછી મનને ગમે ત્યાં રાખીશ, ગમે ત્યાં હરી-ફરીશ, તોય વાંધો નહિ આવે. જ્યાં સુધી આડ નાનું હોય છે, ત્યાં સુધી તેની આસપાસ વાડ બાધવી પડે છે. મોટું થઈ ગયા પછી, ગાયબકરાં તેને કાંઈ કરતાં નથી. તો નિર્જનમાં હમણાં જવું જરૂરી ખરું. ત્યારે મનમાં કાંઈ વિષય ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે એકલા રહી રહીને તેમની પ્રાર્થના કરવી. તેઓ મનનો બધો મેલ દૂર કરશે, અને બધું સમજાવશે.”

“મારી તો સાધનભજનની શક્તિ નથી, મા. આપનાં ચરણમાં પગો છુ, ફાવે તે કરો.”

માએ ઠાકુરને હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરી: “ઠાકુર તારા મંન્યાસનું રક્ષણ કરો. તેમની નજર છે, ત્યાં સુધી તને કંઈ લાય નથી. ઠાકુરનું કામ કરજો અને સાધનભજન કરજો. કામમાં પરોવાયથી ખોટા વિચારો આવતા નથી. એકલા જેસી રહેવાથી અનેક પ્રકારના વિચારો આવે.”

મે—“ કેવા ભાવે, કેવે યજ્ઞે જઈને સાધનલજન કરવું ? ”

મા—“ કાશી તમારું ધ્યાન છે આધન એટલે તેમના ચણ-કમળમાં નિત્ય ચિત્તવન કરતા કરના મનને લીન કરવું તે તેમના નામનો જય કરવો ’

મે—“ અનુગમના હોય, તો માત્ર નામ જાપ્યાથી શુ વળે, મા ’ ”

મા—“ પાણીમાં ઇન્દ્રીને પડે કે અનિચ્છાએ, પણ વપડા તો પનગનાના જ નિત્ય ધ્યાન ધરવું મન તો હજી કાચું છે ને ’ ધ્યાન કરતા કરતા ચિત્ત થશે મેશા વિચાર કરવા જે વસ્તુમાં મન જાય, તે વસ્તુને અનિત્ય ગણીને, ભગવાનમાં તેને જાડી દેવું એક માણુમ માછલી પકડતો હતો, તેની પામે થઈને વગવોડો જતો હતો, પરંતુ તેની દષ્ટિ તો માછલાને પકડવામાં જ રાખાયેલી હતી. ”
જીવનનો ઉદ્દેશ્ય “ ત્યાગે મા, જીવનનો ઉદ્દેશ્ય જો ? ”

“ ભગવાનને મેળવવા અને તેમના ચણમાં મર્દા મનને મક્ક રાખવું તે તમે તો મધા સન્યાસી હો, તેમના જ માણુમો હો તમારે ઇહકાલ તેમજ પગકાલ તેઓ જ મલાળે છે તમારે રાણી ચિંતા રી ? પ્રત્યેક પળે કાઈ ભગવાનનો વિચાર કરી મધ્ય કાંઈવાર હરવું હરવું, કાંઈવાર તેમનો વિચાર કરવો ”

* * * *

મે—“ નિર્જન ધ્યાનમાં મ્યાક થોડો વખત આધના કરવાની ઇચ્છા છે ”

મા—“ તેમ કરવાનો આજ ખરો સમય છે આ ઉમરે કરવી પણ ખાવાપીવામાં ધ્યાન ગમવું ’

* * * *

ચારે માણુ તાતિ જોઈને મે અને આધન, લજન, દર્શન વિશે કેટલીક સતો પૂછી માએ કહ્યું “ શકુને અને મને અભેદ-

ભાવે ભોવા અને ન્યાય જે ભાવે દર્શન થાય, ત્યાજે તે ભાવે જ
ધ્યાન સ્તુતિ વગેરે કરવા ધ્યાન થયા પછી પૂજનો અત આવે છે.
અહીંયા (હૃદયમા) આગળ કરવો, અને અહીંયા (મસ્તકમા) સમાપ્ત
કરવું મનતન કાંઈ જ નથી મેગ, ભક્તિ સર્વસ્વ છે 'હુગમા જ
શુર, કૃષ્ણ સર્વે ૮

*

*

*

એ- વાગ પગે હાથ ફેવતા ફેવતા મે માને પૂજ્યુ "મા,

એ- વાત પૂજવી છે, આપને કાંઈ અડચણ

મનની નમતા

તો નથી ને ?' માએ પૂજવાની ગત આપી

એટલે મે મારી ગધી લકીકત જણાવી તે

આજ્ઞાને માએ કહ્યુ "આહા, એ આનંદ તે રોજરોજ થાય,

મેગ ? બધુ જ સત્ય છે, કાંઈ મિથ્યા નથી તેઓ જ પ્રકૃતિ છે.

તેઓ જ પુરુષ છે '

મે કહ્યુ "મા, કાંઈ કાંઈ વાગ મન જાયા પછી ઘણે

સમય વીતી જાય છે, અને જે કરવાનું હતું હોય તેમાનું કાંઈ જ

થતું નથી પછી ઉનાવગમા બધુ પનાવી દેવું પડે છે, કારણ કે

સસારી કામમા તૂટી થાય તો આવે નહિ આથી કરીને કાંઈ અપ-

ગધ તો નહિ ને, મા ?'

મા "ના, ના, એમા કાંઈ જ નહિ"

મે "એક જણ જણાવે છે કે, કાંઈ કાંઈ વાગ મલીર ગત્રે

ધ્યાનમા એ- પ્રભાગનો ધ્વનિ સંભળાય છે,- ઘણે ભાગે શરીરના

જમણા ભાગમા, કાંઈ કાંઈ વાગ કામે પડજે પણ સંભળાય છે"

મા "હા, જમણી બાજુ તરફ જ હોય, કાંઈ બાજુનો

દેહભાવનો ધ્વનિ છે કુલકુડલિની જાગ્રત થાય એટલે આવા અનુભવો

થાય જમણી બાજુમા થાય તે બરાબર છે અતે મન શુર છે.

મનની સમતા પ્રાપ્ત કરવી એ જ ઉત્તમ છે '

*

*

*

એમ વાગ મનમા દુ ખ પામીને વૈકુંઠનાથુ' હિમોપન'મા ગયા
 ત્યાં જઈને તેમણે માને જાણ્યું “મા, માટે
 મત્સ્યજ, શરણાગતિ આપને મધ્ય જાણાવતું છે ” માએ જાણા-
 વવાની ગતિ આપી એટલે વૈકુંઠે કહ્યું “મા,
 આ અભાગી નાગને ઉપર ઢાકે દયા થયે ”

માએ કહ્યું “માલા, 'હું' મધુ જ કુગ
 વૈકુંઠે કહ્યું “હજી તો મા, કાંઈ જ વચ્ચે નહિ, મેં લાગ
 તો જોયા નથી તેમનું રી ગીતે અગણ્ય મરુ ? આપની દયા પામી
 છું, તો આપ જ ત્યાં મીને આ અભાગીને કાઢી જણાવો ”

માએ કહ્યું જપ ધ્યાન વિના કાંઈ ના થાય મેં એ
 બધું તો મરુ જ પડે ”

વૈકુંઠ “હવે માટે જંપ તપ કરવાની ઈચ્છા નથી તેથી કાંઈ
 વગર નથી કામ, ક્રોધ, મોહ જેવા પાપના હતા તેવા અન્યારે પડ્યું
 છે મનનો મેલ પણ ગયો નહિ, મા ”

મા “માના, મધુ ધીરે ધીરે થયે ના કર્યે મધ આને
 ગાંડો થા મા, ન્યારે નખત મગે ત્યારે સાધનભજન કરવું ”

વૈકુંઠ “ના, મા મારી તો શક્તિ નથી જપ મગા જેમ
 એટલે મન ચચળ બને છે કિંતુ મારું મન તન્મય મરી દો,
 કે જેથી ચિંતા આવે નહિ અથવા તો આપનો મત્ર પાઠો લઈ
 લો આપને વૃથા કષ્ટ આપવાની મારી ઈચ્છા નથી, મગણ કે મે
 સામળ્યુ છે કે જે સિધ્ધ મનનો જપ ના કરે તો તે માટે ગુરુને
 જોગવડું પડે છે ”

મા “એ વગી યુ' તમારે માટે તો ચિંતાથી અચિંત બની
 રહી છું ” એમ મહેતા મહેતા તો માની આખમા આમ આન્યા
 પત્રી આવેગપૂર્વક કહ્યું, “અરજી, તાર હવે મનનો જપ કરવો
 નહિ પડે ”

પરંતુ તે વાતનો મર્મ નહિ મનજવાથી તે વખતે લાય અને સતાપથી માથું ફરવા લાગ્યું. મેં વિચાર્યું કે, હવે મેં બધું જ ગૂમાવ્યું. તેથી પ્રાણના આવેગથી મેં કહ્યું. “મા, મારું બધું જ ગયું ? હવે માટે કરવું શું ? ત્યાં શું હું હવે રસાતાળમાં જવાનો, મા ?”

આ સાંભળતાની સાથે જ ખૂબ બગપૂર્વકે મા બોલ્યા, “શું મારો આજન્મ રસાતાળ જવાનો ? અહીંયા જે બધા છે, તે મારાં સંતાન છે, તેમને માટે મુક્તિ છે. વિધિની તાકાત નથી કે તેમને રસાતાળમાં ધકેલી દઇ શકે.”

મેં “ત્યાં હવે માટે કરવું શું, મા ?”

મા “માગ પગ જવાનગરી નાખીને નિશ્ચિત રહેવું, બસ અને હમેશાં યાદ ગમવું કે તમારી પાછળ એવું એક જણુ છે, જે ચોગ્ય સમયે તમને નિત્ય ધામમાં લઈ જશે.”

મેં. “મા, જ્યાં સુધી આપની પાસે હોઉં છું ત્યાં સુધી મારો હોઠ છું તે વખતે સસાગની ચિંતાઓ મનમાં આવતી નથી જ્યારે ઘેર જાઉં છું, ત્યારે અનેક કુચિંતાઓ સતાવે છે જૂના સગીઓની સાથે પાછો હજી મળું છું, અને કુકુત્યો કરવા પ્રેરગઉં છું. ધણું પ્રયત્નો કરવા છતાં ચિંતાઓ દૂર થતી નથી, મા.”

મા “એ તો બધા તારાં પૂર્વજન્મના કૃણ છે, ખેટા એ બધા કાંઈ એકદમ જતા રહે ? સત્સંગ કરવો, એટલે ધીરેધીરે બધું ઠીક થઈ જશે. ઠાકુરનું સ્મરણ કરવું આ જન્મમાં જ તારી મુક્તિ છે એમ જાણવું લાય જાનો ? સમય પાકશે એટલે બધું જ થઈ જશે.”

એક વાર ધ્યાનરૂપની વાત નીકળતા માઝે કહ્યું “ધ્યાન અને જપને માટે એક નિયમિત સમય ગમવો ધ્યાનના નિયમ જરૂરી છે, ટાંગણ કે ઝીંકરી પણ આવશે અને જગે તે કદી નનવ નહિ દેદાય કોઈ શુભ પળે તેઓ હાજગાહજીરુ થઈ જાય અને આપણને ખમર પણ ન પડે ગમે તેટલી ધમાન હોય, આ નિયમ ગમવો જરૂરી છે

મે “પરંતુ, મા, કામની જગ્યા અને અવસ્યતા વગેરે નડે છે, તેથી ડરીને બધી વખતે નિયમ સચનાતો નથી

મા ‘શરીર ખગમ થાય તે ઉપર તો આપણો અધિકાર નથી, અને અઝમાત કોઈ કામ પણ આવી પડે, તો તે વખતે સ્મરણ કે પ્રણામ કરનાથી પણ ચાલે ’

“સમય ક્યાં ગમવો, મા

મા “અધિક્ષણમાં જ તેમનું સ્મરણ કરવું ગત જતી હોય, દિવસ આવતો હોય, કે દિવસ જતો હોય ને ગત આવતી હોય,— એ થઈ સધિની પણ એ વખતે મન પવિત્ર હોય કે ”

“પરંતુ મા, મનની દુર્બળતા તો ચણી છે, તે કેમ દળે ? ”

મા “એ તો પ્રકૃતિનો નિયમ છે, બાળા જેમ અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમા છે ને તેવો જ મન પણ તે પ્રમાણે કોઈવાર સારુ, વગી બીજી સારુ નદ હોય છે ”

*

*

*

*

‘ રોજ પદર કે નીસ હજાર જપ કરવાથી કાંઈક થાય ખરેખર, કૃષ્ણલાલ, વાસ્તવિક થાય પહેલાં તે મનની સમતા, ધ્યાન પ્રમાણે કરવું જોઈએ જો ના થાય તો કહેવું- પરંતુ મન પગેલીને જપ કરવો પડે માત્ર મો

હલાળે કાઈજ ના થાય જપની સખ્યા ગણવી એ બધુ રીડ,
પરતુ માત્ર મનની સ્થિતતા માટે મન ત્યા ત્યા જતુ હોય, તેને
તે દ્વાગ કેન્દ્રિત શ્રી સમય જપ શ્રેતા કરતા જ્યારે ભગવાનના
રૂપનુ દર્શન થાય, ધ્યાન થાય, પત્રી જપની કાઈજડગ નહિ ધ્યાન
થયુ એમ્લે બસ

મન ચચગ છે તે માટ શરૂગઝમા તેને સ્થિર ગખવા માટે
સહેજ સહેજ નિશ્વાસ બધ શ્રીને ધ્યાનનો પ્રવલ્ન શ્રવે તેમ કરવાથી
મદદ મળે છે પરતુ એ પ્રમાણે બધુ ચાર ના કરવુ, નહિ તો માથુ
ગરમ થઈ જશે ભગવાનનુ દર્શન કહો, ધ્યાન શ્રો, બધુ જ મન છે,
મનની સમતા એ મોની વાત છે

મનુષ્ય તો ભગવાનને ભૂતી જ ગયો ઈ તેથી ત્યાર ત્યારે
જરૂર જણાય છે ત્યારે ત્યારે પોતે આતીને પોતે આધતા કરીને પથ
દર્શાની જાત છે આ વેળા શુરે આવીને ત્યાગનો માર્ગ મતા પો

“ જો મન ગુદ્ધ હોય તો ધ્યાન ધાગણા મ થઈ ના શકે ?
દર્શન કેમ ના થાય ? જપ કરવા બેઠા કે

આપમેળે ધ્યાન તરત જ આપમેળે બીતગમ્યાથી મગગ કરવુ
નામ શરૂ થાય, પ્રવલ્નથી નહિ જપ, ધ્યાન,
એ બધુ મથાસમથે આગસ ડોડીને કરવુ શરૂગઝમા એમ જ થાય
સાધન કહો, ભજન કહો, તીર્થદર્શન શ્રો, અર્થોપાર્ગન કહો, એ
બધુ જ જીવનની શગ્યાતના ભાગમા કરવુ જોઈએ પત્રી તો કાણુ
જાણે કે શુ થશે ? ”

મે કહ્યું: “ જો વેદાતવાદી સાધુ હોય, તે નિર્વાણ
નિર્વાણ મેળવી શકે ? ”

મા—“ એમ્લે ? માયા જાય તો નિર્વાણ વામનાના ભાવથી

(અસ્તિત્વથી) તો આ દેહ છે. વાસના સહેજ પલ્લુ ના હોય, તો દેહ શાનો ? એકદમ વાસનારહિત થયા તો પશું સમગ્રવું. ”

*

*

*

*

“ સાધુ પુરુષની વાન જૂદી છે. તેમનું મન તો શુદ્ધ જ હોય છે. ગંગાતીરે જેઓ વાસ કરે છે, તે બધા જ્ઞાનચૈતન્યનો ઉદય દેવતા છે. ગંગાસ્નાન કરવાથી મેળવું પાપ ક્ષય પામે છે. ”

ગોલાપનું મન કેવું શુદ્ધ છે ! તેથી તેને અનુચિ-ગુચિનો ખ્યાલ પણ નથી.

હવાફૂંથી નારાયણ છે. ગંગાતીરે પવિત્ર હવા વાય છે. ઘણી તપસ્યા પછી મનની શુદ્ધિ થાય છે. સાધના વિના કાંઈ થાય નહિ.

અને ભગવાન મળે તોપણ શુ થાય છે ? શુ એ શિંગડાં ઊગતાં હશે ! માત્ર મન શુદ્ધ થાય એજ. અને મન શુદ્ધ થાય એટલે જ્ઞાન-ચૈતન્યનો ઉદય થાય. ”

*

*

*

મેં : “ વાસનામાંથી જ ભોગ જન્મે છે. ચાર માળના અંગલામાં રહેવા છતાં વાસના ના હોય, અને ઝાડ નીચે વાસના રહેવા છતાં વાસના હોય. એ તો મા, હાકુર કહેતા હતા તે કે મહામાયાનો ખેલ ન્યાય છે. ”

મા : “ ખરેખર, તેમ છે. ”

મે : “ મા, મારા અંતરમાં કેટકેટલી વાસનાઓ જોડે છે, તે બધી ક્યારે સમશે ? ”

:

મા : “ એ બધી વાસનાઓ નથી. એ તો મનના તરંગ છે. એ બધા મળ તો સારું. ”

મે “ કાલે બેઠો બેઠો વિચારતો હતો કે જો કશ્ચિત્ની કૃપા નહિ હોય તો મનની સાથે ક્યા મુધી જૂઝી જનશે એક વાચના ગઈ કે ખીજી તરત આવે છે ”

મા “ જ્યાં મુવી માગપણ છે, ત્યાં મુધી વાસનાઓ ઝીકવાની જ પણ તેથી ગભગવાનુ નથી ઠાકુર રક્ષા રશે

મે “ પણ માગમા તો તે શ્રદ્ધા નથી, મા ડાઘાગ તેની શ્રદ્ધા આવે છે, પાછી ચાલી જાય છે તમે છો તો પછી લેને વિપત્તિઓ આવે તમારી પામે આનુ છુ એટલે શાંતિ થાય છે

મા “ ઢાઘ લન નથી, માખા, બધુ જ અમય પ્રમાણે થઈ રહેશે

*

*

*

*

નવિની નામની માની લગ્નીજી સ્નાન કરીને આવી. તેનું શરીર સારું નહોતું, પણ પાંચખાનું ધોવાથી તે શુદ્ધિ, મનની ગગાન્નાન કરીને આવી માએ પૂછ્યું “ તું નવિની ગગાન્નાન કરી આવી ? ” નવિનીએ

કારણ જણાવ્યું

મે કહ્યું કે, નગે નાહી હોત તો આનત, માએ પાડુ નેમજ જણાવ્યું પણ નવિનીએ ક્યું “ પણ તેથી કાઈ આન વળે, મા ! જાગરૂ હતું ને ? ”

મા “ તેથી શુ ? વિષ્ટાને તો નથી અડીતે ! અને વદાય અડી હોત તો પણ શુ ? પેટમા તો વિષ્ટા છે જ મનના મવા કારણ છે માણસ પ્રથમ પોતાનું મન દોષિત કરે કે, ત્યાગપત્રી પાગમના દોષ જુએ છે પાગમના દોષ જોવાથી શુ થાય ? પોતાની ક્ષતિ ક્ષમારૂપી તપસ્યા અનેક સાધનાતપસ્યા કર્યા પછી આ જન્મમા મન શુદ્ધ થાય છે ”

*

*

*

વાત સાતમા માએ ક્યું “ લગવાનને કાપુ બાધી શમ્યુ છે ?
 પોતે જ પડ્યા ત્યારે તો માતા યજોદા તેમને
 વામનાશન્યતા બાધી રાખ્યા, ગોપગોપી તેમને પામી રાખ્યા

ન્યા સુવી નાસના, ત્યા સુવી આવાગમન દગવાનુ નહિ
 વાસનાથી જ દેહાત્મ જે છે એમ મદેલ ખાવાની વામનાથી પણ
 પુનર્જન્મ થાય છે તેવી જ મંત્રા જ્ઞાતજ્ઞાતની વસ્તુઓ આવે છે

વામનાનુ બીજ સૂક્ષ્મ ૬ તેમાવી જતે દેહાડે પ્રત્યક્ષ વૃક્ષ ઊગે
 છે દવગ વામનાશન્ય તો કાર્ષ્ણ જ હોય જતાય વામનાથી દેહાત્મ
 થાય તોય પૂર્વજન્મની સુકૃતિ હોય તો ચૈતન્ય સમગ્ર જતુ નથી
 જેઓ વામનાશન્ય છે, તેઓ જ મુક્ત છે ”

*

*

*

નિર્નાણુની વાત આનતી હતી માએ ક્યું “ દવતા વહો, કે
 જે માર્છ દહો, મધુ જ પૃથ્વીમા જન્મે છે
 માયાનો વિન્તા સૂક્ષ્મ દેહે તો ખાણુપીણુ, પહેરવુઓડુ,
 કથાવાર્તા કાર્ષ્ણ થાય નહિ તેથી વધારે
 દિવમ ગદી શક્તા નથી ’

મે “ જો એમજ હોય તો વિન્મ કની રીતે પમાગ થતો
 હશે, મા ? ”

મા “ લાકડાની પૂતળીની માર્કડ યુગયુગાત્મ મુંધી ન્યા હોય
 ત્યા જ રહેનાનુ મે રામેશ્વરમા જોયુ તો ગમ્મઓની પત્યગની મૂર્તિઓ
 ધણી હતી બધીને પોષાક પહેરાવેના જો લગવાનની ઈચ્છા હોય,
 તો તેમને પાછા આણી શકે દેવનોક પણ ધણા છે, -જનલોક, સત્ય-
 લોક, દ્રુવલોક વગેરે ઠાકુર કહેતા હતા કે ગ્વામીજને સમર્પિયોકમાથી
 આપ્યા હતા

મે “સારે જ અમારે પણ લાડની પૂતળીની માફક રહેવું પડશે ?”

મા “ના, તમારૂં તેમની મેં કહ્યાની. મેં રીતે રહેવાય. એ-તો અહીંની માફક ભગવાનની સેવા કરી તે, બીજી યુગયુગાતર સુધી પુતળીની માફક રહેવું તે

મે “મા, ‘હું’ કહતા હતા કે ઈશ્વરકાંટિ નિર્વાણ પછી પણ પાછા ફરી જઈ, બીજા કોઈ નહિ, તો તેનો અર્થ જો ?

મા “એટલે કે ઈશ્વરકાંટિ નિર્વાણ પછી મનને અવસ્થિત રીતે પાછું આણી શકે”

મે “પરંતુ જે મન લીન થઈ ગયું તે ફરી રીતે પાછું આવે ? જે જગ નિવાસમાં ભળી ગયું તે -રીથી ફરી રીતે તે જ સ્વરૂપમાં પાછું મેળનાય ?

મા “અથા તેમ ના કરી શકે, મેં જોયો પદ્મસુત્ર હોય, તેઓજ તેમ કરી શકે”

મે ‘અથા વાચનાગદિત થઈ શકે, મા’

મા “તો પછી સૃષ્ટિ કરી રીતે આવે ? તેમ થતું નથી માટે તો આ સૃષ્ટિ કે વાગવા જન્મમરણ કે”

મે “જો મગામાં દેહ પડે તો, મા ?”

મા “માત્ર વાસના નિર્મૂળ થાય તો, નહિ તો હરિ હરિ વાસના ના નર તો છે-તો જન્મ ભોય ભોય થું ?

મે “મા, ત્યાર આ અનત સૃષ્ટિમાં ક્યાં જ થઈ નહીં હશે તે કાણ જાણી શકે ? આ અથા અહ, નક્ષત્ર વગેરેમાં કોઈ જનો વાસ હશે કે નહિ ?”

મા “માયાના આવડા મોટા ગળત્યાના નર ન ભોવાનો માંવે એક માત્ર ઈશ્વર જ -રી શકે, મેં જોયો”

કર્મ

મે: “ જાણુ હવે તો મહામાં આવતા પણ નથી. આપને ત્યાં કર્મનાં ફળ પણ આવતા નથી. આમ કેમ થયું, મા ? ”

મા: “ હા, જ્યારે કલકતા હતી ત્યારે પણ આવતા નહિ. ”

મે: “ આટલા દિવસના પુરાણા લકત, ને આમ કેમ ? ”

મા: “ કર્મનાં ફળ. અનેક જન્મનાં કર્મ હતાં. જેવટ રહી શક્યો નહિ. જે બધા તરંગો છે, તે આસ્યા જગે તો ! કારણ કે એકજ જન્મમાં મુક્તિ મળવાની. ”

મે: “ જો તેમની જ ઇચ્છાથી બધું થતું હોય, તો કર્મનાં ફળ પણ કેમ કાઢી નાખતા નથી ? ”

મા: “ તેમની ઇચ્છા હોય તો તેમ પણ થાય. જોતે, કર્મનાં ફળ તો તેમને પણ ભોગવવાં પડ્યાંતાં ! કાકુરના મોટાભાઈ ખીમારીમાં પાણી પીવા જતા હતા, ત્યાં કાકુરે તેમના હાથમાંથી પ્યાલો લઈ લીધો. તેથી મોટાભાઈએ ક્રોધ કરીને કહ્યું: ‘ તે’ મને પાણી પીવા દીધું નહિ, તેમ તું પણ જેવટને સમયે કાંઈ ખાઈપી શકીશ નહિ. ’ કાકુરે કહ્યું: ‘ દાદા, મેં તો તમારા લજ્જાને માટે કંઈ, અને તમે તો મને સાપ દીધો ! ’ આ પછી મોટાભાઈ રડવા લાગ્યા. અને કહ્યું: ‘ ભાઈ, કાણ જાણે સાચી મારા મોદામાંથી આવી વાણી. નીકળી પડી તે મને સમજતું નથી. ’

તો ખીમારીને વખતે તેમને પણ કર્મનાં ફળ ભોગવવાં પડ્યાં. કાંઈ ખાઈ શક્યા નહિ. તો એના પણ અનેક જન્મના સંસ્કાર એવા હશે, બેટા. ”

મે: “ જો તેઓ બધાયના માખાપ હોય, તો પછી પાપ સંસ્કાર અને કર્મ કેમ કરાવે છે ? ”

મા “હજીતુ બધાયમા પોતે છે એ ખરુ, છતા સરકાર અને કર્મ અનુસાર બધાય પોતપોતાના કર્મફળ ભોગવે સૂર્ય એક છે, પણ ન્યાન અને પદાર્થ પ્રમાણે તેનો પ્રકાશ ભિન્ન ભિન્ન છે કે નહિ ?”

* * * *

એ વાત મારી ગર્ભધાગિણી માતાને તીર્થદર્શને દાથી લઈ જવાની ઇચ્છા દર્શાવતા તેણે કહ્યું કે હજી પુણ્યકાર્યમાં કાક્ષાકાક્ષ સમય યોગ્ય નથી મેં એ વાત શ્રીમાને વિચાર જણાવી તેથી માએ મને કહ્યું “અકાળે તીર્થે જવાથી પૂર્વ કર્મ નષ્ટ થાય છે, પરંતુ પુણ્ય કર્મ જલદી પતાવી નાખવું સારુ” માનુ આવું સદિગ્ધ વાક્ય સાલળીને સગમ ઉપજ્યો, તેથી મેં ખાત્રી કરવા માટે વધારે સ્પષ્ટ જણાવનાતુ જશું ત્યારે માએ કહ્યું “સસારી-ઓમા એ- માન્યતા છે કે અકાળે તીર્થયાત્રા કરવી ઠીક નથી. જો, કાનાકલનો વિચાર કરીને પુણ્ય કર્મ ગેફી રાકાય, પરંતુ કાળની પાસે મવાકાલનો વિચાર નથી અને ત્યારે કાળની પાસે તેમ છે, ત્યારે મુયોગ મગતા જ કાલાકાલનો વિચાર કર્યા નિના શુભ મર્થ પતાવી નાખવું સારુ”

* * * *

નલિની “પાપની વાત એકવાર મેંએ બોલ્યા એમ્ને શુ પાપપુણ્ય ધોવાઈ ગઈ?”

મ “ત્યારે નહિ ? હાકુ તો મહાપુરુષ છે તેમની પાસે કલાથી ધોવાઈ જાય અને વગી ન્યા પાપપુણ્યનો પ્રસંગ થાય, ત્યા જોટના માણ્યો હોય તે બધાને તેની સારી-નરસી અસરો ભોગવવી પડે છે

નલિની: “એ કેવી રીતે ?”

મા: “જો, ધાર કે એક જણ આવીને તારી પાસે પોતાનાં પાપપુણ્યની વાતો જણાવી ગયો. હવે ત્યારે તારા મનમાં તે માણસની વાત યાદ આવશે, ત્યારે તે પ્રસંગો પણ આંખવાના, એટલે તેની અસર પણ થવાની જ, ખરું કે નહિ ?”

* * * *

મે. “મા, કર્મના કળતું ખડન થઈ નકે ‘શાન્ત જણાવે છે કે જાનનો ઉદય થાય તો થઈ શકે. વળી કર્મનાં કળતું ખડન પ્રારબ્ધ પણ ભોગવવું પડે.”

મા: “કર્મમાંથી જ સુખ દુઃખ જન્મે છે... કર્મનાં ફળ ભોગવવાં જ રહ્યાં. છતાં ઈશ્વરના નામથી જ્યાં છરી વાગવાની હોય, ત્યાં મોયથી પતે. જપતપથી કર્મનો ઘણો ભાગ ખડિત થાય ખરો.”

મે. “ત્યારે જો કર્મના પ્રાધાન્યથી જગત ચાલતું હોય, તો ભગવાનને શા માટે માનવા ? બૌદ્ધો તો કર્મને જ માને છે, મા.”

મા: “ત્યારે શું કાલી, કૃષ્ણ, દુર્ગા એ બધાં નથી ?”

મે: “જપ તપ દ્વારા કર્મ ખડિત થાય ખગં ત્યારે ?”

મા: “હા”.....

“પરંતુ કામ તો કરવાં જ જોઈએ. કામ કરતાં કરતા તેનાં બંધન પણ તૂટતાં જાય છે; ત્યાર પછી નિષ્કામ ભાવ આવે છે. એક પણ પણ કાર્ય તજવું ઉચિત નથી.”

* * * *

કર્મનું સમર્પણ મેં: “મા, ત્યારે જીવન કેમ માળવું ?”

મા: “જેમ ગાળો છો તેમ વળી. તેમની વ્યાકુળ ભાવે પ્રાર્થના કરવી. સદાસર્વદા સ્મરણમનન કરવું.”

મેં “મોટા મોટા પુરષોનું પણ પતન થાય છે તે આભણીને ભય થાય છે, મા.”

મા. “બધી ભોગની વસ્તુઓ સ્વીકારવાથી ભોગના ઉપકરણ તો આવવાનાં જ.

ગે. “પરંતુ મનુષ્ય તો કઈજ કરતો નથી, તેઓ જ કરે છે ને ?”

મા: “હાસ્તો, પણ એ પ્રમાણે બોધ થાય તો ને ? અહ કારમાં મત્ત થઈને બધાં તો માને છે કે હું કરું છું. તેમના ઉપર કેટલા નિર્ભર છે ! જે તેમને અધુ અર્પણ કરે છે, તેને તેઓ સભાળે જ છે.”

* * * *

સાધુભાવ-સંન્યાસ

એક સાધુને હિંદીને માએ કહ્યું: “કાકુર કહેતા હતા: સાધુ સાવધાન ! સાધુએ હ મેશાં સાવધાન થઈને રહેવું. સાધુ, સાવધાન ! તેનો માર્ગ ઘણો લપસણો છે. લપસણો માર્ગે ચાલતાં પગ ફેરવીને ડગલું ભરવું જોઈયે. સંન્યાસી યતું એ શુ જેવી તેવી વાત છે ? સાધુ તો સ્ત્રી તરફ નજર સરખી ના કરે. ચાલતી વખતે અંગુઠા તરફ દૃષ્ટિ રાખીને ચાલે. સાધુનાં લગવાં કપડાં કુતરાંની બગલની માફક તેનું રક્ષણ કરશે. તેને કોઈ મારી શકશે નહિ. તેનો માર્ગ સીધો છે. બધાંય તેનો રસ્તો છોડીને ચાલશે.”

/ * * *

“હાકુર બગવાન સિવાય કોઈ વિષેની વાત કરતા નહિ. મને કહેતા, ‘જોયો મનુષ્યનો દેહ ? આજ છે, કાલ નથી. અને સંસારમાં આવીને ફેટકેટલાં દુઃખ, ફેટકેટલી બગતરા પામે છે ! એ દેહને તે વળી પેદા કરવો ! એક ભગવાન જ નિત્ય સત્ય છે. તેમનું નામ જ બધું છે. દેહ ધારણ કર્યો એટલે અનેક ઉપસર્જો આવીને નડવાના.’ એક દિવસે વિદ્યાસે આવીને મને જણાવ્યું. ‘મા, અમારે ફેટલી સાવધાનીથી રહેવું પડે છે !’ ખરખર, સાધુપુરવો ધોળું વસ્ત્ર છે, સંસારીઓ કાળું વસ્ત્ર છે. કાળા વસ્ત્રમાં ડાઘ પડે તોય જાણાય નહિ. પણ ધોળામાં તરત જ જણાઈ આવે. દેહ ધારણ કર્યો ત્યારથી જ બધી મુશ્કેલીઓ. સસાર તો કામિનીકાંચનમાં મરાગુલ છે, સાધુઓને ફેટલો ત્યાગ કરીને ચાલવું પડે છે. તેથી જ હાકુર કહેતા હતા ‘સાવધાન !’ ”

ઉદ્ધોધનમાં એક દિવસ એક યુવાન ભકતે જઈને માને કહ્યું :
 “મા, માંડે સાધુ થવું છે.” માએ સહેજ હસીને કહ્યું : “જો, બેટા, તમે બધા જ સાધુ થઈ જાઓ તો આ બધાંની દેખરેખ કોણ રાખશે ? એમને મારે ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા કોણ કરે ?” પછી તેણે વિદાહ કર્યો...

“બાબા, તારામાં ખૂબ આનંદનો ભાવ છે, તું એ જ પ્રમાણે આનંદમાં મગ્ન રહે. માતા જગદંબાની સામે નદી, સાપ અને ગાન શાઈને જેમ આનંદ મેળવે છે તેમ હંમેશાં સાધુથી આજ્ઞા આનંદ કર. સાધુ પણ એવા સ્વભાવના હોય છે. છતાં જીવનમાં ફેટલીક વાતો યાદ રાખવી. હાકુરની દયાથી જ નાનપણથી તને આ માર્ગે રસ છે. મારે આ ત્રણ વસ્તુઓથી ચેતીને ચાલજે. પ્રથમ નદીને તીરે વાસો કરવો તે. બીજું સાપ અને ત્રીજું સાધુ. સાધુથી ચેતવાનું, કારણ કે તેની

કપી વાગીથી કે મનના કપા ભાવથી ગૃહસ્થનું અમંગલ થાય તે સમજાય નહિ. સાધુને જોઈને તેના તરફ ભક્તિ દર્શાવવી, અવગતિથી જોવું નહિ. ”

~ * ~

“સાધુ તો બધી માયાથી પર હોય. તેને માટે સોનાની બેડી પણ બંધન છે, લોઢાની બેડી પણ બંધન છે. માયાથી પર તે માયામાં ફસાતો નથી. કેવળ ‘માતૃસ્નેહ’ ‘માતૃસ્નેહ’ એ શું! એ વળી બંધન શાં?”

~ * ~

આસો માસમાં દુર્ગાપૂજના દિવસો હતા. સપ્તમીને દિવસે બે સંન્યાસી અષ્ટમીને દિવસે પદ્મ એકાંકી કરીને તેમણે માને ચરણે ધર્ષી. તેમાંના એકે કહ્યું: “મા, મને

સંન્યાસની દીક્ષા આપો.” તેના સાથીદારે તેમાં દા પૂરાવી. મા સહેજ હચ્ચા અને પછી કહ્યું: “બધું થશે, બાબા, ચિંતા શી?” પરંતુ તેણે તો હલ લીધી, “ના, મા, સંન્યાસ તો દેવો જ પડશે. મને ભગવાં પહેરાવો.” પછી મા ગંભીર બનીને બોલ્યાં: “ભગવાંથી તે શું વળે, બાબા? ભગવાંમાં તે કંઈ જાદુ છે? તમે વિવાહ કર્યો નથી, એટલે સંન્યાસી જ હો ના? બીજું બધું કંમે થશે.” પછી તે ભકતે કહ્યું: “મારી ઇચ્છા છે કે આ જનોઈ તોડી નાખીને તૈલંગ ગ્વામીની માફક સર્વદા ભગવાનના ધ્યાનમાં મમે રહું.” માએ હસીને કહ્યું: “વખત આવે બધું થશે.” ભક્તની અસ્થિરતા વેંધી ગઈ. તેણે કહ્યું: “મા, હું તો આ બધું ફેંકી દઉં છું.” એમ કહેતાંકે ને તેમ કરવા ગયો, ત્યાં માએ તેને વાળ્યો અને કહ્યું: “રહેવા દે, રહેવા દે, વખત આવશે એટલે આપમેળે બધું જ થશે.” છતાંય તેનો પારો બિતર્યો નહિ. “મા, દાકુરના ગાંડપણનો એક છાંટો

મને આપો, મને પાગલ કરી લો. ” માએ એનું એ જ કહ્યું. પછી બન્ને જણ પ્રણામ કરીને ગયા.

એક વાર સ્વપ્નમાં મેં જોયું કે મા જાણે મને દહી ગયાં:

“અભયર્યા લે.” પછી તે વાત મેં માને દીક્ષા, પ્રાણુના જણાવી. માએ મને સંન્યાસની દીક્ષા દેવાનું ભીતરમાં નક્કી કર્યું. મને ઠાકુરના ઓરડામાં લઈ ગયાં, પછી તે બધ કરી દીધાં. મને કહ્યું. “ પહેરણુ

કાઠી નાખ. ” પછી તરબાણામાયી પાણી લઈને તેની ગંદ મારા ઉપર નાખી. મારી નાભિ, છાતી, અને માથા ઉપર તેમણે હાથ મૂકીને કાંઈક કર્યું. નવુ કપડું લઈને કહ્યું: “ જો, પેલા ઠાકુર રહ્યા. બોલ કે આજે મેં મારી બધી જવાબદારી આપને મોંપી. ” પછી તે વસ્ત્ર મારા હાથમાં દઈને નેમણે કહ્યું: ‘ આજે તારા પ્રાણુના ભીતરમાં મેં સંન્યાસની દીક્ષા આપી. ચૈતન્ય થાઓ. ” આમ કહ્યું કે મારા શરીરમાં કોઈ અપૂર્વ ભાવનો અચાર થયો! થોડા દિવસો સુધી તે ભાવ સતત પ્રાણુમાં જગત રહ્યો.

એક લોકે મને પૂછ્યું: “ મા, ઠાકુર હોતા હતા કે અહીંયાં જેઓ આવશે, તે અધાની જાણે જન્મ સંન્યાસ, બાહ્ય સમજવો. વળી સ્વામીજી કહે છે કે સંન્યાસ ને આંતરિક વિના કોઈની મુક્તિ નથી. ત્યારે મા, ગૃહસ્થને માટે શો ઉપાય ? ” માએ તેના ઉત્તરમાં

જણાવ્યું: “ હા, બેટા, ઠાકુર જે કહ્યું તે પણ ખરું. પરંતુ ગૃહસ્થને માટે બાહ્ય સંન્યાસની જરૂર નથી, તેમને આંતરિક સંન્યાસ આપ-મેજે થશે. છતાં કોઈ કોઈને બાહ્ય સંન્યાસ પણ જરૂરી હોય છે. તારે ભય નથી, બેટા ? ઠાકુરને ગરબે જવું. ”

એક સવારે માને પૂછ્યું “મા, મહત્ત્વા ગ્રહેણ હોય તો સન્યાસ લેવો જોઈએ ? ” માએ કહ્યું કે એ તો થશે

અભિમાન મે કહ્યું “મા, સન્યાસ લેવાથી જન્મરુ અભિમાન આવે છે ” મા “હા, જોગ મને

પ્રણામ કર્યા નહિ, મને માન્ય કર્યો નહિ, આ કર્યું નહિ, વગેરે । તેના કગ્તો તો આ શુ ખોટું વૃદ્ધાવનમાં ગૌર ગિરોમણિએ વૃદ્ધા-વસ્થામાં દીક્ષા લીધી, ન્યારે ઇન્દ્રિયો વગેરેનો પ્રભાવ ઓઠો થઈ ગયો ત્યારે રૂપનું અભિમાન, ગુણનું અભિમાન, વિદ્યાનું અભિમાન, સાધુપણનું અભિમાન,— એ તે ટાળ્યા દેજે, જોગ ? ”

*

*

*

મા “સસાગ્રમાં, જોગ, દાષ સુખ છે ? કામિની અને કાચન, એમાં જ બધા ભાન ભૂનીતે રહે છે ત્યાં સિદ્ધના પ્રકાર જુઓ ત્યાં ભોગ ”

મે “અને વળી પાછું બહિર્મુખ મન, મા ? ”

મા “જગદબા કાલી, એ જ બધાયની માતા છે સ્વત સિદ્ધ, સાધનસિદ્ધ, કૃપાસિદ્ધ, એકદમ સિદ્ધ, એવા સિદ્ધ ધણાય છે ”

મે “મા, કેના કેવા હોય ? ”

મા “જેવી રીતે પાગકાનું ધન મેળવીને કાષ્ઠકે ભોગ ધનિક બની જાય તેમ ”

*

*

*

*

શ્રદ્ધા, કૃપા, શરણાગતિ, ભક્તિ ઇત્યાદિ

મે “મા, બધાય જણાવે છે કે કલ્પતરુની પામે જઈને કાંઈક ભાગવું જોઈએ, પણ બાગિકા માની પામે શુ માગે ? જેની

જેની જગ, તેને તેણે મા દે છે કાકુર હોતા હતા કે જેને જે રમે તેને તેણે મા દે છે તો ક્યુ પથ્ય છે, મા ?”

મા “મનુષ્યની વળી કેટલી ભુદ્ધિ, બેગ ? ગ્ર માનના જ્ઞપ અને શુ માગી આવે ? પગિણામે સિરની મૂર્તિ ઘડતા માનગની પ્રકાષ જ્ઞપ ! માટે તેમને ગગણો જગુ ઉત્તમ છે જેની જેવી જગ દરો, તેને તેણે દેશે જ્ઞપ ભક્તિ અને માનનાગદિન થવાની નામના દેવી, માત્ર નામના માટે કામના નહિ હો

મે “કાકુર હોતા હતા કે જેઓ અહીં આવ હ તેમને માટે હેયો જન્મ હે જ્ઞપાભીષ વળી જાણાવે છે કે સ્વનામ લીધા વિના પ્રાપ્તી મુક્તિ નથી લાગે ગૃહસ્થનુ શુ, મા ?”

મા “પરાગ, કાકુર જે કલ્પે તે પણ કીક હે ગૃહસ્થીને બાજુ મનાસની જગ નથી તેમના અનગમા સન્ધ્યામ આપમેજે જ પ્રકટે તેમની ગગણાગનિ વાંકો, તેઓ નમારી પામે જ હે”

*

*

*

મે “મા, કાકુર હોતા હતા કે જેઓ તેમની પામે જમે તેમનો હેયો જન્મ ત્યાગે આપની પામે આવે તેમનુ ગુ ?”

મા “હુ જમ ? એનુ એ”

મે “મા, આપની પામેથી જમેલો મત્ર થીરો હોય તેઓ જે પ્રાપ્ત જતનુ જપતપ વગેરે વાઈ ના કરે, તો શુ થાય ?”

મા “ગુ જમ ? તમને મધનિ આની ચિંતા કેમ થાય છે ? તમે તમારે તમાગ મનની જે જે વાસના, જે જે કામના હોય, તે બધી છૂટી ભોગવી લો પછી ગમકૃષ્ણલોભા ચિત્ર માતિ ભોગવો કાકુરે તમાગે માગે નનુ ગત્ય ગ્યુ છે”

*

*

*

*

એકવાર મધ્યા વેળા હતી માએ જાણ્યું “નના બડતોને પ્રથમ હાકુની સેવા કરવાનું કામ મોપતું જોઈએ, કામથી ૨ તેમનો અનુગામ તાલો હોય છે, તેથી સેવા સાગી થાય છે, બીજા મધ્યા તો સેવા કરતા કરતા છેવટે વેડ ઊતારે છે અને માન મેવાથી પણ દાઇ રજો, ખેટા મેવાપગથ ના થાય તે તરફ ખાસ ધ્યાન ગાળતું પડે છે છતાંય હાકુ ગણે છે કે મનુષ્ય અતે અન છે, એમ જાણીને ક્ષમા આપે છે ચદનમા કામરી ના હોય, ફૂલ કે બીલીપનમા કીડા ના હોય, પૂજા કરતી રખતે પોતાના કાંઈ અગને, નાગને કે ચરુને હાથ ના અડકે, એ મધાની મલાળ રાખવી જોઈએ મધી સાધનમામત્રી ખૂબ પ્રયત્નપૂર્વક સાચવવી જોઈએ ’

*

*

*

એકવાર ફૂલ લઈને માની પાસે ગઈ મા તે રખતે પૂજનમા હતા મારી પામેના શિવની ફૂલ જોઈને માએ મને જણું “મનુ ચરસ થયું કાર્તિક માસમા ગિનની ફૂલથી પૂજા કરવી જોઈએ હજી સુધી એ ફૂલ હાકુને ચડાવવામા આન્યા નથી ’

*

*

*

*

શરવાર મા ‘ગેય જન્મ ‘ગેય જન્મ એમ કહે છે, તેથી મે માને એક વાર પૂછ્યું “મા, ગેય જન્મ એટલે શું ? હાકુ પણ તેમ કહેતા, તમે પણ એમ કહેા હા ’

મા “એટલે જેમને આનવાજવાનું નહિ તેઓ આ જ તેમનો ઉત્તો જન્મ ’

મે “એમનામાના ઘણાને તો વાસના છે સસાર, ઝ્યાઝેલગ, ટુટુખપરિવાર, બધું જ એ બધા તરફની વાસનાનો નાશ થવા વિના આવાગમનનો ફેરા દેવી રીતે દો, મા ?”

મા “હાકુ જે કંઈ તે સાચું જ માનવું અત્યારે વાસના

હોય તો હાલે હોય, જેને જે કરવું હોય તે કરે, પરંતુ અત વખતે તે બધું ચાલ્યું જ જ્ઞાનું ”

મે “ ત્યાગે મેં જન્મ એટલે નિર્વાણ ને ? ”

મા. “ હા, જ્ઞાન દેહ છોડવાની વખતે પણ મન વાસના-ગદિત બને. ”

મે “ મા, ઠાકુર ઘણાં પોતાના માણસ તરીકે પીછાનતા, તો તેનો અર્થ શો ? ”

મા. ‘ જેવી રીતે ગળત ત્યારે ક્યાંક જાય છે, ત્યાગે તેની આસપાસના પણ તેની સાથે જાય છે, તેની રીતે જે પોતાના અતગના છે, તે બધા યુગયુગના માથી છે, તે બધા એકબીજાના સુખે સુખી, દુઃખે દુઃખી, વ્યથાથી વ્યથિત હોય છે ’

* * * *

એક ત્યાગી ભક્ત જયગમખાડીમા માનું દર્શન કરીને હીંકિય ગયો. થોડા દિવસ પછી તેણે કાગળ લખ્યો કે મા, તમે જણાવ્યું હતું કે યોગ સમયે તને ઠાકુરના દર્શન થશે, તો તે પ્રમાણે થયું નહિ માએ કાગળ સાલણીને કહ્યું “ તેને લખી દે કે તું હીંકિય ગયો એટલે ઠાકુર કાંઈ તારે માટે આગળ જઈને તારી ગહ જોતા બેઠા હશે. સાધુ થયો તો ભગવાનનું સાધનભજન કર તેમની કૃપા થશે ત્યારે આપમેળે બધું થશે. ”

* * * *

મુક્તિની વાત નીકળી માએ કહ્યું “ એ કેવી છે, ખબર છે, બેટા ? જાણે કે બાળકના હાથનો પેડો. કેટકેટલા માગણી કરે છે, કહે છે મને આપો, મને આપો પણ કાંઈને તે મળતો નથી જેના ઉપર તે ખુશ થાય છે, તેને ઝટ ઈર્ષ્યે આપી દે છે કાંઈ આખું

જીવન માયું ફાડીને મરી ગયો, પણ કંઈ કરી શક્યો નહિ, અને ખીન્ને વળી ઘેર બેઠાં બેઠાં પામી ગયો. કૃપાની વાત મોટી છે, બેટા. ■

* * * *

“ બે મહિના આરા છુટાના એક સ્થળમાં હતી. ત્યાંનાં હવા-પાણી ધણાં સારાં. મારી સાથે ગોલાપ, બાજુરામની મા અને બજ-રામનો પરિવાર વગેરે હતાં. તે પ્રદેશમાં હરણનાં ટોળાંનો પાર નહિ, બેટા. એવાં દોડે, એવાં દોડે. આહા ! ઠાકુર કહેતા કે હરણની નાભિમાં જ્યારે કસ્તુરી ચાપ છે, ત્યારે તેની ગંધથી હરણ આરેખાણુ તેની શોધમાં બહાર દોડે છે. પણ ખીયારાને ખબર નથી કે ગંધ ક્યાંથી આવી રહી છે ? ભગવાન પણ આપણામાં જ છે, બેટા. ખરેખર, ભગવાન જ સત્ય છે, બેટા, કેમ નહિ ? ”

* * * *

મેં : “ મા, ભગવાનના નામથી પ્રારબ્ધનો ક્ષય ચાપ કે નહિ ? ”

મા : “ પ્રારબ્ધના ભોગ ભોગવવા જ પડે. છતાં ભગવાનના નામથી એટલું ચાપ કે જેમ કાઢીને પગ ભાંગવાનો હોય, તો તે ઢેકાણે કાટા વાગીને તે ભોગવી લે, બસ. ”

* * * *

એકવાર ‘ રામકૃષ્ણ પોથી ’ વંચાતું હતું. તેમાં વિવાહના ભાગતું વર્ણન હતું. માને તેમાં જગન્નાતા તરીકે વર્ણવેલાં હતાં. એક ઢેકાણે આવ્યું કે—“ ગિરીશઃ વળી એક વાત, ઠાકુર ! ”

ઠાકુર :—‘ શી ? ’ ગિરીશઃ ‘ અહેતુકી ભક્તિ. ’

ઠાકુર : “ અહેતુકી ભક્તિ તો ઈશ્વરકાંટિને જ હોય શકે, જીવકાંટિને નહિ. ”

મેં પૂછ્યું : “ મા, જીવકાંટિ અને ઈશ્વરકાંટિ એટલે શું ? ”

મા: “ ઇશ્વરક્રાંતિ પૂર્ણકામ હોય છે, તેથી તે અહેતુક ગણાય; કારણ કે ત્યાં મુધી કામના હોય, ત્યાં મુધી અહેતુકી ભક્તિ સંભવે નહિ. ”

એક શિષ્ય રડતો હતો. તેને જોઈને માએ કહ્યું: “ રડ નહિ, બેટા. તમે જ બધાં ભગવાન છો. ભગવાનને માટે કોઈ કાંઈ ત્યજ શક્યું છે ? ઇશ્વરને શરણે જવાથી વિધિના વિધિનું પણ ખંડન થઈ શકે છે. પોતાની કલમને પોતાને હાથે ધડવી પડે છે. અને ભગવાન મળવાથી શું થતું હશે ? બે શિંગડાં ઝગતાં હશે !

સદસદ્ વિચારણા આવે, જ્ઞાનચૈતન્યનો ઉદય થાય, જન્મ-મૃત્યુ આત્માં ગય. ભાવનામાં હાલ છે, બેટા. તે સિવાય કોણે વળી ભગવાનને જોયા છે ? કોની સાથે ભગવાને વાતો કરી છે ? ભાવમાં દર્શન, ભાવમાં કથાવાર્તા,—ભાવમાં જ સર્વસ્વ છે. ”

પ્રેમભક્તિની વાત નીકળી. માએ કહ્યું: “ વૃંદાવનમાં ગોવાળોએ શું કૃષ્ણને જપ ધ્યાન દ્વારા મેળવ્યા હતા ? તેમણે તો ‘ આપ, ખા, બે, ’ એમ કહીને તેમને મેળવ્યા હતા. ”

મેં: “ તેમના પ્રેમ વગર તેમને માટે પ્રાણ કેવી રીતે વ્યાકુળ બને, મા ? ”

મા: “ તેથી જ તો, તેમની કૃપાની વાત સૌથી મોટી છે. ”

રાત્રે માની સાથે વાતો નીકળી. મેં કહ્યું: “ મા, ભગવાનની કૃપા હોય તો ગમે ત્યારે પણ થાય, સમયની અપેક્ષા રહે નહિ. ” ઉત્તરમાં માએ જણાવ્યું: “ એ તો ઠીક, પરંતુ જે આંખો જેઠા માસમાં ફળે તે જેવો મીઠો થાય, તેવો બીજા માસમાં થાય ?

મનુષ્ય હમેશા અકાળે ઊતાવળથી પગિણામ મેળવનાનો પ્રયત્ન કરે છે. જોને અત્યારે આસો માસમાં પણ ફેરી તો થાય છે, પણ તેની મીઠાશ ને પેત્રીની મીઠાશ ! ઈશ્વરપ્રાપ્તિની વાતમાં પણ તેવું જ છે. આ જન્મમાં જે કાંઈ સાધના કરી હોય, તેનો ભાગ બીજા જન્મમાં ધનીભૂત થાય, વળી ત્રીજામાં તેનો વિકાસ થાય, એમ ચાલ્યા કરે. ભગવાન તો યાગદાના જેવા છે, કાંઈ કદાચ ના માગે તોય આપી દે, અને કોઈ માગ્યા કરે છતાં ના આપે એ બધી એમના અધ્યાત્મની વાત છે .

* * * *

કોઈ એક સાધુ કાશીમાં મહિર્ષિશ્રુકાને વાગે ખૂબ તપન્યા હોતો હતો. હું ક્યકતા આવવાનો હતો તે વખતે નેહું મને હતું. “માને પૂજી જુઓ કે કટકા દિસો પૂજી માગ પર ભગવાનની કૃપા થશે.” એ એ વાત માને જણાવી, એટલે મહાગ ધધને માએ જણાવ્યું “તેને વખી દે કે તપન્યા કરે છે તેથી ભગવાનની કૃપા થશે એ માનવાનું કાંઈ કાગળું નથી પહેલા તપવ્યો. જો પછી અને નીચે માથું ગળાને અમિ ધખાવીને હજારો વર્ષો તપશ્ચર્યા કરતા તેથી કરીને ભાગ્યેજ કાંઈના પર તેમની કૃપા થતી નહું તેમની કૃપા પર નિર્ભર છે .

* * * *

મા “હાતો, તેમની કૃપાની જરૂર છે. કૃપાને પાત્ર હોવું જોઈએ ”

મે “કૃપાને વળી પાત્રપાત્ર કેવું, મા ? કૃપા તો મધાય પર સમાનભાવે હોય ”

મા ‘ નદીને તટે ખેસીને જે તેમના નામનો અદાલેદ પોકારે તે જ પાત્ર બને ”

મે “ત્યાર સમયે જ બધું થવાનું હોય, ત્યારે તેમની કૃપાની વાત ખ્યા ?”

મા “જો માછલીને પકડવી હોય તો દોરી ઝાલીને બેસી ગહેવું પડે”

મે “જો તેઓ ચોતાના જ હોય, તો બેસી શાને ગહેવું પડે ?”

મા ‘અનમત, અમળે પણ બને છે આજઠાન જેવી રીતે અકાળે ફળ ફળે છે તેવી રીતે ભાદરવામા પણ ફરીઓ આવે જ છે ના ?’

મે ‘તેમને મેળવી ના શકાય, ત્યારે ?’

મા “જેવો ભાવ તેવો લાભ

મે “ભાવ તો માત્ર સ્વપ્નવત્ છે, મા ?”

મા “ત્યારે તો જગત પણ સ્વપ્નવત્ નથી ? આપણી આ ભ્રમત અવસ્થા એ પણ શું સ્વપ્ન નથી ?”

મે “ના, મા, એ તો સ્વપ્ન નથી એમ હોય તો પગમા ભાગી જાત આ તો જન્મ જન્મથી ચાલ્યું આવ્યું છે”

મા “ભને, સ્વપ્ન વિના કાંઈ જ નથી ગતે જે સ્વપ્ન જણાય છે તે અત્યારે નથી એક ખેડુતે સ્વપ્ન જોયું કે તે રાજ થયો, આઠ ઠોમ્મનો બાપ થયો સ્વપ્ન ભાગી ગયું એટલે મિત્રાર કહેવા લાગ્યો, ‘આઠ છોમ્મ માટે ગુફ કે આ એકને માટે ગુફ ? ખડુ શું ?’”

*

*

*

*

એ વાર ભગવાનમા શ્રદ્ધા વિષે વાત નીકળી મા બોલ્યા “બા-મા, માત્ર વાચનાથી તે કાંઈ શ્રદ્ધા મેળવી હશે ? ધણ વાચવાથી તો બિલટો ગોટાળો વધે ઠાકુર કહેતા હતા કે જગત

મિથ્યા છે, તેઓ જ માત્ર સત્ય છે એટલું સમજ્યો તોય ઘણું છે આ જોને, મે તને પત્ર લખ્યો હતો કે આવે ત્યારે આટઆટલી ગીતો સાથે લેતો આવજો તો તે પત્રની જરૂર ક્યા સુધી ? ત્યાં સુધી તેમા શું છે તે જાણે નહિ ત્યાં સુધી જેવું જણાઈ ગયું કે પત્રની જરૂર મગી ગઈ, નહિ ? કાગળ કે તારે તો મગાનેની વસ્તુઓ સાથે મારું દર્શન કરવું છે નહિ તો ગત ત્રિવિધ જાગૃત નામ્યા કરે વામ્યા જ કરે, તેથી વળે શું, ખેટા ?

મે ' પરંતુ, મા, આટઆટલી વારવી આવું છું ને જાઉં છું, આપની કૃપાનો લાભ પણ પામ્યો છું, છતાં જાણે કે કાંઈક ચતું નથી ' મને તો, મા, લાગે છે કે જાણે ત્યાં હતો, ત્યાં ત્યાં જ છું '.

મા ' એમ, ધાર કે તું એક ખાટસમા ચૂતો છે કાંઈ આપીને તને ખાટલા સાથે ખીજે ઠેમણે લઈ જાય છે તો તારી ઊંધાં ઊડતાજ શું તું તરત સમજી શકીશ કે તારું આનાતર થયું છે ? કે પછી ત્યારે તારી જીવન આગસ જશે ત્યારે અમજી શકીશ ?

એક વાત ખીજા લક્ષ્યને મે કહ્યું હતું કે મારે જે કાંઈ કરવાનું તે મે દીક્ષા વેળાએ કરી દીધું હોય છે છતાં જો તરત શાંતિ જોઈતી હોય તો સાધનભજન કરો નહિ તો દેહાંતે થશે

*

*

*

*

મુક્તિ અને લક્ષ્મિ વિશે તારા ની જા માએ કહ્યું ' મુક્તિ તો પ્રતિ ક્ષણે દઈ શકાય, પરંતુ લક્ષ્મિ ભગવાન અરેજમા હોતા નથી જોનતી વખતે મા એવા લાવથી જોના કે જાણે મુક્તિ તો તેમની મુઠીમા ના હોય ! જોલીને તરતજ જ્ઞાન સમાધિત થઈ ગયા

*

*

*

મેં: “કરી રીતે ભગવાન મળે? પૂજન, જપ, ધ્યાન વગેરેથી, મા?”

મા: “કશાથી નહિ!”

મેં: “કશાથી નહિ?”

મા: “હા, કશાથી નહિ.”

મેં: “ત્યારે શાનાથી મળે?”

મા. = માત્ર તેમની કૃપાથી. હતાય ધ્યાન, જપ વગેરે જરૂરી છે. તેથી કરીને મનનો મેલ જાય છે. જેવી રીતે ફૂલને મસળતાં તેમાંથી તેની ખુશબો નીકળે છે, ચંદનને ઘસતાં તેમાંથી તેની મુગંધ નીકળે છે, તેવી રીતે ભગવતતત્ત્વની આલોચના કરતાં કરતાં તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉદય થાય છે. જે વાસના આલી જાય તો કશાની જરૂર નથી.”

*

*

*

*

એક વાર એક સ્ત્રી ભકતે માને પોતાના બધુંના મનોમાશ્નિન્યની વાત જણાવી. માએ કહ્યું: “જે બેટા, માનવની સાથે પ્રેમ કરવાથી દુઃખ, ક્લેશ, વગેરે સહન કરવાં પડે છે; પરંતુ જે ભગવાનને પ્રેમ કરી શકે છે, તેજ ખરો ધન્ય છે. તેને કાંઈજ થતું નથી.”

*

*

*

*

એક સ્ત્રી ભકતે માને જણાવ્યું કે, “મા, મારી ઉંમર નાની છે. મારાં સાસુસસરા મને અહીં આવવા દેતાં નથી. તો આપની કૃપા વાંછું છું.” માએ લખી જણાવ્યું: “તારે અહીં આવવાની કાંઈજ જરૂર નથી. જે ભગવાન વિશ્વવ્યાપી રહેલ છે, તેમનું જ ધ્યાન ધર. તેજ તારા પર કૃપા કરશે.”

*

*

*

*

એક ભકતે અભિમાન સાથે પત્ર લખ્યો હતો. માએ તેનો ઉત્તર આપતાં જણાવ્યું હતું કે, “હાકુર કહેતા હતા કે શુદ્ધ, બ્યાસ એ બધા તો મંદાડા જેવા છે. એવા તો અનંત સૃષ્ટિમાં ફટલાય છે. તમે જો ઇશ્વરનું અરણ્ય નહિ કરો, તો તેમને શું? એ તો તમારું દુર્ભાગ્ય ! ભગવાનની માયાજ એવી છે.” મેં કહ્યું: “મા, બધા કંઈ નથી ઇચ્છતા તેમ નથી. જો ના ઇચ્છતા હોય, તો આવા પ્રશ્નો કેમ જોડે? પરંતુ જેમને પોતાના માનીને પકડવા જઈએ છીએ, તેઓ તો પકડાતાજ નથી, તેથીજ આટલું લાગી આવે છે. શુદ્ધ, ચૈતન્ય, ખ્રિસ્ત એ બધાએ ભકતો મારે દેવદેવ કહ્યું?”

મા: “હાકુર પણ શું નથી કરી ગયા? છતાં આપણે ક્યાં પળોપળ તેમને સમર્પણ કરીએ છીએ?”

મેં: “હા, મા, મનુષ્ય જાણી, દુર્ગા, વગેરેને ઇશ્વર તરીકે માની શકે, પરંતુ મનુષ્યને ઇશ્વર માનીને તેના ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી, એ કેમ બને?”

મા: “એ તો છે તેમની કૃપાની વાત.”

* * *

મેં: “અત્યારે જો બધા તમારી કૃપા મેળવે છે, તે બધા તો અરેખર ભાગ્યશાળી છે. પણ તમારા ગયા પછી બીજા બધાનું શું થશે?”

મા: “એ વળી શું! ભગવાન તો સર્વત્ર સર્વકાળ રહેલ જ છે. હાકુર પણ છે. તેમની કૃપાથી બધું જ થાય. શું બીજા દેશોમાં નહિ ચતું હોય?”

* * *

મેં: “મા, મને સર્વત્યાગી કરી દો, જેથી કંઈ આશ્ચર્ય ના રહે.”

મા: “ સર્વત્યાગી તો છુંજ. શું બે સિંગડાં ઊગાડવાં છે ? ”

* * * *

મે: “ મા, બ્રહ્મજ્ઞાન કેવી રીતે થાય ? શું પ્રત્યેક વિષય લઇને પ્રથમ અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે, કે પછી આપમેળે થાય ? ”

મા: “ એ માગ તો ઘણો કઠણ છે, બેટા. હાકુરનું સ્મરણ કરવાથી બધુંજ મળશે. ”

* * * *

મે: “ મા, ભગવાનનું દર્શન એટલે શુ જ્ઞાનચૈતન્યની પ્રાપ્તિ માત્ર ! કે બીજુ કંઈક ? ”

મા: “ ત્યારે બીજુ શુ વળી ! શુ વળી બે સિંગડાં ઊગે ? ”

મે: “ અહીંયાં ઘણા ભક્તો માને છે કે જ્યારે ભગવાનનું દર્શન થાય એટલે તેમને નજરે જોવા તે, તેમની સાથે વાતચીત કરવી તે. ”

મા: “ ‘ બાબાને બતાવો, બાબાને બતાવો, ’ એમ કહે છે. પરંતુ એ તો કાઈના બાબા નથી, બેટા. ‘ ગુરુ, કર્તા, બાબા, ’ એ ત્રણેય એમને શરીર કાંટા ભોંકતા. કેટકેટલાય મુનિઓએ યુગયુગાંતર નપત્યા કરી છતાં મળ્યા નહિ. તો વળી સાધના વિના, તપસ્યા વિના, માત્ર બોલ્યાં કે અમને બતાવો ! ”

મે: “ અચ્છા મા, પરંતુ કેટલાક માગે છે ને પામતા નથી, કેટલાક માગતા નથી, છતાં પામે છે, એ શું ? ”

મા: “ ઇશ્વર તો બાળકના જેવા સ્વભાવવાળા છે ને ! કાઈ માગે તેને દે નહિ, ના માગે તેને દઈ દે. કદાચ પૂર્વ જન્મમાં ઘણું કર્યું હોય, તો તેના પર કૃપા થાય. ”

મે: “ ત્યારે તો કૃપામાં પણ વિવેક ખરો ? ”

મા: “હારતો, જેવું જેવું કર્મ. કર્મ શેષ થાય એટલે એમનાં દર્શન. તે છેલ્લો જન્મ.”

મેં: “મા, યાનયૈતન્યના ઉદય માટે તો સાધના, કર્મક્ષય, સમય એ બધાં ખરાં. પરંતુ જો તેઓ પોતાના જ હોય તો તેમની ઇચ્છાથી જ દર્શન થઈ શકે નહિ?”

મા: “ખરી વાત છે, પણ આ સૂક્ષ્મ વાત જેવી રીતે તું સમજે છે, તેવી રીતે બીજા કેટલા સમજે છે? બધાં તો માત્ર કરવા ખાતર કહે જાય છે. ઇશ્વરને ખરેખર કાણુ માગે છે?”

મેં: “મેં આપને એકવાર કહ્યું હતું કે બાળક જો પોતાની માને પણ સ્નેહપૂર્વક યત્નપૂર્વક ના પામે તો પોતાની માને મા તરીકે પણ જાણી શકે નહિ.”

મા: “હારતો, દર્શન વિના પ્રેમ ક્યાંથી સહાયે? આ જોને તારી સાથેના દર્શનથી,—હુ તારી મા છું, તું મારે બાળક છે.”

*

*

*

*

હાકુર જ્યારે કામારપુકુરમા રહેતા હતા, ત્યારની એક વાત માએ જણાવી: “જેઠ મહિનો હતો. ખૂબ વરસાદ પડ્યો. પાણીથી એતર બધાં ભરાઈ ગયેલાં. હાકુર તે વખતે દિશાએ ગયા. ત્યાં ધણા મગરમઝો જોઈને હાકુર તેમને લાઠીથી મારતા હતા. તેમાંનું એક માછલું હાકુરના પગની આસપાસ ફરતું હતું. તે જોઈને તેઓ બોલ્યા: ‘એને મારીશ નહિ, અલ્યા, એ જોને મારે શરણે આવીને કેવું ઘૂમી રહ્યું છે. આહા, જ્યારે કોઈ આ પ્રમાણે શરણાગત થાય, ત્યારે જ તે આ મહામાયાના ક્ષંદામાંથી બચી જાય છે.’”

મૂર્તિપૂજા

એક વાર માની પાસે લાનીવાટના સિવનાગવણ પગમદસની
જે સિ'ગમો આની તેમણે ભગવા ધાગણ કર્યા દના તેમને ત્યા તે
વખતે ગતદિવસ યજ ચાલતો હતો થોડીવાર પછી મા આવ્યા
એમ્મે તેમાના એક પૂજ્યુ “આપને એક વાત પૂછી છે ' માએ
હલ્યુ, ભયે ત્યાર ભગવાનાળી સિખ્યાએ પૂછ્યુ “મૂર્તિપૂજનમા લાઇ
સન્ય છે કે નહિ ? અમાગ ગુરુ કહે છે કે મૂર્તિપૂજનમા નામ જ નથી.
પૂજન કરી દોય તો સૂર્યની કે અગ્નિની પૂજન કરો '

મા “જ્યાર તમાગ ગુરુ તેમ કહે છે, ત્યાર મને તે વિષે
મા આ પૂછો છો ' ગુનવામ્યમા ત્રદા ગુપ્તી લેઇએ '

તે સિખ્યાએ હલ્યુ “ના, આપનો મન તો અમારે
ગણવા જ છે માએ તે વિષે કાઈ પણ જ્ઞેયની ના કરી, પણ
તેમણે માન્યુ નહિ પછી માએ હલ્યુ “જુઓ ત્યાર, -આ બધુ
તમારી ઇદનુ ફગ છે, વાતમા તાત નીમ્ણી ત્યારે કદુ છુ-તમાગ ગુરુ
સર્વજ હોત તો તે પ્રમાણે ના મોત્તન આદિમગધી માડીને કેટકેમ્વા
મનુઓ મૂર્તિની ઉપાસના કરીને મુક્તિ પામ્યા છે, તેમનુ શુ ?
'તુની તેની સાકડી શુદ્ધિ નહોતી પ્લ્લ બધે છે સાધુ પુરખો
ખીજને માર્ગ જણાવે છે માર્ગ અનેક છે, તેથી તે બધામની વાતો
ખરી કે જેની રીતે એક જાદ ઉપર ધોણુ, નણુ કે ગતુ એમ
અનેક ગગગના પંખી જેમે અને જાતજાતની બોલી બોલે,
સાલગનામા તે બધી જૂદી ગણાય, પરંતુ તે બધાને અતે પંખીના
બોલ ગણીએ ળીએ ' આ પ્રમાણે માએ બધાને અમગ્ન-યુ પછી
ધણી ચચાને અતે પેના બતે જણુ ખુશ થઇને ગયા તેમના ગયા
પછી માએ મને કહ્યુ “શ્રીજનતિ ને વળી તર્ક ! જ્ઞાની પુરખો જ
તર્ક દ્વારા તેની જૂદતા મ્ણી શકે ! ધલ તે શુ માત્ર તર્કની
વસ્તુ છે ? ”

મે “છખીમા તુ ઠાકુ છે, મા ?”

મા “ત્યારે તુ નથી ? છાયા અને કાયા સમાન છે. છખી તો તેમની જાયા છે

મે “બધી ઝમીઝોમા પોતે છે ?”

મા “હા, બોલાવતા બોલાવતા તેમા આનર્ભાવ ચાય છે. ધ્યાન એક પીઠ બની વ્યય છે ધારો કે આ ધ્યાનમા કોઈએ તેમની ખૂન કરી, તો તે તેમનું સ્થાન બની ગયું”

મે “ત્યારે તો બધા ધ્યાનમાં તેમની સ્મૃતિઓ જડિત હોય ?”

મા “ના એ ધ્યાનમાં તેમની દૃષ્ટિ હોય”

મે “ત્યારે ઠાકુને જે ભોગ ધરવામા આવે છે, તે શું ઠાકુ ખાય છે ?”

મા “હા, ચોક્કસ

મે “ત્યારે તેની નિશાની તો જણાતી નથી ?”

મા “તેમની આખમાથી પ્રકાશનું કિરણ નીકળીને મધા પદાર્થો ચૂસે છે તેમના અમૃતમય અર્થાથી તે પરિપૂર્ણ બને છે”

મે “મા, સાચે જ ‘ઠાકુ’ ખાય છે ?”

મા “હા, તુ હ બોલી નથી ? ઠાકુ ખાવા બેમે છે, ખાય છે

મે “તમે તે જોઈ નહિ જા ?”

મા “હા, કોઈનું પોતે ખાય છે, દાદાના ઉપર માત્ર નજર ન ફેરવે છે આપણને શું બધી વસ્તુઓ બધા વખત ખાવી ગમે છે ? બધું જાઈ ખાઈ શકાય છે ? જેમની જેવી ભાવભક્તિ”

“જ્યારે જ્યારે ખાવું, ત્યારે ત્યારે તે ભગવાનને નૈવેદ્ય રૂપે

ધરીને પ્રસાદી તરીકે ખાવું તેમ કુવાથી ગુફા ગદ્દ થાય છે, અને પરિણામે મન પણ શુદ્ધ થાય છે ”

*

*

*

*

મે “ જગન્નાથની કેની મૂર્તિ છે, મા ? ”

મા “ મે તો બેટા, સ્વપ્નમાં શિવમૂર્તિ જોઈ હતી ’

મે “ જગન્નાથમા પણ ગિરમૂર્તિ જોઈ ? ”

મા “ હા શિવલિંગ જોયું જાણે ૬ લાખો શાસિત્રામોની વેદી, અને તેના ઉપર જગન્નાથ ગિવ કાંઈ હોય નહિ, તો આટઆટલા લોક આવે ? વિમલા દેવી કે વિમલા તો દુર્ગાજ ને ! તેથીજ તો શિવ ? ’

મે “ કેળાઈ જઈ જ કે એ તો બૌદ્ધ મંદિર છે, મૂર્તિ પણ શુદ્ધની કે પછી જ્યાં રાકગાયે જોઈએને દૂર કર્યા, ત્યાં પછી એજ મૂર્તિ શિવમૂર્તિ થઈ ગઈ વળી ખાછા વૈષ્ણવ ધર્મના પ્રચાર પછી તેની તે મૂર્તિ વિષ્ણુની ગણાઈ ”

મા “ કેણું જાણે, પણ મે તો શિવ જોયા ’

મે “ મુસવમાનોએ ટેટકેટલા મંદિરો તોડી નાખ્યા, મા ? ”

મા “ દુષ્ટલોકના ભયથી ભગવાન પણ ભાગે છે એ તો તેમની ધૃષ્ટિ હોય તો બધુંજ કરી શકે જના એ પણ એમની કીલા છે ”

*

*

*

*

મે “ મા, કાશીમા મરવાથી મુક્તિ મળે એ વાત ખરી ? ”

મા “ શાસ્ત્રોમા છે અને ઘણાય લોક જાય છે મુક્તિ તો ખરી જે તેમને શરૂ જાય તેમની મુક્તિ ના હોય, તો કેાની હોઈ શકે ? ”

મેં: " શરણાગતની તો મુક્તિ ખરી, પરંતુ જે શરણાગત નથી, જે ભક્ત નથી, જે વિધર્મી છે, તેમની મુક્તિ પણ ખરી ? "

મા: " તેમની પણ થાય. કાશી ચૈતન્યમય સ્થાન છે. "

મેં: " ખરેખર, મા ? "

મા: " ત્યારે શુ ? નહિ તો મ્યાનમાહાત્મ્યનો શો અર્થ ? "

*

*

*

*

સૃષ્ટિમંકરણ

એક વાર સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિની વાત નીકળી. માએ કહ્યું: " સાંભળ બેટા, ત્યારે વિધાતાએ પ્રથમ મનુષ્યને ઉત્પન્ન કર્યો, ત્યારે તેને સત્વગુણી બનાવ્યો. પરિણામે તે જ્ઞાન લઈને જન્મ્યો અને સંસાર અનિત્ય છે તે સમજતાં તેને વાર લાગી નહિ. આથી બધાં જ ભગવાનનું નામ લેતાં તપસ્યા કરવા નીકળી પડ્યાં અને તેમનો મુક્તિપદ્મમાં લય થઈ ગયો. પછી વિધાતાએ જોયું કે આ તો ઠીક ના થયું, સંસારની લીલાનો ખેલ ખરાબર જામ્યો નહિ. તેથી પરિણામે સત્યની સાથે રજસ અને તમસનું મિશ્રણ કર્યું. પછી ખરેખરી લીલા જામી ! "

*

*

*

*

જયરામવાટીમાં માને ઘેર એક રાતે વાતો નીકળી. મા સૂતાં સૂતાં સાંભળતાં હતાં. વેદાંતની વાત આવી. મેં કહ્યું: " નામરૂપ વિના બીજું કંઈ નથી, અને છશ્વરબીશ્વર કંઈજ નથી. "

સાંભળીને મા તરત જ મારા મનનો લાવ જાણે કે કળી ગયાં. તરત જ બોલ્યાં: " નરેન્દ્ર કહેતો હતો કે મા, જે જ્ઞાન ગુરુપાદપદને ઉડાવી દે તે તો અજ્ઞાન ગણાય, કારણ કે ગુરુપાદપદ વિના જ્ઞાન પ્રતિષ્ઠિત ક્યાં રહે ? માટે, બેટા, જ્ઞાનચર્યા છોડી દે. "

તેમને કોણ પામી શક્યું છે? શુદ્ધ, ત્રાસ, શિવ બધા માત્ર મોકોડા જેવા છે.”

મેં: “મા, જાણવાની ઈચ્છા છે, કાંઈક સમજાય છે, પણ વિચારને કેવી રીતે શેકી શકાય?”

મા: “પૂર્ણ જ્ઞાન પ્રગટ્યા વિના વિચાર જાય નહિ.”

પછી સૃષ્ટિની વાત નીકળી.

મેં: “ત્યારે શું, મા, આ બધા અમંજ્ય નાનામોટાં પ્રાણી એક જ સાથે ઉત્પન્ન થયાં હશે?”

મા. “ચિત્રકાર જેવી રીતે પીંછીથી આંખ, મુખ, નાક એમ એક પછી એક ચોતરતાં મૂર્તિ બની કરે છે, તેમ શું ભગવાન પણ કરતા હશે? ના, બેટા, તેમની એક પ્રકારની શક્તિ છે. તેમની ‘હા’ થી જગતનું બધું થાય છે, ‘ના’ થી બધું લોપાય છે. બધું એક સાથે થાય છે.”

વાત કરતાં હતાં તે વખતે આરકામાં ખાવાની ગધથી મોકોડા ચારે બાજુ ઉભરાયા હતા. તેમને જોઈને મેં પૂછ્યું: “ત્યારે આ બધા મોકોડા આટલા પાછળ કેમ પડ્યા? તેમને તો માણસ થવાને ઘણી વાર છે.” માએ કહ્યું: “હાન્તો. ઘણી વાર લાગવાની. કંઈપણે અધુન જાણે કે જીંધમાંથી જોડે છે.”

*

*

~

*

મેં: “તમે, મા, જ્યારામવાટીમાં એકવાર કહ્યું હતું કે બધું એક જ વખતે ઉત્પન્ન થયું છે?”

મા: “ત્યારે શું એક પછી એક? આ તો જાણે તેમનું યંત્ર ચાલે છે. તેમની સૃષ્ટિ અનંત છે. પ્રતિષ્ઠાએ તેમને ધ્યાન રાખવું પડે છે.”

સ્વપ્નરહસ્ય

મે માને એક સ્વપ્નની વાત કહી = મા, એકવાર સ્વપ્નમાં મે જોયું તો જાણે સ્વામીની સાથે ક્યાક જઈ રહી છું જતા જતા રસ્તામાં એક નદી આવી, તેને ન મળે કિનારો. એક ઝાડ નીચે થઈને નદીની પાસે ગઈ, ત્યાં જઈને જોયું તો પેલી પાગથી એક કાળો છોરો એક નૌકા લઈને આની ગલો છે તેણે ઘૂંટું હાથની લતા વાટી નાખ્ય, પછી તને પેલી પાગ લઈ જઈશ પછી મે તેનો ધણો ભાગ કાઢી નાખ્યો, પણ થોડો ભાગ કેમ ક્યો જાય નહિ એટલામાં ભાગ સ્વામી કાણુ જાણે વ્યાપ આપ્યા ગયા, અને પછી જણાયા જ નહિ પછી મે કહ્યું આટલો ભાગ તો નીકળતો નથી, પણ મને લઈ જવી જ પડશે એમ જોતી નૌકામાં બેસી મઈ મેમતા વેત નૌકા તો આવી, અને મારું સ્વપ્ન પણ ભાગી ગયું "

મા "જે તે જોયું તેમાં તેમનું જ લઈને મહામાયા નને પાગ લઈ ગઈ. સ્વામી કહ્યો, પુત્ર જો, દેહ કહ્યો, બધું જ અતે તો માયા જ આ બધા માયાના બંધન તોડ્યા નિના પેલી પાગ જઈ શકાતું નથી.

દેહમાં માયા તે દેહાત્મજુદિ છે, તે પણ તોડવી જ ગ્હી. રાતો દેહ, બેટા, અતે તો એં મેર ગળ કે વાઈ બીજું ? એનો નગી મર્ગ શો ! ગમે તેટલો મોટો હોય, મોહન હોય, તેના ઉપર વળી આસક્તિ ! હરિ બોલ, હરિ બોલ, જય મા, જગદ્યા

મૃત્યુ

પ્રેમાનંદ સ્વામીની વાત નીકળતા માંજે કહ્યું. "બેટા, ગમે તેવા મહાપુરુષ ભલે ને હોય, પરંતુ દેહ ધારણ કરીને આવ્યા એટલે દેહના ભોગ ભોગના જ ગ્લા છતાં તકાવન એ કે માધાગણ લોન ગડાકૂટ કરે, જ્યારે સમજુ માણસ ખુશીથી તે ગ્રીહરે, જાણે મૃત્યુ તો એક બેવ છે એમ માનીને "

ભક્ત “ મા, જેઓ મૃત્યુ પડેના અગ્નિ ગ્હીને દેવત્યાગ કરે છે, તેમની ત્રી રીતે સદગતિ થાય ? ”

મા “ અગ્નિ હોના પડેના જે વિચાર આ થો હોય, જે દાગ તેનું અગ્નિ હોય, તે વિચાર પ્રમાણે તેની ગતિ થાય ”

શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ અને શ્રીમાને વિષે

મા “ ત્યારે ઠાકુર આત્મા ગયા, ત્યાર પછી એકવાર બેડી બેડી વિચારની હતી તે વખતે દામાગુપ્તકૃમા હતી મારે હવે પ્રાપ્ત નથી, મારુ શુ થશે ? એમના ઠાકુર દર્શન દીધા અને મને કહ્યું ‘ મો વિચાર કર છે ? તાર તો અનેક ગ્હો છે, તે તને મોપતો નહિ છુ વખત આવતા કાયાય લોમ તને ‘ મા ’ ‘ મા ’ કહેતા આવશે ’

* * * *

મે “ મા, બધા ઠાકુરને પૂર્ણાક્ષર સનાતન કહે છે તે શુ ખરુ છે ? ”

મા “ હા, તે મારા પૂણ અક્ષર સનાતન છે ”

‘ માગ ’ એમ સાબળીને મે કહ્યું “ એમ તો પ્રયેક સ્ત્રીને મારે તેના આગી પૂર્ણાક્ષર સનાતન છે પરંતુ તે ભાવે પૂજતો નથી ”

મા “ હા, તેઓ માગ સ્વામીભાવે પણ, અને બીજી બધી રીતે પણ ”

આ સાબળીને મે વિચાર્યું કે જો ઠાકુર પૂર્ણ અક્ષર સનાતન હોય, તો મા ગ્વય જન્મદયા, હોના લેષણ, એમ સીતાગમ, રાધાકૃષ્ણ, પરમપ્ર અભિન હતા તેમ હું પણ તે જ વિશ્વાસથી માને દર્શને ગમે હતા તેથી મે પૂછ્યું “ ત્યારે તમે તો જાણે એ સામાન્ય સ્ત્રીની માઝક બેડા બેડા અત્યારે રોટની વણી ગણા છે, એ બધુ શુ ? માયા કે બીજુ કાષ ? ”

મા: “માયા વિના મારી આ દશા શાની હોય? વૈકુંઠમાં નારાયણની પાસે લક્ષ્મી જન્મીને રહેતી. પણ ભગવાનને નરહીલા કરવાનું ગમે છે. શ્રી કૃષ્ણ ગોવાળ જન્મ્યા, રામ દશરથને ત્યાં અવતર્યા.”

મેં: “તમને તમારું સ્વરૂપ મનમાં આવતું નથી, મા?”

મા: “કાઈ કાઈવાર આવે છે, ત્યારે મનમાં યાય છે કે આ શું કરી રહી છું? વળી આ બધું ઘરઘસાર, છોકરાંછીયાં મનમાં આવે છે ને તે જૂલી જાઉં છું.”

મા: “એક જાતનો સુમેળ જન્મે, તો દર્શન થાય.”

મેં: “મા, બધા તમને ‘આપ’ કહે છે, પરંતુ હું તો તે પ્રમાણે બોલી શકતો નથી, મારે મોઢેથી તેમ નીકળતું જ નથી.”

મા: “તે જ ઠીક છે. એજ ખરો સહજ ભાવ છે.”

પછી વાતવાતમાં મેં માને જણાવ્યું: “મા, તમે તેમને મને લીધો છે, તો તેમની જવાબદારી તમે લીધી છે. છતાં અમારી વાત નીકળતાં ‘હાકુરને જણાવીશ,’ એમ કેમ કહો છો? અમારી જવાબદારી તમે લઈ શકતાં નથી?”

મા: “તમારી જવાબદારી તો લીધી છે.”

મેં: “મા, આશીર્વાદ કરો, જેથી મન શુદ્ધ થાય, અને અનુરાગ ઉત્પન્ન થાય. હું એક છોકરાની સાથે બધુંતો, તેને ખૂબજ આહતો. તેનો થોડો ભાવ પણ જો હાકુર તરફ વળત, તો સંતુષ્ટ થાત.”

મા: “આહા! એજ તો. અમ્મ, હાકુરને જણાવીશ.”

મેં: “એમ વળી કેમ કહો છો? તમે અને હાકુર શું જાણો છો? તમે આશીર્વાદ કરશો એટલે જ બસ.”

મા: “બાબા, જો માત્ર મારા આશીર્વાદથી જ બનતું હોત તો મારાં હાડકાં તોડીને પણ તેમ કરું. મનુષ્યની તે શી તાકાત છે કે તે માયાના પંજામાંથી છૂટી શકે? તેથી તો હાકુરે આટઆટલી સાધના કરી અને તેનું બધું ફળ જીવોના ઉદ્ધાર માટે દઈ ગયા!”

મેં: “તેમનાં દર્શન વિના પ્રેમ કેમ ઉપજે?”

મા: “હાસ્તો, હવાની સાથે કેાણ બાથ ભીડી શકે?”

મેં: “મા, હાકુરને ક્યારે દેખીશ?”

મા: “થશે, સમય આવશે એટલે બધુંજ થશે.”

* * * *

મેં: “મા, હાકુરની સમાધિની અવસ્થામાં તેમનું મુખ તમે કદાપિ મ્હાન જોયું છે?”

મા: “ના, મેં તો જોયું નથી. તે વખતે મેં તો પ્રસન્ન જોયા છે.”

મેં: “ભાવસમાધિમાં પ્રસન્ન હોઈ શકે. પરંતુ બેઠેલી જખી વિષે હાકુર કહેતા કે તે અતિ ઉચ્ચ અવસ્થાની જખી છે. તેમાં પણ શું હાસ્ય હોય?”

મા: “મેં તો બધી સમાધિમાં તેવા જોયા છે.”

મેં: “રંગ કેવો હતો?”

મા: “તેમના શરીરનો રંગ જાણે હિમાલયના જોવો હતો, સોનાના છટ કવચની સાથે તેનો રંગ મળી જતો હતો. ત્યારે બેલ યોજતી, ત્યારે આખા શરીરમાંથી જાણે ‘જ્યોતિ નીકળતી.’”

* * * *

એક વાર મા પૂજના ઓરડામાં બેઠાં તાં. પૂજા પૂરી થઈ ગઈ હતી. એક ગુરુભાઈએ માને પૂછ્યું: “મા, આપ હાકુરને કેવી દૃષ્ટિથી જુઓ છો?”

ચોડો વખત નિસ્તબ્ધ બનીને ગંભીર લાવે માએ કહ્યું:
“ સંતાનની માફક. ”

*

*

*

*

મે: “ મા, તમે એકવાર કહ્યું હતું કે ઠાકુર શ્વેતકાચ ભક્તો
દ્વારા પણ કાર્ય કરશે એ વાત ખરી ? ”

મા: “ ના, તેમના અનેક શ્વેતકાચ ભક્તો આવશે એમ કહ્યું
હતું. જોને, ઘણા આવેજ છે ના ! ઠાકુર કહેતા હતા કે એકસો
વરસ પછી પોતે વળી પાછા આવશે.....ઠાકુરનો ત્યાગ એજ
તેમનું ઐશ્વર્ય હતું. તેમના તે ત્યાગથી જ આપણે જે છીએ
તે છીએ. ”

“ ઠાકુરના આધિભાવથી સત્યયુગનો આરંભ થયો. વિશેષ
વિશેષ લોક તેમના સાથે જન્મ્યા હતા. નરેન્દ્ર સમર્પિતો
એક હતો. ”

*

*

*

*

“ કાશીપુર ખાગ તેમની અનંતલીલાનું સ્થાન છે. કેટકેટલી
તપસ્યા, ધ્યાન, સમાધિ ! તેમનું તે મહાસમાધિસ્થાન છે, સિદ્ધસ્થાન
છે; ત્યાં ધ્યાન કરવાથી સિદ્ધ થવાય. ”

૨

વિવિધ વાર્તાલાપ

..

સ્વભાવ મા એકવાર કોઈને વિષે વાતો કરતાં હતાં—

“ સ્વભાવ જાડિતે નારે જીવેર દાય, દાય ।

સ્વભાવ જાડિયે, ભજે, ભજિ તાર પાય ॥ ”

મે: “ એટલે શું મા ? ”

મા: “ મનુષ્ય સ્વભાવને છાડી શકતો નથી. તેથી ચૈતન્યદેવ કહે છે કે સ્વભાવને છાડીને જે માનું ભગ્નન કરે છે, તેને હું ભરું છું. ”

મે: “ તમે જ્યારામઆટીમાં કહેતાં દતાં કે અભાવ બદલાય તો બધું થાય, એવું જ કે ! ”

મા: “ દા, એમજ. અભાવ બદલવો એ મોટી વાત છે, બેટા. ”

*

*

*

*

“ આ પાણી જેનો અભાવ નીચે વહેવાનો છે, તેને પણ મૂર્ખના કિરણ આકાશમાં લઈ જાય છે, તેની રીતે મનનો સ્વભાવ પણ નીચે જવાનો છે, ભોગ વિલાસમાં રમ્યાપર્યા રહેવાનો છે. પરંતુ તેને પણ ભગવાનની કૃપા ઉદ્દગામી કરે છે. ”...

એકવાર સાસરે જતી વખતે માએ મને કહ્યું: “ બેટા, કાષ્ઠની સાથે વધારે હળવું મળવું નહિ, કાષ્ઠનાથી મોળવાવું નહિ. પોતાનામાં પોતે રમ્યાં રહેવું. કાષ્ઠનાં ધર ગણવાં નહિ. ”

*

*

*

*

“ જો મા, પુરુષ જાતનો કદાપિ વિશ્વાસ કરવો નહિ. ખીજની તો વાત શી, પણ પોતાના બાપનો કે ભાઈનો સરખોય નહિ. સ્વયં ભગવાન જો પુરુષનો વેય લઈને આવે તો તેમનો પણ વિશ્વાસ કરાય નહિ. ”

“ શ્રી જાતિને આટલો ક્રોધ કરવો ઉચિત નથી. સહન કરવું એ ધણું જરૂરી છે. બાળપણમાં માબાપનો ખોળો, ભુવાનીમાં સ્વામીનો આશરો, તે સિવાય સ્ત્રીને માટે ખીજ કાઈ મોટી વાત નથી. જાત ધણી વિચિત્ર છે. કદાચ જ દષ્ટને કાંઈનું કાંઈ કરી બેમે. ”

*

*

*

*

“ જુઓ મા, ગ્વામી અને ગ્વીનો એક મન થાય ત્યારે ધર્મનો
સહમત ઉદય થાય. ”

*

~

એ- વાગ શુચિ-અશુચિની વાત નીચી માએ કહ્યું ‘ જુઓ,
બેટા, હાકુરને પેનુ દર- હવે ત્યારે હ
શુચિ-અશુચિ ટકારખાનામા ગહેતી, ત્યારે તેમને જે ગમે તે
રાધી આપતી પણ મહિનામા જે ત્રણ દિવસ
થાય નહિ, તે દિવસોએ મા કાવીનો પ્રમાદ આવતો, તે ખાઈને
હાકુરના પેટનો રોગ વધતો એકવાર હાકુરે મને બોલાવીને કહ્યું.
‘ જો, આ ત્રણ દિવસ તે ખાવાનું ના કર્યું, તો મારું શરીર ત્યારે
ખરાબ થઈ ગયું તે કેમ ના ગમ્યું ? ’ મેં કહ્યું ‘ ગ્વીઓ મહિનાના
ત્રણ દિવસોમા કોઈને રાધી આપી શકે નહિ. ’ ત્યારે હાકુરે કહ્યું
‘ કાણે કહ્યું ? તું તારે મને રાધી આપજો, મને વાધો નથી કહે
તો ખરી, તારા શરીરની ક્ષી વગર અશુચિ કે ? તારી આમડી,
માસ, હાડકા, મળગતણ, શુ અશુચિ છે ? જો, મન જ શુચિ કે
અશુચિ છે મદારની અશુચિ તો કોઈજ નથી ? ’ ત્યારે પછી હ
હમેશા રાધી આપતી. તે પ્રમાણે એક વાગ પૂજા ન થનાથી માગ
મનમા ગોચું નહિ તેથી હાકુરે મને કહ્યું “ જો પૂજા ના કરવાથી
મનમા દુખ લાગે તો કરવી, નહિ તો તેમા નષ્ટ નથી. ’

*

~

મેં “ મા, અશુચિ અવગ્યામા ગ્વીઓ ગાકુરની પૂજા કરી
શકે કે નહિ ? ”

મા “ હા, કરી શકે, જો હાકુર તરફ પ્રેમ હોય તો પરતુ
જો મનમા સગવડ ઉત્પન્ન થાય તો ના કરી. ’

પરતુ મા મધાને આજ પ્રમાણે કહેતા નહોતા પોતા નિસ્સ
સગી તેજ અવસ્થામા ગ્રાહ ખીજી સ્ત્રીએ પૂછ્યું, ત્યારે માએ કહ્યું

“આવી અવસ્થામાં તે વળી હાકુરની પૂજા થઈ શકે ? ના દરાય.”
લોકની માનસિક અવસ્થા જોઈને મા કહેતાં, તેથી કરીને તેઓ શું
કહેશે તે વિશે પ્રથમથી અટકાવ કરવી ભારે પડતુ.

*

*

*

*

સંસારની વિવિધતા રાત્રે વાળુ કરતી વખતે માએ મને પૂછ્યું:
“તું હવે ઘેર જ રહે છે ને?”

મેં: “હા, મા, ઘેર જ રહું છું. મારે મોટી એક મુશ્કેલી
છે. ખૂબ બીમારી આવી ગઈ, પછી વિવાહ થયો.”

મા: “વિવાહ પછુ થઈ ગયો?”

મેં: “હા, મા.”

મા. “હોકરીની ઉંમર કેટલી છે?”

મેં: “લગભગ તેર વર્ષની.”

મા: “જે થયું છે તે સારાને માટે થયું છે. હવે શું કરીશ?”

મેં: “માત્ર મહાશયે વિવાહ કરવાની ના પાડી હતી.”

મા: “આહા! પોતે ઘણી મુશ્કેલીઓ વેડી હતી ને? તેથીજ
કહે છે કે કોઈ વિવાહ કરશો નહિ રે!”

મેં: “મંસારમાં ઘણા આઘાત લાગે છે, માણસ પોતાની
માણસાઈ જ ગૂમાવી બેમે છે.”

મા. “ખરેખર. માત્ર પૈસા, પૈસા, પૈસા, કાંઈજ નહિ!”

મેં: “ઘણી વિષમ ચંત્રણા!”

મા: “હાકુરને સંસારી ભકતો ઘણા છે. ગણરાત્રું શાને?”

હું નિસ્તબ્ધ રહ્યો.

મા: “મારા ભાઈઓએ વિવાહ કર્યો છે.”

મેં: “આપના કહેવા પ્રમાણે?”

મા: “શું કરું? ઠાકુર કહેતા, ‘વિજ્ઞાનો જીવ વિજ્ઞામાંજ. સારો, ભાતની હાંડીમાં તેને રાખીએ તો મરી જાય.’”

મેં: “ક્રમશઃ બધું ઠીક થઈ જશે?”

મા: “તે તો કાણ જાણે? જુઓ. પહેલાં તો કીડી મારતાંય ખીલી, હવે તો ખીલાડીને પણ સીધી ફરી દઈ છું. ઠાકુર કહેતા, ‘આ પણ કરો, તે પણ કરો.’ ‘હું હું, હું હું.’ જીવ ધણાં દુઃખ-કષ્ટ ભોગવે, ત્યારે ખોલે છે, ‘હું હું, હું હું.’”

ભય શાનો? વિવાહ કર્યો છે તો તે પણ ઠાકુરની ઇચ્છાથી સારુ થઈ જશે. કદાચ તેમાં કાંઈ સુકૃતિ પણ હોય. ઠાકુર કહેતા કે વિદ્યાના કરતાં અવિદ્યાનું નેર વધારે છે, એટલે કે અવિદ્યામાયા સંસારને મુગ્ધ કરી રહી છે.”

એક વાર એક ભક્તની પૂછપરછ કરી. તેના હોઠગાના વિવાદ વિષે વાત નીકળી. તે ભક્તે કહ્યું: “ના, મા, વિવાદ કર્યો નથી.” માએ કહ્યું: “એક હોઠો, છતાં, વિવાદ કર્યો નથી?”

ભક્ત: “વિવાદ કરવાની ઈચ્છા તેની નથી, મા.”

મા: “અત્યારે તો હોઠગાઓની એ જ વાત છે. શું વિવાદ કરવાથી સાચા થઈ ના શકાય? બધાંય મનનાં બૂત છે. શું કાકું મારી સાથે વિવાદ કર્યો ન હોતો? તેણે દીક્ષા લીધી છે?”

ભક્ત: “હા, મા. તેથી તે આપનો જ છે.”

મા: “એમ, ત્યારે વિવાદ કેમ ના કરે? હું કહીશ. મને લાગે છે કે હુઆકૃષ્ણે માર્યો વિવાદ કરવા માગતો નહિ હોય. તારી ગા ઈચ્છા છે?”

ભક્ત: “મા, તેનું જેમાં મગ્ન હોય તે તો તમે આશી રોકા. તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે કરીશું.”

મા: “જો, બેટા, કેટલાક સાધુ ખતી જઈને સર્વ બધનોથી મુક્ત બને છે, કેટલાકને સંસારનો આસ્વાદ ભોગવવાને જન્મ લેવો પડે છે. મને લાગે છે કે ભોગ પૂરો થઈ ગય તે જ સારું. કાકુરનાં સંજોપાંગની વાત જુદી છે.”

ભક્ત: “મા, એ તો જેની તમારી ઈચ્છા.”

મા: “હું કહીશ કે તે વિવાદ કરે. તેના ભોગ પૂરા થાયો. કાકુરનો સિદ્ધમંત્ર તેનું રક્ષણ કરશે.”

*

*

*

*

માએ એકવાર રસ્તામાં પડતા વરંડામાં જઈને દસનાં દસનાં મને બોલાવીને કહ્યું: “અહીં આવ તો, બેટા, અહીં તો આવ, જો તો મજા!” હું પાસે ગઈ એટલે કહ્યું: “જો તો, પેલી વેસ્થાના ઘરની સામેની બારીની પામે પેલો કાઈ માણસ એકવાર આ બારી

તો ખીલ ખારી, એમ આંટા મારી રહ્યો છે. બિચારો અંદર દૂકી શકતો નથી. જોયો કેવો મોહ, કેવી પ્રવૃત્તિ ! અંદરથી ગાનના અવાજ આવે છે, છતાં પેલો અંદર જઈ શકતો નથી ! આહા ! કેવો તનમનાટ ! ” પછી અમે બંને હસવા લાગ્યાં.

એક સ્ત્રીની વાત “નીકળી. માએ કહ્યું : “દાદુ જાણે તેને પોતાના સ્વામીને માટે કેવો મોહ લાગ્યો છે ! ખાતાં, પીતાં, મૂતાં કાંઈ એન નહિ ! ખાતાં પીતાં જો ને વળી સ્વામીને જોઈ આવે ! ત્રાત દિવસ બિચારાને ધરમાં જ બંદી રાખે. જોતે તેનું શરીર કેવું થઈ ગયું છે ! એકાદ છોકરું થાય ને તેનો સ્વભાવ કાંઈક બદલાય તો સારું ! ”

માએ કહ્યું : “ દાલે એક વહુ આવી હતી. ખૂબ નાની ઉંમરની. તેના બોળામાં, પીઠ પર બધે છોકરાં જાંબને બરાબર સાચવી પણ શકતી ન હોતી, અને વળી કહેતી હતી કે, ‘મા, સસાર સારો લાગતો નથી. ’ મેં કહ્યું : ‘કેમ ! તારે તો નાનાં બાળબચ્ચાં છે ને ? ’ તારે કહે કે બસ, દેવે થવાનાં નહિ. મેં કહ્યું : ‘એમ થાય તો તો થઈ શકે. ’

“ એક જ દેહ દ્વારા વીસ પચીસ છોકરાં જન્મે, એ તે શું મનુષ્યત્વ ! નહિ અંધમ, નહિ કાંઈ, -કેવળ પશુતા ! ”

એક સ્ત્રી ઘણી દુઃખિત થઈને માને પૂછવા આવી. “મા, મારું શું થશે ? ” માએ સહેજ ઉદાસીન થઈને જણાવ્યું : “ તારે તો વર્ષે વર્ષે છોકરાં થાય, સહેજ પણ સંયમ ના મળે અને મને કહે છે કે મારું શું થશે ? એમ કહે શું વળવાનું હતું ? ”

એક વાર હરિહર મહારાજ ઠાકુરને ભોગ ધરવા આવ્યા હતા. તેમને જોઈને માએ કહ્યું: “આ જોયો એક ત્યાગી છોડેરો, ઠાકુરને નામે આવ્યો છે. સંસારી લોક વારંવાર બાળકોને જન્મ આપે છે. જાણું એ જ તેમનું કાર્ય ના હોય ! ઠાકુર કહેતા કે એક જ છોકરાં થઈ ગયાં એટલે બસ ! આ બાળકમાં અગ્નેષે કાંઈક સમજતા લાગે છે. અને આપણે !”

*

*

*

આજે સંધ્યા પછી માને ત્યાં ગઈ હતી. મા સાદી ઉપર સૂઈ રહ્યાં હતાં. પ્રભાત કરીને વાતવાતમાં મેં માને પૂછ્યું. “મા, અનેક દિવસો આવી, તો હવે મારા કાલીઘાટના ઘરમાં જવું ઉચિત છે ?” મા: “હજી થોડા દિવસ રહી જા, બેટા. ત્યાં ગયા પછી અહીં વારંવાર આવી જઈ શકાશે નહિ. કદાચ એકાદ દિવસ ના આવે તો મનમાં થાય છે કે કેમ ના આવી. કાલે નહોતી આવી, તેથી મનમાં થયું કે શરીર તો નહિ બગડ્યું હોય ! જો આજે ના આવી હોત તો તપાસ કરાવવાની હતી. પરંતુ જો તારા સ્વામીનું શરીર બગડે, અથવા તો તને તેમના મનનો ભાવ કળાય કે તારે તેમની પાસે રહેવું જોઈએ, તો ચોક્કસ જવું.”

મેં: “સ્વામી પ્રસન્ન હોય, છતાં, મા, લોકો તો કહેવાનાં જ કે ધરસંસાર છોડીને આટલા દિવસ બહુનને ત્યાં રહી. સ્વામીની સેવા, ધરસંસાર, બધું જ સંભાળવું રહ્યું.”

મા: “ઘણાંય દિવસ સંસાર ભોગવ્યો. લોકોની વાતો જવા દે. એ તો બોલવાના જ. પૂછને વખતે તો ત્યાં જવું જ પડશે.”

મેં: “સંસારને માટે ચિંતા તો મા, કાંઈ વેળા થતી નથી. આપની પાસે આવી શકાય નહિ, એજ મોટી ચિંતા છે, મા.”

મા: “કાંઈ નહિ, આ મહિનો રહી જા.”

*

*

*

*

મેં: “ અચ્છા, મા, સંસારમાં તો સ્ત્રીઓને માટે તેનો સ્વામી જ પૂજ્ય અને ગુરુ ગણાય. તેમની જ સેવાથી સાલોગ્ય, • સાયુજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, એમ શાસ્ત્ર જણાવે છે. તેના સ્વામીના •) મનથી સહેજ વિરુદ્ધ જાનને જો કોઈ સ્ત્રી અનુનય, વિનય કે •) સદાસાપ દ્વારા સંયમી થવાનો પ્રયત્ન કરે, તો તેથી શું થાય ? ”

મા: “ ભગવાનને માટે જે કંઈ હોય તેમાં પાપ નથી, બેટા. ઇન્દ્રિયનો સંયમ, જ્ઞાનપૂર્વકનો, જરૂરી છે. વિધવાઓને માટે આપણી જે બધી વ્યવસ્થા છે, તે સઘળી આ નિયમને વર્તીને જ છે, બેટા. ”

*

*

*

*

એક વાર કોઈ કારણસર વૈકુંઠબાણુ અને તેમના ભાઈ વચ્ચે કલહ થયો. આથી વૈકુંઠબાણુ પોતાનું ઘર છોડીને બીજે રહેવા માટે શ્રીમાને જણાવવા ગયા. બધું સાંભળીને માએ ગોલાપમાને કહ્યું: “ જોયું, ગોલાપ, વૈકુંઠને ભાઈએ તમારો માર્યો, એટલે ભાઈ અહીં દોડી આવ્યા ! ઘર હોય એટલે કાંઈક તો થવાનુંજ, તેને માટે આટલી ધમાલ શી ? ” પછી વૈકુંઠને કહ્યું: “ જા, બાબા, ઘેર જા. સંસાર માંજો એટલે કશ્યાકંકાસ તો થવાનાં જ. ”

*

*

*

*

ભગિની નિવેદિતાની શાળાની કેટલીક છોકરીઓને લઈને સુધીરાદેવી રાત્રે મનાં દર્શને ગયાં હતાં. રાત્રે મોકું થતું જોઈને માએ કહ્યું: “ રાત તો પડી ગઈ, ઘેર વડશે નહિ ? ”

સુધીરા: “ આજે વળી જરા ચોપડારો. તેમનાં ઘરનાં માણસો જરા વિચિત્ર છે. જો જણાશે કે બધાં અહીં આવ્યાં હતાં, તો તો આવીજ બન્યું ! ”

મા: “ બિચારાં ! કેટલી કેટલી જાતનાં માણસો હોય છે ? જેઓ સમાજને વશવર્તીને આવે છે, તેમને કેટલો બધો ભય ! જાઓ, બધાં નાહ તો ઘેર વડશે. ”

સુધીરા: " એ તો ઠીક, મા ! એટલું સદન નહિ કરે, તો કેરશે શું ? આપના આશીર્વાદથી અધું ઠીક થઈ જશે. "

મા: " ઠાકુરની કૃપાથી અધું સાતું થઈ જશે. જો કાંઈ કાંઈ બોલે તો તેનો ઉત્તર આપણો નહિ. સંસારમાં બાતબાતનાં માણમે છે. ખૂબ સદન કરતાં શીખવું જોઈએ, બેટા. "

શાંતાનંદ સ્વામીએ માની પામે દેશનાં દુઃખ તેમજ દુર્દશાની વાત કાઢી. વાતવાતમાં તેમણે કહ્યું: " ઇન્દુલ્ભે-જ્ઞાના તાવમાં સાક લાખ જણ મરી ગયાં ! ધાન્યાન મોંધું થઈ ગયું છે. લોકોને ધણું દુઃખ છે, મા. "

મા: " હા, બાબા. લોકોને ખાવાનું મળતું નથી. અને જેમને ઘેર ઊંપાછોકરાં હશે તેમને તો ઘણી મુશ્કેલી. હજી તો શરૂઆત છે. વરસાદ આવે ને કાંઈક ધાન થાય તો ઠીક. "

મણીન્દ્ર: " તેને માટે પ્રયત્ન તો થઈ રહ્યો છે, મા. "

શાંતાનંદ: " લોકોનાં કષ્ટ તો વધતાં જાય છે. આટઆટલાં કષ્ટ, શાનાં કર્મફળ હશે, મા ? "

મા: " આટલાં બધાંનાં કર્મફળ કેવાં ! કાણ જાણે બેટા, બધી હવા જ બદલાઈ ગઈ છે ! "

શાંતાનંદ: " યુદ્ધ તો પૂરું થઈ ગયું, છતાં જણસપત્ર સસ્તાં થતાં નથી ! "

મા: " કાંઈ કહે છે ને કે યુદ્ધ તો ચાલુ છે ? "

શાંતાનંદ: " એ તો કાણુલમાં. આટઆટલાં દુઃખ, કષ્ટ, યુદ્ધ ! શું, મા, કાંઈ યુગપરિવર્તન થશે ? "

મા: (હસીને), " કેમ કરીને કહેવાય ! તેમની ઈચ્છા શી હશે એ તો કાણુ જાણે ? રાજાને પાપે રાજ્ય નષ્ટ થાય છે. હિંસા, કપટ,

પ્રજ્ઞાહતા, વગેરે પાપો રાગને પાપે પ્રજ્ઞને કષ્ટ આપે છે, અને દેવનો ઉત્પાત મમે છે, -જેવાં કે યુદ્ધ, જુકંપ, દુકાળ વગેરે.”

*

*

*

*

;

પ્રબોધબાણુ: “ આજે ગામમાં ગયો હતો. લોકોને ધણું દુઃખ છે. પહેરવાનું કાપડ નથી, ડોરને નીરવાનું ખડ પણ નથી ! ”

મા: “ તેમને આવશ્ય આપવામાં આવ્યા કે નહિ ? ”

પ્રબોધ: “ કાલે આપવામાં આવ્યા હતા. ”

મા: “ કાપડ અપાય છે ? ”

પ્રબોધબાણુ: “ સમાસીને અપાય છે.....મા, મેં સાંભળ્યું છે કે આપે એક સ્વપ્ન જોયું હતું. એક સ્ત્રી કળશી અને ઝાડુ લઈને બેઠી હતી. ”

મા: “ હા, જોયું હતું. પછી મેં તેને પૂછ્યું: ‘ તું કાણ ? ’ તો કહે કે હું ઝાડુ વાળવા આવી છું. મેં કહ્યું: ‘ ત્યારે શું ? ’ ત્યારે કહે, ‘ અમૃતની છાંટ નાંખી જઈશ. ’ હવે તેજ થઈ રહ્યું છે. મારી માતાને મુખે સાંભળ્યું હતું કે ન્યારે આવશે ત્યારે ઉપરાઉપરી ત્રણ વર્ષ દુકાળ આવશે. બે વર્ષો તો થયાં કે નહિ ? ”

મણીન્દ્ર: “ યુદ્ધ તો ક્યારેય થઈ રહ્યું છે. ”

મા: “ યુદ્ધ તો થઈ રહ્યું. દુકાળને બે વર્ષ થયાં કે નહિ ? હજી એક વર્ષ આવશે. ”

પછી ધાનની વાત નીકળી. માએ કહ્યું: “ આટલી બધી મોંઘવારી ! જેમની પાસે છે તેમને પણ ચિંતા થતી હશે. હવે તો ‘ તારું ચામડું હું ખાઉં, મારું તું ખા ! ’ બધું સહન કર્યું જ છૂટકા છે. ભગવાન કરે તેમ ખરું ! ”

*

*

*

*

“ જો, જોગ, બધાય કહે છે કે આ દુખને પેલું દુખ, ભગવાનને કેટલી અગ્ન કરી છતાં દુખ તો ગયું નહિ ! પરંતુ દુખ તો ભગવાનનું દાન છે અને સસારમાં દુખ તો કાને નથી પડ્યા ? વૃદ્ધા શ્રીકૃષ્ણને કહેતી હતી કે કાણુ કહે છે તમે દયામય છો ? રામ અવતારમાં સીતાને ગડાવી, કૃષ્ણ અવતારમાં ગંધાને ગડાવી અને કસના કાગગૃહમાં દુખથી કલેશ પામતા કૃષ્ણના માતાપિતા ગત-દિવસ કૃષ્ણ કૃષ્ણ કરીને ગડતા હતા ! ”

* * * *

લલિતનાથુ “ મા, ખાવાપીવામાં ક્યા નિયમો પાળના ? ”

મા “ આઘ શ્રાદ્ધનું ખાવું નહિ તેથી ભક્તિમાં હાનિ થાય છે ખીજા શ્રાદ્ધોનું ખાઈ શકાય જે કાંઈ ખાવું તે ભગવાનને અર્પણ કરીને ખાવું અપ્રમાદી અન્ન ખાવું નહિ જેવું અન્ન તેવું લોહી, શુદ્ધ અન્ન તો શુદ્ધ લોહી શુદ્ધ મનમાં શુદ્ધ ભક્તિ જન્મે ”

લલિતનાથુ “ મા, અમે તો ગૃહી ગણા, આત્મીય સ્વજનના શ્રાદ્ધ વખતે શું કરવું ? ”

મા “ શ્રાદ્ધમાં જઈને કામમજ્જ કરવું તેમને ખોટું ના લાગે તેવું મધુ કરવું પરંતુ તે દિવસે બની શકેલા સુધી બધા પ્રયત્નો કરીને ખાવાનું ચૂમ્વી દેવું જો તેમ ના થઈ શકે તો, જે દેવતાને નિવેદન થયું હોય તે ગ્રહણ કરવું પ્રસાદી હોય તો આઘ શ્રાદ્ધનું પણ ભક્તગણ ખાઈ શકે ”

લલિતનાથુ “ ઘણીવાર શ્રાદ્ધને માટે બનાવેલી વસ્તુઓ વધે છે તે ખવાય ? ”

મા “ હા, તેમાં દોષ નથી ગૃહી ખીણુ શું કરી શકે ”

શ્રાદ્ધાત્મ ખાવાને માટે કાકુ પણ ના કહેતા હતા

* * * *

એક નાનકડી ટોપવીમા સીતાદેવ હતા કાષ્ઠ્યે સાધુઓને જઈને પૂછ્યું કે તમારે આ ટોપવીની શી જરૂર છે, નકામી છે, નાખી દોને ! એટલે સાધુઓએ તે બહાર નાખી દીધી માએ આ મધુ જોયું તેથી પોતે જોડ્યા અને ગ્તાના વરડા ઉપર જઈને મને બોલાવીને કહ્યું “જોયું ! ફરી સરસ ટોપવી ફેરી દીધી છે ? એમને શું ? બધા સાધુઓ, એમને કાંઈ માયા છે ! પણ આપણને તો સામાન્ય પદાર્થોના પણ બગાડ સહન ના થાય એટલી ટોપવી જોઈ શકના છોતરા રાખવાને તો કામમા લાગે ?” એમ કહીને તે ટોપવી મગાની લીધી

* * * *

એક વાગ એક સ્ત્રી દીક્ષા લેવા માટે આવી માએ કહ્યું “તને જોઈને મનમા થાય છે કે તારે બોળે એક ઓઝરુ હશે તેને ક્યા મૂંડીને આવી છું ?” તે સ્ત્રીએ કહ્યું “અહીં લાવુ તો બધું મગાડી મૂકે, મા, તે વિચારથી નથી લાવી” બાળક માત્ર ત્રણ માસનું હતું તે જણીને માએ કહ્યું “શું, આવડા બાળકના મગ-મૂંડથી ધર અપનિત થઈ જાય ? એ તો બધા નાગવણ સ્વરૂપ છે ઘેર જા, જલદીથી, બાગર રડતું હશે ચાગ દિવસ પડી આવશે”

* * * *

ગધુને મિગનરી શાગમા જવાનું હતું એનાપમાએ કહ્યું. “હવે તો છોકરી મોગી થઈ છે હવે નિશાગમિશાગકરી ?” એમ કહીને ગધુને જવાની ના પાડી ગધુ ગડવા લાગી માએ કહ્યું. “શાતી વગી મોગી ? જવા દે એને લખતું વાચતું શિપકળા અને બીજા વિદ્યાઓ શીખરી એ બધું ધણું ઉપકાર છે જે ગામમા તેનો વિનાહ થયો છે, ત્યાં આ મધુ જાણવાથી તેને તેમજ બીજા બધાને ઉપકાર થશે”

* * * *

એકવાર સંધ્યા થઈ ગઈ હતી. જોયું તો નિવેદિતા-સ્ત્રીલમાંથી ફટલીક કન્યાઓ આવી હતી. તેમાં બે મદ્રાસી છોકરીઓ હતી. તેમને મા તેમનાં ભણતર વિશે પૂછતાં હતાં. તે છોકરીઓ અત્રે જી જાણતી હતી તે સાંભળીને માએ કહ્યું: “અમ્મ, ત્યારે, અમે ઘેર જઈશું તેનું અત્રે જી જોલો તો?” બધાંને એમ અત્રે જી કરવાનું પૂછ્યું. સાંભળીને મા ખડખડાટ હસી પડ્યાં. પછી ગાન વિશે પૂછ્યું. મદ્રાસી છોકરીઓ ગાન ગાયું. તેનું ગાન સાંભળીને માને ઘણો આનંદ થયો.

કાંઈ એક વિધવા કાઠના પાસેથી ભક્તિરસ વિષેનું ગાન શીખતી હતી. તે સાંભળીને માએ કહ્યું: “આહા, ઠાકુર કેવું સરસ ગાતા હતા! જાણે કે ગાન હિપર વહેતા હતા! તે ગાનથી મારા કાન ભરેલા છે. હવે તો જે ગાન છે તે તો માત્ર સાંભળવા પૂરતાં જ. અને નરેન્દ્રનો કેવો પચમ સૂર!”

એક વાર વૃકુંદબાણુએ કામારપુકુરમાં માને પૂછ્યું: “મા, માછલી ખાવામાં દોષ ખરો?” માએ કહ્યું: “આ દેશ જ માછલીનો દેશ છે, તેથી તે ખાવામાં કાંઈ દોષ નથી.”

મેં: “મા, નાની નાની વિધવાઓને માછલી ખાતાં જોઈને મને તો આશ્ચર્ય થયું. અમારી તરફ તો સામાજિક નિયમો પ્રમાણે તે ખાવાનો નિષેધ છે.”

મા: “એ બધી તો, બેટા, દેશાચાર અને લોકાચારની વાતો છે. અહીંયાં તો નાની વિધવાઓને પણ માછલી ખાવાની ને ઘરેણાં પહેરવાની છૂટ છે. તેમના મનમાં તો તેની વાંછના હોય જ ને? નહિ તો ચોરી છપીથી કરે. જ્યારે સમજે કે તે સમાજવિરુદ્ધ છે, ત્યારે તે છોડે.”

મેં: "મા, ભોગની આકાંક્ષા જાય ?"

મા: "ના, બેટા, તે ઘણું મુશ્કેલ છે."

* * * *

કાવાલપાઝમાં માના મંદવાડને વખતે તેમને માટે શરબત બનાવ્યું હતું. તે ઠીક ચથું છે કે નહિ તે જોવા માટે મેં તે આખી જોયું. પરંતુ માને તેની ખબર નહોતી. બે ત્રણ દિવસ પછી માએ સ્વયં કહ્યું: "જો, બેટા, સ્નેહીજનને કાંઈ આપતાં પહેલાં તે આખી જોવું, અને પછી તે આપવું." ત્યારે મેં કહ્યું: "મેં તો આપતું શરબત આપીને જ આપ્યું હતું." માએ કહ્યું: "સારું કર્યું, બેટા. પ્રેમના પાત્રને તેમજ કરવું. શું ગોવાળિયા શ્રી કૃષ્ણને ફળ આપતાં પહેલાં નહોતા આખતા ?"

* * * *

મે: "મા, રસ્તે જતાં જતાં કાઢને જોતાં માત્ર મનમાં ધ્યાન કે જાણે તે આપણે ખાસ પરિચિત ના હોય ! પાછળથી ખબર પડે કે તે હાકુરના કે આપના ભક્ત છે. આમ કેમ ચતું હશે, મા ?"

મા: "એ તો બધાં એક જ વૃક્ષની શાખા પ્રશાખા ને, એટલે."

* * * *

"દોષ તો મનુષ્ય કરવાનો જ. એ જોવા નહિ. તેથી પોતાની જ ક્ષતિ થાય છે. દોષ જોતાં જોતાં છેવટે માત્ર દોષ જ દેખાય છે."

* * * *

"જો મહાન હોય છે, તે એક જ હોય છે. તેની સાથે ખીમ્મ કાઢની ઘુલના થઈ શકે નહિ."

* * * *

એક વાર બધાં વાતોએ અટક્યાં. વાતવાતમાં 'કપિલાનંદ' શબ્દની વાત નીકળી. માએ પૂછ્યું: "કપિલ એટલે શું ?" સરલાએ

કહ્યું: “ મને લાગે છે કે વાનર. ” મેં કહ્યું: “ અરે, સરસ્વા, કપિ એટલે વાનર, કપિત્ર એટલે નહિ. ” અર્ધાં હસી પડ્યાં. માએ કહ્યું: “ આપનું નામ વળી જૂમાનંદ છે. તેનો ગો અર્થ ? ” મેં કહ્યું: “ મા, તે તો નમેજ કહી શકા. ” મા: “ ના, બેટા, તુ જ કહે. ” મેં કહ્યું: “ જૂમા એટલે અનંત સર્વવ્યાપી પુરુષ, એમ સાંભળ્યું છે. ” સાંભળતાં જ માને ધણો આનંદ થયો. કોઈ કોઈ વાર મા જાણે કે બાળકના કરતાંય અજ્ઞાન જણાય છે, જાણે કોઈજ જાણતાં થી ! કોઈ કોઈ વાર વળી કંઠે આધ્યાત્મિક નત્વની એવી સરળ વ્યાખ્યા કરે છે કે જે વિષે પોથીમાં કોઈજ મળી આવે નહિ.

* * * * *
“ ભાંગી તો અર્ધાં શકે, પણ ફટલાં ધડી શકે છે ? નિંદા કે ક્રૂ મશ્કરી તો અર્ધાંજ કરી શકે, પરંતુ દેવી રીતે કોઈનું શ્રેય નાકવું તે વિષે કાણુ વિચારે છે ? દુર્બળતા તો મનુષ્યમાં ગહેલીજ છે. ”

શ્રીશ્રીમાની છેલ્લી બીમારી વખતે સવારના પહેારમાં એક વાર માનાં દર્શન કરવા ગયો. તે વખતે ઓરડામાં કોઈ નહોતું. મા તે વખતે દક્ષિણ તરફના ઓરડામાં હતાં. આ સમય દરમિયાન તેમનું શરીર જરા ઠીક હતું. દિવસે માનો બીજાનો ત્યાં જ રહેતો. એજ માસનું પ્રથમ અકાવાડીજ હતું. માનાં દર્શન કર્યા કે તરત જ તેમણે મારા ધરની ચાત કાઢી. માનું શરીર રોગીશું લેધને મેં કહ્યું: “ મા, તમારું શરીર વળી પાછું ખરાબ થઈ ગયું. આતું દુર્બળ મેં કદાપિ લેયું નથી. ” માએ કહ્યું: “ હા, બાબા, દુર્બળ તો થઈજ ગયું છે. મનમાં થાય છે કે આ શરીર દ્વારા કાકુરને જે કાંઈ કરવું હતું તે પૂરું થયું છે, હવે મન માત્ર તેમને જ વાંછે છે, બીજું કોઈજ ગમતું નથી. જો ને રાધુને કેટલી ચાહતી, તેના સુખને માટે કેટલુંક્રું કરતી, હવે તેને વિષે પણ લાલ રહ્યો નથી.

હવે જો રાધુ સામી આવીને જાણી રહે તોપણ ના ગમે. મનમાં થાય કે શા માટે સામે આવીને મનને નીચે તાણી રહી છે ! ઠાકુરે પોતાના કાર્યને માટે આટલો વખત મનને નીચે રાખ્યું, નહિ તો તેમના ગયા પછી શું હું રહી શકું ? ”

મેં કહ્યું: “ મા, તમે આમ બોલો છો તેથી અમને ઘણું દુઃખ થાય છે. તમે જો જતાં રહો તો અમારું શું થાય ? ”

ત્યાગ અને તપસ્યાનો અમારામાં ઘણો અભાવ છે, વૈરાગ્ય તો છે જ નહિ. તમે નહિ હો તો આ મદામાયાના રાજ્યમાં કોને જોરે ટકાશું ? મનમાં કોઈ વાર દુર્બળતા આવે તો તમારી પામે આવીને, ઘણી વાર આશ્વાસન અને જળ મેળવીએ છીએ. તમારા ગયા પછી ક્યાં જઈશું, મા ? ” માએ દૃઢતાપૂર્વક કહ્યું: “ શું તમે નિરાશ્રય છો ? શું ઠાકુર તમારું બધું જોતા નથી એમ તમે માનો છો ? તમારે વળી ચિંતા શી ? તમને મેં તેમને સોંપી દીધા છે. તમારે તે મર્યાદામાં રહેવું પડશે. બીજે ક્યાં જઈ શકાશે નહિ. તેઓ હંમેશાં તમારું રક્ષણ કરી રહ્યા છે. ”

મેં કહ્યું: “ તેમની વાત મનમાં તો ઘણી વાર આવે છે, પરંતુ તે સમજાની નથી. કેટલીક વાર મનમાં શ્રદ્ધા બેસે છે, કેટલીક વાર સંદેહ ઉપજે છે. તમને પ્રત્યક્ષ જોઈ શકીએ છીએ, તમારી આગળ અમારા મનની સારીનરસી બે વાતો કહી શકીએ છીએ, અને તમે પણ અમને માર્ગ બતાવો છો. તો અમે તમારી પાસે આશ્રય પામ્યાં છીએ. આથી તમારામાં શ્રદ્ધા છે. ”

મા: “ ઠાકુર એક માત્ર રક્ષણકર્તા છે, એ વાત હંમેશાં ધ્યાનમાં રાખો. એ જો ભૂલ્યા તો બધું જ ભૂલ્યા. આજે મેં તારા ઘરની, તારી માની વાત પૂછી, તેનું શું કારણ તે સમજાયું ? પહેલાં ગજેનને મોઢે તારા પિતાના મૃત્યુની વાત સાંભળી. મેં એને પૂછ્યું કે તારા ઘરમાં કોણ કોણ છે, ખાવાની પૂરતી જોગવાઈ છે કે

નહિ, અને તારા સિવાય તારી માને ચાલી શકે કે નહિ. જ્યારે સાંભળ્યું કે તારા વિના ચાલી શકે તેમ છે, ત્યારે મનમાં થયું કે બાળકની બુદ્ધિ સદ્માર્ગે વળી છે, તો ઠાકુરની કૃપાથી તેને સત્યને માર્ગે જતાં અડચણ નહિ આવે.

માતાની સેવા ચાકરી કરવી બધાંને ઉચિત છે, ખાસ કરીને જ્યારે તમે બધાંની સેવા કરવા અહીં આવ્યાં છો ત્યારે. જો તારા પિતા પૈસા મૂકી ગયા ના હોત, તો તને ધંધોરોજગાર કરીને માની સેવા કરવાનું કહેત. ઠાકુરની કૃપાથી તારે માથે તે મુશ્કેલી નથી. માત્ર સ્ત્રીઓના હાથમાં જોગ્યવસ્થા ના થઈ જાય તેનો બદોબસ્ત કરવો અને પૂરતી દેખરેખ રાખવી. આ કાંઈ ઓછી સરળતા છે ?

મનુષ્ય ધંધોરોજગાર પણ સફલાવે કરી શકતો નથી, તેનું મન મલિન થઈ જાય છે. તેથીજ તને કહું છું કે પૈસાટકાની વાત અને તેટલી પતાવી દેવી. એમાં જો બહુ લપટાયા તો તેનું આકર્ષણ વધી જવાનું, પૈસો એવી ચીજ છે, બેટા ! તું કદાચ ધારતો હોઈશ કે મારા મનમાં તેનું આકર્ષણ નથી, જ્યારે એકવાર તેને છોડી શક્યો છું ત્યારે હવે તેમાં ફસાઈશ નહિ, ઈચ્છા થશે કે ચાલ્યો આવીશ. તો એવી ધારણા કદાપિ બાંધીશ નહિ. કોઈ છિદ્ર વાટે તે એવી ધૂસી જશે, કે તને છટકવા પણ નહિ દે.

વળી, તમે રહ્યાં કલકત્તામાં ઉછરેલાં. પૈસાટકાની સાથે રમવાનું પણ તમે જાણો. જની શકે તેટલો જલદીથી માને માટે પૂરતો બદોબસ્ત કરીને કલકત્તાથી છૂટો થઈ જા. જો માતાને કોઈ તીર્થસ્થળે લઈ જઈ શકાય તો વધારે સારું. આ શોકના વખતમાં માને ઘણું દુઃખ થતું હશે. તેમની ઉંમર પણ થઈ હશે. તેમને સમજાવજો.

માનો પથસંચય કરી શકે તો જ ખરો પુત્ર. તેની છાતીના રક્તથી તું આવડો મોટો થયો, કેટલાં કષ્ટ વેડીને તને મોટો કર્યો; તો તેમની સેવા કરવી એ સૌથી મોટો ધર્મ છે. છતાં જો તને તેઓ

ભગવાનને માર્ગે જતા અટકાવે તો જૂદી વાત છે તેમને એક વાર અહીં લઈ આવજો જો કીટ લાગશે તો એમ મે વાતો કરી જોઈશ

પરંતુ સાધના રહીને જલ્દી કરજો માની મેચા કરુ છુ એવા ભાનથી તેમા આસક્ત થઈશ નહિ કાકુર તો પેસાને અડી પણ શક્તા નહિ તમે તેમના નામે નીજળ્યા છો, તો હમેશા તેમના દષ્ટાત ખ્યાનમા ગખજો, જગતમા ગધા અનર્થનુ મૂળ પેસો છે હજુ તારી ઉમર નાની છે હાથમા પૈમા આવ્યા કે લોભ વગગમે સાધના, બેગ ! ”

મે કહ્યું “ મનમા ક્યાનુ થાય છે કે માને એક વાર તમારી પામે નહ આનુ, પરંતુ આ શરીર જોઈને તે ઈચ્છા પડતી મૂકુ છુ ”

મા “ ના, ના, લઈ આવજો કેનાય જલ્દી આવે છે અને શરીર તો દિવમે વિવમે ખગમજ થનુ જવાન જલ્દી લઈ આવજો સવારે કીટ ગહે છે મોડુ ઝીંચ નહિ ”

મે “ મા, તમારી વાત આલગીને વલ્લુ દુખ થાય છે ચારવા શરીરની રાત લાંબો હા, તે પરથી થાય છે કે જલ્દી હવે શરીરને ધાગલુ ઢગી ગખવાની તમારી ઇચ્છા નથી

મા “ શરીર ગહે કે ન ગહે તે મારી ઇચ્છા ઉપર નિર્ભર નથી, મેગ જેવી તેમની ઇચ્છા પણ તમે શા માટે ગભરાઓ છો ? તમે મારી પામે કેનુ ગહો છો ? કોઈ વાર મહમા તો કોઈ વાર મનની બહાર મારી સાથે સાતચીત રાવાની કે પામે ગહેવાની કેલ્લને મગનડ છે, બેગ ? ”

મે “ એ તો કીટ જ, મા, પરંતુ તમે હા એ વિશ્વાસ હોવાથી મનની ઘણી દુર્ગતતાઓ આપમેળે જાની મન્ય છે ”

મા “ તમે શુ એમ ધારા છો કે લંકુર કેનાય આ શરીર ના ગખે, છતાંપ મે જેમની જવાન મગી લીધી કે, તેમાનો એક પણ રહે ત્યા મુધી મને છુની છે ? તેમની સાથે ગહેવુ જ જોઈએ, તેમના આગ-નગમાનો જાગી ૧૦ મનુષ્ય પડે મત્ર આપમેળે એ શુ ખેન

હે ? ખૂલો બોલો ઉપાડવો પડે છે, કેટલી ચિંતા ગળવી પડે છે આ જોને, તારા પિતા મરી ગયા, તેથી તારું મન પણ કુટુંબ ગયું ' મનમાં થયું કે બાળકને કાકુરે વળી પાછો કમોટી પર ચડાવ્યો. કેવી રીતે તેમથી પાગ ગતગાય, તે વિશે વિચારુ '૩. તેથીજ તને આટઆટલી વાતો સમજાવું છું. સમજાય ? જો તું સમજે તો મારા ઘણા ભાગ હળવો થઈ જાય કાકુર અનેક ભાવે અનેકને ગમાડ છે, પણ મારે બધાની દાન થવું પડે છે. જેમને પોતાના ગળ્યા તેમને કેમ લાડી નકાય, બેટા ? ”

મે “મા, તમે નહિ હું ત્યારે કોની પામ જઈશું ' એ મધુ વિચારતા વલ્લ કુંખ થાય છે.

મા “કેમ, ગખાલ, ગરદ વગેરે કે જ ને ' એ તું જેવા તેવા છે ? તું તો ગખાલને પણ ખૂન ચાહે છે તેને પૂછવું પણ પૂછવું કે શું બેટા ? બહુ પૂછપછ કરવી પણ સારી નહિ એક વાતને પૂરી હજમ ન કરી દોય, ત્યાં માત્ર દશ બીજી આડીઅવળી વાતો આવવાથી ગડમથવ જીભી થાય છે. જે લાઈ પામ્યો છું, તેમાં જ મગ્ન રહવું. જપ કરવો, ધ્યાન ધરવું, સત્ક્રમ કરવો, અને અહકારને સહેજ પણ ડોકિયું ગિચું કરવા દેવો નહિ જો ને, ગખાલનો કેવો બાળકના જેવો સ્વભાવ છે ? તારફને જોયો ? કેટકેટલું લામ કરે છે, કેટકેટલી ધમાલ મચાવે છે ? એ બધા ખગ સાધુ છે, એમને વળી આટઆટલી ધમાલ રી ? એમની જો ઇચ્છા થાય તો ગતદિવસ ભગવાનમાં મન જોડીને લાગ્યા રહે. પરંતુ માત્ર તારા જેવા ઘણાના મગજને માત્ર તેમને જિતરવું પડે કે એમનું ચગિત નજર આગળ ગખવ એમની મેવા કરવી હંમેશા વિચારવું કે હું કોણુ ' ન્યારે ન્યારે મનમાં કાંઈ ખગાય ભાવ ઘૂસી જાય ત્યારે ત્યારે મનને રહેવું કે હું તેમનો બાળક છું, માગથી એવું લામ કદાપિ નહિ થાય જોજે, એમ કરવાથી તારા મનને બમ મગ્ન, ગાત્ર મગ્ન. ”

અથા ઉદ્બોધન. શકુરનો ચોરડો

સમય ૨૫-૬-૧૯૧૦

સવાને માની સાથે વાત નીકળી. મે પૂછ્યું: “મા, તો હવે
નામે જન્મમાં કોઈ હોય તો દુઃખ રાને ! શું તેઓ આ બધું
જાતા નથી ?” તેમની શુ આ બધાં દુઃખ દૂર કરવાની શક્તિ નથી !”
માએ કહ્યું “આખી સૃષ્ટિ દુઃખમય છે. દુઃખ ના હોય તો સુખ શું
જાણી શકાય ? અને બધાંયને સુખજ હોય એ પણ કેવી રીતે
મળે ? એકવાર સીતાએ રામને કહ્યું: ‘તમે બધાંનાં દુઃખ દૂર કેમ
કરતા નથી ?’ રાજ્યમાં જેટલી પ્રજા છે, તેમને સુખે રાખી શકો તેમ
છો. રામે કહ્યું ‘બધાંયનું એક માથે તે સુખ થતું હશે વળી ?’
‘પણ તમે છુટા તો થાવ. જેમને જેનો અભાવ હોય તેમને તે
રાજ્યદારમાંથી આપી શકો છો.’ ‘હલે, તારા કળા પ્રમાણે થશે.’
પછી રામે લક્ષ્મણને બોલાવીને કહ્યું: ‘જા, જન્મમાં જન્મને બધાંયને
જણાવ કે જેમને જેનો અભાવ હશે તેમને તે રાજકોમાંથી મંત્રી
શકશે. પછી બધાંયે જન્મને રામની આગળ મોતપોતાનાં દુઃખ
જણાવ્યા. રાજ્યદાર ખુલ્લો ભૂકવામાં આવ્યો. બધાંયનાં દુઃખ દૂર
થયા. રામની એવી માયા થઈ કે જે દેકાણે રામ અને સીતા રહેતાં
હતા ત્યાં જાપડુ તૂટવાથી પાણી ટપકવા લાગ્યું. તેને સમરાવવા માટે
માણસોને તેડાવ્યા, પરંતુ કંઈ આવે નહિ ! હવે હડિયા મનુર
ક્યાંથી મળે ? રાજ્યમાંથી પણ ધણાયની ફરિયાદ આવવા લાગી. કાંઈ
કોઈનું કામજ કરે નહિ. ત્યારે સંસાર અવધાર આલે શી રીતે ?
જેવટે સીતાએ નિરુપાય બનીને રામને કહ્યું: ‘હવે તો કાંઈક કરવું જ
પડશે. જેમ હતું તેમ ફરીથી પાછું બનાવી દો.’ રામે કહ્યું, ‘હલે.’

ત્યારે સમજવું કે આખો જન્મભરો કાંઈના દુઃખમાં જન્મ
જેવા કેમ તેવું ફળ, તેવું બધું આપી મળે.”

મેં કહ્યું: “ત્યારે શું બધું જ કર્મમાંથી થાય છે, મા?” માએ જવાબ આપ્યો, “ત્યારે શેમાંથી? જોને પેલો લાંગી વિષ્ણુનો ટોપલો ઉપાડીને જાય છે!” મેં કહ્યું: “ત્યારે આવી સારીનરસી કર્મની પ્રવૃત્તિ શરૂઆતમાં ક્યાંથી આવી હશે? આ જન્મનું મૂળ, તેનો પૂર્વ જન્મ; તેનું મૂળ, વળી તેનો પૂર્વ જન્મ, એમ કરતાં કરતાં સર્વનો આદિ ક્યાં?”

મા: “ધૃત્વરેઆ વિના કાંઈ થઈ શકે નહિ, તરણ પણ હાલે નહિ. ત્યારે જીવને શુભ સમય આવે ત્યારે તેને ધ્યાન વગેરે સૂઝે છે; ખરાબ સમયમાં બીજી બધી પ્રવૃત્તિઓ ગમે હં. તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે કાળમાં બધું જ થાય છે. પોતે જ તે દ્વારા કાર્ય કરે છે. નરેન્દ્રની શી તાકાત હતી? તેમણે જ તેના દ્વારા ઘણું કર્યું.

હાકુર જે કાંઈ કરવાના છે, તે તેમણે ઠીક કરી રાખેલું છે. છતાં જો કાંઈ તેમના ઉપર ખરાબર જવાબદારી નાંખે તો તેઓ બધું જ કરી દે. બધું જ સહી લેવું રહ્યું. કારણ કે કર્મ પ્રમાણે આવી મળે છે. વળી કર્મ દ્વારા કર્મનું ખંડન પણ થાય છે!” મેં કહ્યું: “શું કર્મ દ્વારા કર્મનું ખંડન પણ થાય?” મા: “શું ના થાય! કાંઈ સત્કાર્યથી અસત્યકાર્ય ફીણ થાય છે.”.....

એક વાર મીરગપુર સ્ટ્રીટમાં કોઈ એક બાળકમાં મૃતાત્માનો આવેશ થયો. ઉદ્બોધનમાંથી કેટલા સાધુ તે જોવા ગયા. તે વિશે વાત નીકળી. મેં માને પૂછ્યું: “મા, ત્રેતલેહમાં કેટલું રહેવું પડે છે!” મા: “ઉન્નત પુરુષ સિવાય બધાંયને એક વર્ષ ત્રેતયોનિમાં ગાળવું પડે. ત્યાર પછી ગયામાં પિંડદાન, મહોત્સવ, વગેરે કરવાથી ત્રેતયોનિમાંથી મુક્ત થવાય. પછી વાસના પ્રમાણે જન્મ થાય. કોંઈને વળી ત્યાંથી પણ મુક્તિ મળે. છતાં આ જન્મમાં કાંઈ સુકૃત કર્યા હોય, તો ત્રેતલેહમાં પણ બધું જ ચૈતન્ય જતું રહેતું નથી.” મેં કહ્યું: “ગયામાં પિંડદાન દેવાથી શું ભગવાનની પાસે જવાય?”

મા “જ્યાય ” = તો પછી સાધનભજનની શી જરૂર ? ”
 “કાગણુ કે વાસના અને કર્મ પ્રમાણે વળી પૃથ્વીમા જન્મવુ પડે
 છે કોઈ મુક્તિ મેળવે છે, કોઈ નીચ યોનિમા જાય છે બંધી
 સૃષ્ટિની ક્રિયા ચક્રની માફક થાય છે જે જન્મમા મન નાસનાશન્ય
 થાય, તે છેલ્લો જન્મ ગણવો ”

મે “તમે કહ્યું કે ભગવાનની પાસે જાય, તો તેને કોઈ
 લઈ જાય કે પોતે જ જાય ? ”

મા “પોતે જ જાય, કાગણુ કે સૂક્ષ્મ શરીર હવાના દેહ જેવું
 છે ” મે “ત્યારે જેમને માટે ગયામા પિડ ના દેવાય, તેમની શી
 ગતિ થતી હશે ? ”

મા “જ્યા સુધી વસ્તુમા કોઈ ભાગ્યશાળી જન્મીને ગયામા
 પિડ નહિ, કે ઔદર્વદૈહિક ક્રિયા કરે નહિ, ત્યા સુધી એતદેહમા
 ગહેવું પડે ”

મે “આ મધા જૂતપ્રેત, એ શુ શિવના ચેલા હશે કે પછી
 બીજા કોઈ ? ”

મા “જે મરી ગયા છે તેઓ ગિનના ચેલા જૂદા પ્રુબ
 સાવધાનીથી ચાલવું પડે છે પ્રત્યેક કર્મનું ફળ મળે છે કોઈને કષ્ટ
 દેવું, કોઈને કડવું દહેવું ઠીક નહિ ”

મે “મા, ત્યારે લીંગક્રમાથી આખો ફળે નહિ, આખામાથી
 લીબડો ફળે નહિ જેને જે યનાનું તેને તે થાય, એમ ને ? ”

મા “બરાબર છે, અને એમ અતે તો હૃદયથીશ્વર કાંઈજ
 રહે નહિ જ્ઞાનચૈતન્યનો ઉદય થાય એટલે આપોઆપ ઠાકુળાકુળ
 બધુંજ માયા લાગે,—માત્ર કાગની ગતિમા બધું આવે, જાય, આવે ને
 જાય, બસ ! ”

૩

એક લક્તની સળંગ નોંધપોથી

૫. સ. ૧૩૧૫ ના જેઠ માસમાં એક દિવસે સવારે એ સાંભળ્યું કે બપોરે ચાર વાગે શ્રીશ્રીમા, મૂ. ચરદ મહારાજ, યોગેન મા, ગોશાપ આ વગેરેની સાથે કલકત્તાને માર્ગે કાવાલવાડા જવાનાં છે. સંખ્યાની વેળા થવા આવી છતાં કાંઈ જણાયું નહિ. પછી સમાચાર આવ્યા કે તેમની ગાડી નદીની પાસે કાઢવમાં ખૂબી ગઈ છે. નગનજ બધાં ત્યાં પહોંચી ગયાં. રાતે દસ વાગે બધાં ગામમાં પહોંચ્યાં.

ગાડીમાંથી ઘોરરીને મા ધીરે ધીરે ક્રેદારબાણુની માની સાથે કાકુરધરમાં ગયાં. માએ કાકુરને પ્રણામ કર્યા અને પછી આસન ઉપર બેઠાં. પછી બીજાં સ્ત્રી પુરુષો પણ તેમને પ્રણામ કરીને બેઠાં. મેં પણ તેમ કયું. ક્રેદારબાણુની મા કાને ચોદું. સાંભળતાં હતાં, તેથી મા મારા દ્વારા પુરુષ લક્તગણુની સાથે વાતચીત કરતાં હતાં. રાતે વખત ધણી વીતી ગયો છે -તેવા સમાચાર ચરદ મહારાજે કહેવરાવ્યા, એટલે માએ એકદમ જીડવાની તૈયારી કરી. તેથી માએ થાળીમાંથી એકાદ સંદેશ આપ્યો. બધાંની સાથે મેં પણ માને પ્રણામ કર્યા, અને પિતાએ જે પ્રણામી આપી હતી તે માના હાથમાં મૂકી. સરનેહે માએ મને ચૂબન કર્યું અને કહ્યું: “બાબા, જે કાંઈ આપવાનું હોય, તે ગમમાં મૂકવું બેઠ્યો.” પછી ધીરે ધીરે ગાડીમાં બેઠાં.

આવી ચોડી સામાન્ય વાતો દ્વારા તેમના સ્નેહનો જે આસ્વાદ મેં મેળવ્યો તેની સરખામણીમાં પિતામાતાનો પ્રેમ પણ તે વખતે તુલ્ય જણાયો !

એકવાર જગદ્દાત્રીની પૂજાને વખતે મા કલકત્તાથી જયરામ-

વાટી જવાને રગ્ગતે જતાં સવારે કોવાલપાડના આશ્રમમાં પહોંચ્યાં. બપોરે રાના ગવાને વખતે આશ્રમના ઉત્સાહી કર્મચારીઓને માથે કહ્યું: “અહીંયાં હવે તમે બધાંજ ચોતાનાં છે. હવે તમારી થદા ઉપગ્ગ શકુર અહીં છે.”

જગદ્દાત્રીની પૂજનને દિવસે અમે ત્રણ જણ અમારા ખેતર-માંથી થોડું શાક લઈને જયરામવાટી ગયાં. અમને જોઈને માને ઘણો આનંદ થયો, અને કહ્યું: “અહીંયાં શાકલાલ બધો વખત મળતાં નથી. ઘણીવાર મુશ્કેલી નડે છે. તમે લાવ્યા તે કીક ક્યું.” ત્યાર પછી જ્યારે જ્યારે અમે જયરામવાટી જતા ત્યારે ત્યારે માને માટે શાકલાલ લઈ જતા. કોઈ કોઈવાર જઈને જોતા તો આ સૂઈ રહ્યાં હોય. અમે પ્રણામ કરીએ એટલે મા તરતજ કહેતાં, “જૈનન્ય થાઓ, લક્ષિ થાઓ.” પછી પ્રસાદ લઈને ઘેર પાછા ફરતા. કોઈ વાર રાતના બાર પણ વાગી જતા.

એકવાર શીતકાગમા ફેટલીક શાકલાલ અને ગાયનું ઘી વગેરે વસ્તુઓ માથે લઈને થાક્યોપાક્યો જયરામવાટી સંધ્યાને સમયે પહોંચ્યો. મારી અવસ્થા જોઈને માખીઓમાંથી એકે કહ્યું: “જોયું લક્ષ્મણ ચવામાં ફેટલી મુશ્કેલી! જોજો ઉપાડીને બિચારાનું માથું રંધી ગયું!” શ્રીમાએ એ વાત સાંભળીને કહ્યું: “અમને વળા માથું ક્યાં છે! જેમનું માથું તેમને તેમણે તો જોજો સોંપી દીધો છે!” ત્યાર પછી અતિ રોહે માથા ઉપર હાથ ફેરવીને આશીર્વાદ આપ્યા. પાછળથી મને આશ્રમમા નીચે પ્રમાણે કહેવરાવ્યું હતું: “એક સાથે આટલી બધી ચીજો ના ગાવવી, નહિ તો સૂકાઈ જશે.”

જગદ્દાત્રીની પૂજન બધી જ્યારે મા કોવાલપાડના આશ્રમમાં થઈને કલકતા જવાનાં હતાં, ત્યારે આશ્રમમાં ગરમાગરમ દેવદેશી ચર્યાઓ ચલી હતી અને ધ્યાન, જપ, પૂજાપાઠ વગેરેના કરતાં ચરખો, નેદેગા વસ્તુઓ વગેરેના ઉપર બધાનો ઓક વધ્યો હતો.

આ સાંભળીને કેદારબાણુ માનાં દર્શન કરવાને જયરામખાત્રી ગયા. માએ તેમને કહ્યું: “જુઓ, બેટા, જ્યારે તમે બધાએ ઠાકુરને માટે જૂદા ઝોરડો અને અમારા માર્ગના વિશ્રામને માટે એક ધ્યાન કર્યું છે, ત્યારે આ વખતે જતી વેળા ત્યાં ઠાકુરની પ્રતિષ્ઠા કરતી જઈશ. તો બધી તૈયારી કરી રાખજો. પૂજન, અન્નભોગ, આરતી વગેરે નિયમિત કરવું. માત્ર સ્વદેશીથી કાંઈ નહિ વળે. આપણુ જે કાંઈ છે, તે ઠાકુરને લીધે છે. તેજ આપણા આદર્શ છે. ગમે તે કરે, પરંતુ તેમને સ્વીકારવાથી કાંઈ અડચણ નહિ આવે.”

આ સાંભળીને કેદારબાણુએ કહ્યું: “સ્વામીજીએ તો દેશને માટે કેટકેટલું કરવા માટે કહ્યું છે, મા. જો તેઓ અત્યારે જીવતા હોત, તો દેશને માટે કેટકેટલું કરત.” તરત જ માએ કહ્યું: “અરે બાબા, મારો નરેન્દ્ર જો હોત તો કંપની સરકાર યુ તેને બહાર રાખત? જેલમાં પૂરી દેત. પણ હું તો તે જોઈ શકત નહિ, બેટા. નરેન્દ્ર તો મણે ઉઘાડી તલવાર! વિલાયતથી પાછો કર્યો ત્યારે મને કહે, ‘મા, આપના આશીર્વાદથી એ મુલકમાં જઈ આવ્યો. ત્યાં જોયું તો ઠાકુરનો ગો મહિમા! કેટકેટલા સન્નજનોએ મારી પાસેથી તેમની વાણી મંત્રમુગ્ધ થઈને સાંભળી અને એ લાવમાં તરખોળ થવા લાગ્યા.’ એ બધાંય અતે તો માર્ગ જ અંતાન ને, બેટા, કેમ નહિ?”

પ્રસંગના ક્રમમાં એક ઘટના મનમાં આવે છે. એક વાર પૂજનને વખતે માની લત્રીજીઓ માટે કાપડ ખરીદવાનો ભાર માએ મારા ઉપર નાંખ્યો. મેં બધુંજ કાપડ દેશી ખરીદ્યું. છોકરીઓએ તેમનો ઘણો ભાગ નાપસંદ કર્યો અને તેમને જે જાતનું ગમતુ હતું તે લાવવા જણાવ્યું. મેં ઉત્તેજિત થઈને માને કહ્યું: “મા, એમને ગમે છે એ તો બધું વિલાયતી છે, એ કેવી રીતે લવાય?” તે વખતે શ્રીમા એક ખૂણામાં બેઠાં હતાં. સહેજ હસતાં હસતાં મા

બોલ્યા “એમ, ત્યાના યોગ પણ મારા જોડરાજ છે માટે તો બધાને લઈને ઘર માડવાનું મારે શું એકપણે થયે ચાલે ? એમને મમતુ હોય તેવું લાગી દેશે ” ત્યાં પછી મેં જોયું તો કાઢીને મારે વિનાયતી કાપડ મગાવવાનું હોય, તો, ખીજને કહેતા કાઢીની ભાવનાને આધાર લાગે એવું વર્તન માને મારે સ્વભાવ નિરુદ્ધજ હતું !

પરંતુ જ્યારે સમાચાર આન્યા કે કાંઈ સ્વદેશી હિંચાળને અંગે યુથરિહાર ગામના દેવેનગામ્ણી સ્ત્રી અને તેમની બહેન મિનુમાનાને ગર્ભાવસ્થામાં ઠાકુડાના પોનિસે અટકાવી લીધા છે, તે વખતે માની અમિમયી મૂર્તિ જોઈને બધા ચલીજ ગયા ! “ શું કહે છે ? ” એમ કહેતા ને મા તો મૂળ્યા લાગ્યા પછી કહ્યું “ આ શું કપનીનો આદેશ છે કે પોનિગોની કરામત ? ” નિપગધ સ્ત્રીઓ ઉપર આવે અત્યાચાર તો મહાગણી વિક્ટોરિયાના સમયમાં સાબળ્યો નથી ? જો આ કપનીનોજ આદેશ હોય, તો તેને બહુ વાર નથી ખર્ચ એવો માઈની જાયો ત્યાં જ નહોતો કે જે થપડાક મારીને જે સ્ત્રીઓને બચાવી શકે ? ” પછી થોડી વારે જ્યારે સાબળ્યુ કે તેમને ઠોડી દેવામાં આન્યા ૪, ત્યારે ગાત પડીને કહેવા લાગ્યા “ જો આ સમાચાર આજે ના મળ્યા હોત તો મારે બીધ ના આવત ”

મા કોવાલપાડામાં હતા મૂળનીય શરદ મહાગજને રાસનિહારી મહાગજને થોડી ડરીઓ લઈને મોડ્યા હતા આખા પછી થોડી વારે માને તે પ્રણામ કરવા ગયા કુશળ સમાચાર પૂછ્યા પછી માએ કહ્યું “ હે, મુદ્દના શા સમાચાર છે ? કેટલા લોકોનો વિનાશ ! કેટલા માનવધાતી યત્રા ! આજકાલ કોણ જણે યત્રાનીજ વાતો ! જુઓને, રાસનિહારી કારે ઝલજલથી નીકળ્યો અને આજે તો અહીં આવી પહોંચી ગયો અમાગ વખતમાં કેટલું ચાલતા, કષ્ટ ભોગવતા, ત્યારે દક્ષિણેય પહોંચતા ” પ્ર આજુએ સહેજ ઉત્સાહપૂર્વક પાશ્ચાત્ય

શિક્ષણ અને વિજ્ઞાનની પ્રતિમા કરતા જગ્યાએ “મા, અગ્રેય
યોદિએ આપણા દેગના અનેક મુખ અને સ્વરૂપનામા વચાગે દો
છે.” માએ બંધી વાતોમા દેકા આપ્યો, પણ છેવટે કહ્યું “પરંતુ,
આખા, એ બંધી વાતો હોવા જાય આપણા દેશમા અન્નવસ્ત્રનો
અભાવ વધવા લાગ્યો છે પહેલા આટલી અન્નને માટે હાડમાગી
ન હોતી ’

કક્ષક્ષતા જવાને રસ્તે ડાવાલપાડાના આશ્રમમા માએ હાડુગની
પ્રતિષ્ઠા કરી. પોતે હાડુરનો અને પોતાનો ફેરો ગણ્યો અને તે
અન્નની સ્વદુન્નતે પૂજા કરી અને કિશોરદાદા દ્વાગ હોમ તેમજ બીજો
વિધિ કરાવ્યો મધ્યાહને પગે ચાલીને કેદારગાજીની માની આથે મા
તેમના ૧૨ તરફ ફરવા ગયા ત્યાંથી પાછા ફરતા વચમા માને
પ્ર... માણુ મળ્યા તેમણે માને પાવખીમા બેગીને જવાનું સૂચવ્યું
એટલે મહેજ વિરમ્ત બનીને માએ તેમ કર્યું આશ્રમમા જઈને માએ
ખૂન ધમકારીને કહ્યું “આ તો આપણું ગામકું છે અનાલપાડા તો
આપણી બેઠ છે આ બધા પણ માગ સતાન જેવા છે અહીં
આવીને જગ સ્વાધીન ભાવે દગીફરી ગજાય તેથી આવું છું.
ક્યક્ષતાથી અહીં આવીને આસ નીચે મુઠું છું ત્યાં તો તમે બધા
મને પાજરામા પૂરી ગજો હો તેથી કરીને મારે ત્યાં સહચિન
જીવન ગુજારવું પડે છે અહીં આવીને પણ જો તમારી પ્રમાણે માર
કરવાનું ગહે, તો તે માગથી નહિ થઈ શકે શરૂને લખી નાખો ’
આ સાંભળીને પ્ર મહાગજે ક્ષમા માગી અને કહ્યું “મને ગરદ
મહાગજે આપને ખૂન આવધાનીથી લઈ જવાનું કહ્યું હતું ૯
સમજ્યો કે માગી બેમગજને પગિણામે આપને પગે ચાલીને જવું
પડ્યું તો મા, આપની જેની મંચિા હશે તે પ્રમાણે ચરો ’

પ્ર મહારાજના કહેવા પ્રમાણે નક્કી થયું કે સધ્યાકાળે ૭
વાગ્યા પહેલા અમારે ખાવાનું તૈયાર કરી જેવું પરંતુ ઘણો પ્રયત્ન

કર્મી ગતા અમે વખતસર પહોચી વળી શક્યા નહિ તે જોઈને
પ્ર મહારાજ અમારા ઉપર ચીકાઈ ગયા ગળેનદાદાએ તેથી કહ્યું
“ભયે, આપના વખત પ્રમાણે એમને બધાને લઈને આપ રવાના
થાઓ, અને અમે ખાવાનું તૈયાર કરીને તમે ગમે તેટલે દૂર દશો
તોય પહોચાડીશું ” મા આ બધું સાંભળી ગયાં તેથી તેમણે
પ્ર મહારાજને જોવાબીને કહ્યું “આટલો મધો તપી જઈને તેમને
દબાવે છે માનો ? આ તો ગામડું કહેવાય, ઓછું દલકતા છે કે
પડિયાળના કાલની માફક ચાની રંગાય ? જો તો ખરો, મિત્થાગ
ઠાકગ કટકટલી ધમાક જરી ગયા છે અહીંયા ખાધા વિના
નીકળવાનું નથી ’ હેનું ગતે આઠ વાગે બગદારીમા વિધ્યપુર
તરફ બધા ગયા.

રામેશ્વરની યાત્રા કરીને મા કથકતા પાછા કર્યા હતા અમે ત્ય
જણુ ઉદ્ધેષોધનમા તેમના દર્શનાર્થે ગયા અમારા પ્રણામ જરી રહ્યા
પછી કોનાલપાડના આશ્રમની તેમજ જયગમગામીની વાતો પૂઠી
અને પઠી કેદારમાણુને માએ કહ્યું “તાગ આશ્રમને માટે રામેશ્વરના
બે ફોગ ચાની છુ. જતી વખતે લઈ જજો પૂજા કરજો ” કેદારમાણુએ
કહ્યું “આપે તો હાકુને બેસાડ્યા છે, અને તેમનેજ દેવદેવી ગણીને
પૂજવાનું કહ્યું છે, વળી પાછા આ દવ આપો છો ? કેવલા હાકુની
પૂજા કરી ? અમે બીજા હાકુની પૂજા નહિ કરી મકીએ ” માએ
જણુ : “અચ્છા, તો આ બધાને બગામ બાધીને ટાળી રાખજો ”
કેદારમાણુએ કહ્યું “ગમેશ્વરમા શુ શુ જોયુ, મા ? ” માએ કહ્યું :
“બાબા, જેવું મળીને આવી હતી, મગમગ, તેવુંજ ” તે વખતે
જોવાપમા ત્યા થઈને જતા હતા માની આ ચાત સાંભળીને તે
તરતજ અદર આવ્યા અને કહ્યું “શુ કહ્યું, મા ? ” માએ અમકીને
જણાવ્યું : “શુ ? એ તો તમારે માએ જેમ સાંભળ્યું હતું તેવુંજ
બગામ જોયું ” જોવાપમાએ કહ્યું “ના, મા, તમે વાત બાંધી

નાખી, કેમ, ખરું ને કેમ ?” એટલામાં તો મા ત્યારી મહા સંગી ગયા

પછી માએ કહ્યું “અહા, શશીએ (સ્વામી ગમમૃણ્યાનંદ) તો મારી પાસે મોનાના ૧૦૮ બીલીયી ગમેશ્વરની પૂજા કરાવી હું ત્યાં છું તે સાલગીને ગમનાદના રાજાએ તેના દિવાનને મને બધું બતાવવાનો હુકમ કર્યો અને મને જો કાંઈ વસ્તુ ગમે તો તે ભેટ તરીકે આપવાનું જણાવ્યું હું તો શું માગું ? મેં તો કહ્યું, ‘મારે કાંઈ જરૂર નથી, મારે માટે તો શશીએ બધી વ્યવસ્થા કરી છે’ પછી મેં જોયું કે તેમની પૂજારી ત્રિવ ઇચ્છા છે, તેથી મેં કહ્યું, ‘ભલે, ગધુને કાંઈ ગમે તો માગી લેજે’ ત્યાર પછી અમને ખજનામાં લઈ ગયા ત્યાં તો હીરામાણેનું ઝવેગત ભર્યું હાતુ કદાચ ગધુ આમાનું કાંઈક માગે એ વિચારથી મારી છાતીમાં કાંઈ કાંઈ થવા લાગ્યું ઠાકુરની પાસે મનમાં પ્રાર્થના કરવા લાગી કે હે ઠાકુર, ગધુના મનમાં કાંઈ વામના ના જાગે તેમ કરજો ગધુએ પણ મારી લાજ ગમી અને માત્ર એક પેન્સીલ જ માગી ” આ બધું કહીને મા ઠાકુરને ભોગ ધરવા ગયા

જન્માષ્ટમીથી એક બે દિવસ પહેલાં હું માની પાસે તે દિવસે દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા જણાવવા ગયો હતો એ વિષે સાલગીને ગોલાપમાએ મને કહ્યું: “આવડો નાનો તેજ વરસનો છોકરો, એક બે દિવસમાં મત્ર પણ ભૂતી જશે, અત્યારે તેને વળી દીક્ષા ફરી !” સાલગીને માએ મને કહ્યું “ગોલાપની વાત સાલગીશ નહિ બાળકરાજમાં જે બરાબર શીખે તે કદાપિ ભૂતી શકાય ? અત્યારથી ભલે કરે ” જન્માષ્ટમીને દિવસે નક્કી કરેલે સમયે માએ મને દીક્ષા દીધી અને મને તેમના સૂચવ્યા પ્રમાણે જપ કરતો જોઈને કહ્યું “જોયું ને, બરાબર કરે છે પાછળથી જરૂર પ્રમાણે બતાવીશ ” ત્યાર પછી માયા પગ અને છાતી પર હાથ ફેરવીને મને આશીર્વાદ આપ્યા અને પછી પ્રસાદ ખવરાવ્યો

એક વાર કેદારબાણુએ માને વાતવાતમાં પૂછ્યું: “મા, આપનાં બધાંજ બાળકો વિદ્વાન છે, માત્ર અમેજ યોડાં મૂર્ખા છીએ. શરદ મહારાજે ઠાકુર વિગે પુસ્તક લખ્યું. બીજા કેટલાક લાખણો કરે છે, બીજાં ઘણાં કાર્યો પણ કરે છે.” માએ કહ્યું: “એ વળી શું? ઠાકુર તો કાંઈ જાણતા નહોતા. લગવાનમાં મતિ હોવી એજ ખરું છે. તમારા દ્વારા આ દેશનાં ઘણાં કામ થવાનાં છે. ઠાકુર ધની કે નિર્ધન, પંડિત કે મૂર્ખ, એ બધાંયના ઉદ્ધારને માટે આત્મા હતા. મલ્લયનો પવન જોરથી વાય છે, જે સદ મહાવરો, શરણાગત થશે, તે ધન્ય થશે. આ સમયે વાંસ અને ઘાસ સિવાય જન્મનામાં કાંઈકે સાર હશે તે બધાં ચંદન થશે. તમારે ચિંતા શી? તમે તો પોતાનાં છો. વિદ્વાન તો કેવા, ખજર છે, જાણે દાથીના ફાંતને મોનાથી બાંધેલા!”

જગદાત્રી પૂજાનો દિવસ હતો. મંધ્વાકાળની આરતી પછી સાધુ ભક્તગણ મળીને ભજન કરવા લાગ્યા. ભજન હતું: “માકે દેખ્યો બોલે ભાવના કેહી કરે ના જો આર; શે જે તોમાર આમાર મા શુધુ નય, જગતેર મા સખાકાર (માને જોઈશું એમ માનીને દ્રાહ ચિંતા કરશે નહિ, કારણ કે તે માત્ર તમારી કે મારી મા નથી, પરંતુ આખા જગતની મા છે).” મા એક ઓરડામાં બેસીને, તે સાંભળતાં હતાં. રાત્રે મને માએ કહ્યું: “ગાન સરસ જામ્યું હતું. ભક્તની વળી જાતબાત શી? બધાંય એક. મારી ઇચ્છા થાય છે કે બધાને એક પાત્રમાં ખવરાવું. પણ આ પતિત દેશમાં જાનની બચાઈ હજી ટકી છે. ગમે તેમ હો, પણ મમરા જલેબીમાં વાંધો નથી. જા, જઈને તે લઈ આવ.” પછી બધાને એક સાથે ખાનાં દેખાને માને ઘણો આનંદ થયો.

એકવાર ચોમાસુ બેડું હતું. જળરાવાદીમાં તે વખતે મેલેરિયા અને આમાશયનો પ્રકાપ થયો હતો. માને પણ લોહી પડતું હતું.

પણ ડૉ. કાન્નિલાલની ચિકિત્સાથી ઠીક થઈ ગયું હતું. વારંવાર કાંઈ ખૂંદીને આવવા જવાથી આશ્રમમાં પણ બધાને ઘોડો થયો તાવ આવતો હતો. આ પ્રમાણે પરિણામે દરેક પંદર દિવસ સુધી કોઈ જવરામવાટી જઈ શક્યું નહિ. તેથી માને ચિંતા થવા લાગી, અને એક બાઈને મોકલીને સમાચાર જાણ્યા. બીજે દિવસે રાધુની પાસે કાગળ લખાવ્યો: “શ્રી. કેદાર, ત્યાંના આશ્રમમાં મેં કાકુરને પધરાવ્યા છે. પોતે સિદ્ધ આવડતો ભાત ખાતા, અને માછલી પણ ખાતા. માટે હું જણાવું છું કે કાકુરને ને પ્રમાણે તમારે દરરોજ ધરાવવું. છેવટે શનિવારે ને મંગળવારે માછલીનો ભોગ ધરાવવો જ. રવિવારે નહિ. આટલી કઠોરના વેદશો તો આ પ્રદેશના મેક્સેરિયાની સામે ખૂંચી શી રીતે?”

કલકત્તાથી માએ એકવાર કેદારબાણુ પર પત્ર લખ્યો, “જો તમે કાવાલપાઝમાં મારે માટે એક આશ્રમસ્થાન બનાવી શકો, તો દેશમાં જતાં વારે વારે ત્યાં રહી શકું.” એ પત્ર ઉપરથી અમે પ્રયત્ન કરીને માને માટે એક ઘર બનાવ્યું. તેનું જ નામ ‘જગદંબા આશ્રમ.’ મા ત્યાં શરૂમાં એક પખવાડિયું રહ્યું.

પંજી એક વાર આવવાનો સમય નક્કી થયો. અમે પાલખી તૈયાર કરી રાખી. પણ તે દિવસે સવારથી ભૂષણધાર વરસાદ પડવા લાગ્યો. નદીમાં ઘણું પાણી ચઢી ગયું. છતાંય કેદારબાણુએ કહ્યું: “તમારે તેમના કહ્યાં પ્રમાણે મથાસમયે ઉપસ્થિત થવું. પંજી મા જેમ કહે. તેમ કરજો.” નદીમાં જઈને જોયું તો ખૂબ પાણી. રાજેન મદારાજ તરીને પેલી પાર ગયા અને હોડકી લઈ આવ્યા, અને અમે પાલખી સાથે પેલી પાર પહોંચીને લગભગ ત્રણ વાગે જવરામવાટી પહોંચ્યા.

કાલીમામા અમને વડવા લાગ્યા: “આવી પરિસ્થિતિમાં તમે શું જોઈને બહેનને લેવા આવ્યા હશે?” સાંભળીને મા હસવા લાગ્યાં.

ગજેન મહાગજે કહ્યું “અમારી તો શી તાકાત છે કે માની કૃપા સિવાય માર્છ કરી રાકીએ ? પાનખી નાવવાનું કહ્યું હતું, એવે એને તો આપ્યા ’ માએ કહ્યું “તમે આપ્યા તો શું હું પણ તે પ્રમાણે તહિ જુ ? એકથી પાવખીમા જઈશ ચાલો ’ પછી એને માને ખૂન અમળના ત્યારે માન્યા અને એને પાછા ક્યારે

એક વાર લગભગ અગિયાર વાગ્યાને સુમાટે જગદળા આગ્રમમા જઈને જોયું તો બધા ચચળ બની ગયા હતા કેદારમાણની માએ જણાવ્યું કે માને આવસમાધિ થઈ છે ’ હું ગળદ બોલતા વેત જ અચેતન્ય થઈને પડ્યા હતા બધી સ્ત્રીઓ માથે અને આખે પાણી નગાડના વાગી થોડી વાર પછી જ્યાં મા મુચ્ચ થયા, ત્યાં નનિનીએ પૂછ્યું “કઈમા, એમ કેમ મન્યુ ?” માએ કહ્યું “કેમ, શું ? એ તો કાઈ નહિ, બેગ ’

ગસખિહારી મહારાજ અને કુ એક વાર તેમના બીજાનાની પામે બેઠા હતા મા અમારી જાતી ઉપર, પીઠ ઉપર હાથ ફેગવના ફેરવતા બોલતા હતા “આ, આટલાબ્ધી ઠોકરીઓ, તેમાથી કાઈના નગીર ઠંડા નથી અને આ બધા ઠોકરાઓ, કેના ઠંડા કે તેમના શરીર ?” તાનમા ગજ મહાગજને ખૂબ યાદ હતું તેમને ખમર મળ્યા કે તરત જ ઠંડા ગિલાનને વધને આવી પહોંચ્યા, અને માની પથારી પાસે જ બેસ માનું તે નખતે શરીર ધીખતું હતું તેથી હાથ પછાડતા હતા તે જોઈને ગજ મહાગજે પહેરણુ બોલી નાખ્યું અને માની ખૂન નિગમા ગના માએ તેમની પી ઉપર હાથ ફેગીને કહ્યું “આ, મારો દેહ ઠંડો પડી ગયો શરૂનું શરીર નહોતું પડ્યું ’ ગજ મહારાજે ક્યું “મા, હવે એને આવી પહોંચ્યા જીએ, આગ યઈ જાઓ ’ માએ કહ્યું “હા, બાપા, વાગિલાનની નાથી જ મરાગ થઈજને ” સામળીને ગજ મહાગજનું મુખ પ્રકૃતિત થયું થોડા દિવસોમા માનો તાવ ચાલ્યો ગયો અને

અન ખાવા લાગ્યાં. શરદ મહારાજને કહ્યું: “મા, આ વખતે આપને છોડીને જવાના નથી. મારી સાથે જ કલકત્તા લઈ જવાનાં છે.”

માની અસ્વસ્થ અવસ્થામાં જ હિંબોધનમાં સ્વામી પ્રતાપનંદને દેહત્યાગ થયો. તેમનાં બહેન અને નિવેદિતારક્તલનાં પરિચાલિકા શ્રીમતી સુધીરાદેવી તે વખતે સ્થિરભાવે તેમની પાસે જ બેઠાં હતાં. તે જાણીને માએ કહ્યું: “અહા, સહેજ મુક્ત મને રડવાથી ગોઠ કાંઈક હલકો થાત. જો તો, એને વળી કાંઈક થાય નહિ. એને પણ હૃદયનો મેગ છે.”

એક પ્રસંગ યાદ આવે છે. હું તે વખતે માની પામે જયરામ-બાટીમાં હતો. એક વાર કાવાલપાઝમાંથી કેટલીક વસ્તુઓ લઈને એક વૃદ્ધ મજૂરશુ સાથે લગભગ દશ વાગે જયરામવાટી પહોંચ્યો. તે વૃદ્ધાએ ભાર ઊતારીને માને પ્રણામ કર્યાં. માએ કહ્યું: “કેમ હમણાંથી તો જણાતી જ નથી?” સાંભળીને તે વૃદ્ધા કરુણ સ્વરે કહેવા લાગી: “મા, આજ કાલ ઘણું દુઃખ થાય છે. અનેક ઠેકાણે અન્નને માટે લાટકું છુ. અહીં કાંઈક લાવવું હોય ત્યારે બાણુસોકને ઘણી વાર મારો મેળાપ થતો નથી. થોડા દિવસો પહેલાં મારો જુવાન પહોંચી જોવા રોજગારી છોકરો મરી ગયો, મા!” તે સાંભળીને માએ કહ્યું: “એમ, બેટા!” કહેતાં કહેતાં માની આંખોમાં પાણી આવ્યાં. માની સહાનુભૂતિ પામીને પેલી વૃદ્ધા તો ચોક મૂકીને રડવા લાગી. મા પણ રડવા લાગ્યાં. પછી માએ તે વૃદ્ધાને માથે કાપરેલ ચોબ્ડું અને તેને થોડું લાવી આપ્યું. તેને વિદાય દેતી વખતે આંખમાં આંસુ સાથે કહ્યું: “વળી આવજે, બેટા.”

સહેજ તાઝાત આવી એટલે નિર્દિષ્ટ દિવસે શરદ મહારાજને લઈને મા જયરામવાટીમાં પહોંચ્યાં. ગામનાં બધાં સ્ત્રીપુરુષો માને જોવા આવ્યાં. કાઈ કાઈ બોલવા લાગ્યાં: “મા, અમે તમને જોઈ શકીશું એની આશા અમે છોડી દીધી હતી.” માએ કહ્યું: “હા,

ધણું ભોગવ્યું. શરદ, ડૉ. કાન્નિલાલ જધા આવી પહોંચ્યા, અને મા સિંહવાહિનીની કૃપાથી આ માત્રા પૂરતી તો અગ્ની ગઈ. શરદની ઇચ્છા મને કલકતા લઈ જવાની છે. જો તમે સંમત થાઓ તો જઈને જરા ફેરવડો કરી આવું.” અધાંએ આનંદ સાથે સંમતિ દીધી.....

કેટલાક મહિના પછી બેલુડ મકમાં ગયો. ઉદ્બોધનમાં રાધુ માંદગી ભોગવી રહી હતી. શબ્દ પણ સહન કરી શક નહિ. તેથી તેને લઈને મા પણ નિવેદિતારૂલની બોર્ડિંગમાં રહેતાં હતાં. લગભગ દરરોજ ત્યાં જતો. માને ઘણી ચિંતા થતી. કહેતાં, “આને મૂકીને ક્યાં જવાય ? દેશમાં નિર્જનતા હોય, પણ દાકતરવૈદ ત્યાં મળે નહિ ને ?”

રવામીજીના ઉત્સવને દિવસે બપોરે સાંભળ્યું કે મા ઠાંભે સવારે દેશમાં જવાનાં છે. પૂ. શરદ મહારાજના આદેશથી ઉતાવળે માની સાથે જવાને માટે સંખ્યા વેળાએ ઉદ્બોધન ગયો. ઉપર જઈને જોયું તો મા બીસ્તરા બાંધી રહ્યાં છે. મને જોઈને કહ્યું : “આ અગાધ દરિયો લઈને દેશમાં જઈ છું. તારે મારી સાથે આવવાનું શું થશે ? તમે અધાંજ મારાં છો ત્યાં.” મેં પ્રશ્નાત્પૂર્વક કહ્યું : “આપના હુકમ પ્રમાણે થશે. આપની સાથે જઈશ.” માને સંતોષ થયો. રાતના અગિયાર વાગી ગયા. બીજે દિવસે પેરોદિયે નીકળ્યાં.

વિષ્ણુપુરમાં બે દિવસ વિસામો કરીને અમે પેરોદિયે જ બજારની ગાડી કરીને રવાના થયાં. આઠ માઈલ દૂર જંબુપુર ગામમાં એક મટ્ટીમાં રાંધવાની વ્યવસ્થા થઈ. ચૂલા ઉપરથી એતારતી વખતે ઢાંડી અકસ્માત લાંગી ગઈ અને તેથી ભાત ચારે બાજુ ફેલાઈ ગયો. અમે બધાં તો ગભરાઈ ગયાં. પરંતુ માએ ગભરાયા વગર અડધી અધુ શીણ ઢાંડી નાખ્યું. ત્યાર પછી હાથ ધોઈને ડાકરની બી પેટી-

માથી બહાર કાઢીને તેની આગળ ગાનપાત્રમાં થોડા બાત ધરાવ્યો અને ગાંઠ વગેરે ગળીને હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરી, “ ૧૬૭, આજે આવું જ મળે માટે ગરમ ગરમ બે ગ્રામિના ખાઈ લો ” અમે માની સમતા જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા માંહે અમને હતું “ ત્યારે જેવું મળે ત્યાં તેનાથી ચનાવી લેવું જોઈએ હવે તમે બધા બેઠી જાઓ. અમે મધા બેસી ગયા હાકડી વતી માંહે બધાને પીગમ્યુ અને પછી પોતે પણ મેઘ અને કહેવા લાગ્યા “ વાહ, અગસ થયું કે નહિ ? પછી ગત્ર અગિનાર વાંચે ટ્રાવાવપાડા પહોંચ્યા.

અહીંયાં એક ગમુલ પ્રસંગ પાદ આવે છે એક વાર પૂર્ણામીમાં માના દર્શનાર્થે જયગમનાગી જતા હતા ટ્રાવાવપાડામાંથી મને માથે લાકડે સાંજે નીકળ્યા જયગમનાગી પામે નદીના કાંઠે થોડી વાર રોકાઈને પડી આગળ વધ્યા મધ્યાહન પડી માના મહત્ત્વ ગાન આગળ મને મૂકીને પોતે અદ્ય ગયા અને લિખારીના જેવો અવાજ કરીને બોલ્યા “ મા, થોડી લિક્ષા આપો, મા તે સાલળીને નાના મામી નહાર આરીને હેવા લાગ્યા, “ અત્યા નળી કાણુ કે ? ” ગૌરીમાં વળી પાછા તે પ્રમાણે બોલ્યા તેથી નાના મામી હાથ પામીને અદ્ય માના પામે થોડી ગરા માંહે ચીત્તાં માલગીને ધીરે બહાર મારીને જ આવે હતું. “ નહુ જ ? ” ગૌરીમાં ફરીથી તે પ્રમાણે બોલ્યા અધકાગમાં માંહે ગાગીમાનો અવાજ પાગળી લાગ્યો પડી મધા હસી પડ્યા.

ટ્રાવાવપાડામાં એકમે ફિનમ ગલા પડી ગધુને માન તે ન્યાન નિર્જન તરફ પસદ થયું મા તેથી ત્યાં જ માસ ગઢી ગયા જગદળા આશ્રમથી થોડે દૂર કાંઈ એક નિર્જન સ્થળમાં ગધુને ગહેનાનું 'રાનામાં આન્યુ તેની નહુ જાણુ કાટાગા જુસોનું જગલ હતું માંહે એક દિવસ મને હતું “ આજકાલ મનમાં કાણુ જાણુ થયું છે કે મનમાં જે કાંઈ નિશ્ચય થાય તે ઉપગ્રિયત થાય છે,

પડી તે સારો મિયાન હોય કે ખરાબ રાધુને તો આ જગલ જ પસંદ કે, નિર્જન છે ને તેથી થોડા દિવસથી મને મનમાં થાય છે કે આ મો દિવસ લને પ્રમદાજ માટે જહાજ આવો જાઓ પરંતુ સધ્યા ૧૫ પડી અહીંજ આની જવું ખૂબ લમ લાગે છે, નાખા ગમેતેને પણ જણાવ્યું છે તે વગી ગતે દશ કે અગિયાર પછી આવશે તે દિવસથી માડીને દરરોજ સધ્યાથી માડીને ગત્ર અગિના-વાચ્યા સુધી અમે ચોક્કી ગખતા માએ એક દિવસ કહ્યું “કેવું જગન! કાણુ જાણે કાઈ દિવસ રીઝ ના આવી ગયે! ” મેં ક્યું “ના, મા, આ બાણુ તો કદાપિ રીઝ હોય જ નહિ પરંતુ ખગખગ એ- એ દિવસ પછી એ ખાધને રીઝે મારી નાખી એ વાત નાલગીને માએ કહ્યું “જ્યેયુ, તુ ના કહેતો હતો ને?”

સધ્યાકાળે મા સહેજ મીઠાઈ ખાધને પાણી પી લેતા હું તેમની સામે ગયો, એમણે તેમણે મને પણ ખાના આપ્યું મને ક્યું ‘આખા દિવસના પચિત્રમ પછી સધ્યાને વખતે નાઈ મોગામા નાખીને પાણી પીવાથી શરીર સ્વચ્છ ગહે કે ત્યાં પડી જપ તપ કે કાઈ પણ કાર્યમાં મન રીક મિચ ગહે કે

એ વાગ વગી કહેવા લાગ્યા ‘હાડગની સેવા માટે ત્યારે નહાનનખાનામાં ગહેતી ત્યારે કેટકેટલા કષ્ટ વેરીને ત્યાં ગહેતી બેટા! અને એવજ નાનમ્કા વગમા કેટકેટલી વસ્તુઓનો સમરો! હાડગને માટે હાડીમાં માછની ગખી મૂકતી તેમની સેનાથી શરીરે મધિયતુ નહિ કાણુ જાણે આપ દિવસ વધી જતો અને અહીંયા, ગાધુની તાથે મુસ્કેલીમાં પડી છુ આવા નિર્જન જગનમાં તમારી સાથે દિવસો ગુજરુ છું ધર્મ-ર્મ, જપ તપ, બધું જ નેવે મૂક્યું છે હવે તો માત્ર તેમની કૃપાથી ગધુને હીં મધિ નય એટલે ગગા નાણા!

સહેજવાર પછી નવાસનના વહુએ આવીને જણાવ્યું “સાજવ્યું કે, દાદા! બપોરે મા અને હું બેઠા હતા નિર્જન સ્થળ હતું મા

કહે કે પેલા બે કાગડા આ વખતે આવીને આ વૃક્ષ ઉપર બેઠીને ચીત્કાર કરતા. રાધુ પણ કંટાળી જતી. પણ આજે કેટલાક દિવસોથી 'કાણુ જાણે કેમ ને જણાતા નથી ? ક્યાં ગયા હશે એ, કહે તો ? મા એવું બોલ્યાં ના બોલ્યાં એટલામાં તો કાગડા આવ્યા અને કાકા કરવા મંડી પડ્યા. માને પણ આનંદ થયો અને “ દા, બાબા, દા, ” કહેતાં હસવા લાગ્યાં.

અષાઢની શરૂઆતમાં મા અને અમે કેટલાંક જણુ ઝાડની નજે બેઠા હતાં. રાતના દશ વાગ્યા હશે. મા કહે. “ પેલો પાગલ તો આવ્યો જ નહિ પછી ? જાન સરસ ગાય છે. પણ મને બધ માય છે કે કદાચ આવીને ધમાલ મચાવે. ’ નવાસનના વડુએ કહ્યું : “ જવાદોને, મા ? કદાચ અન્યારે આવી પડે તો ! ” માએ કહ્યું : “ કાણુ જાણે, બેટા ? ” અમે વાતો કરતાં હતાં એટલામાં તો નરત જ તે પાગલ આવી જ લાગ્યો ને ! આવીને તરત જ માને કહ્યું : “ તમારે માટે શાક લેતો આવ્યો છું, મા. ” નવાસનનાં વડુ તો બીને અંદર જતાં રહ્યાં. માએ કહ્યું : “ જન, જન, બેટા, આટલી રાતે ધમાલ કરીશ નહિ, હોં ! ” તેણે કહ્યું : “ પણ નદીમાં તો ખૂર આવ્યું છે ને, મા ? ” મેં કહ્યું : “ ત્યારે આવ્યો શી રીતે ? ” તેણે કહ્યું : “ તરીને આવ્યો. ” માએ પછી કહ્યું : “ તોફાની ઊઠગ, ધમાલ કરીશ નહિ. ” તે પાગલ ઠાંધ પણ બોલ્યા વિના ચાલ્યો ગયો. આ જતનો લાવ લગભગ બે માસ માને રહ્યો.

એકવાર રાધુના ઝોરડાના વરંડામાં માની પામે બેસીને અગર-માંથી ચું ચું લાવવાનું તેની યાદી લખતો હતો. તે વખતે પાસેથી પસાર થતી વખતે એક સ્ત્રી લક્તનું કપડું મારી પીક ઉપર અડ્યું. તે જોઈને માએ ખૂબ જોરપૂર્વક તે સ્ત્રીને કહ્યું : “ કેમ, તને સમજતું નથી કે આ ઊકરાને અડકીને ગાય છે ? આ બધા પલ્લયારી છે, તેમે સ્ત્રીઓ છા. તેમને સમાજીને ચાલવું જોઈએ. પ્રણામ કર. ”

વળી એક દિવસ કાવાલપાડામાં એક છોકરો પોલિસની નજર-અંદીમાંથી મુક્ત થઈને માની પાસે આવ્યો. તેની ઈચ્છા માની પાસેથી દીક્ષા લેવાની હતી. તે વખતે આશ્રમ ઉપર પોલિસ ખાતાની વીક્ષણ નજર રહેતી હોવાથી આશ્રમના અધ્યક્ષે તેને ચાલ્યા જવાનું કહ્યું. માએ એ વાત સાંભળીને મને જણાવ્યું: “બિચારો કેટલી સુસ્કેલીથી આવ્યો છે? જો તું તેને માટે ગામમાં કાઢીને ત્યાં રહેવાની વ્યવસ્થા કરી શકે તો કાલે સવારે તેને દીક્ષા આપીને રવાના કરી દઈશ.” તેમની સૂચના મુજબ એ તેને માટે વ્યવસ્થા કરી દીધી. બીજો દિવસે સવારે માની સાથે રાધુની પાસે જતો હતો. પેલો છોકરો તે વખતે સ્નાન કરીને માર્ગમાં આવી ચડ્યો. માએ મને તે વખતે પુકુરમાંથી પાણી લાવવાનું જણાવ્યું. માએ તરત જ ત્યાં ને ત્યાં તેને દીક્ષા દીધી!

સંધ્યાને ટાણે મા એક વાર કહેવા લાગ્યાં: “બાબા, હું તો કાઢના દોષ જોઈ કે સાંભળી ગઈ હતી નથી. જેનાં જેવાં પ્રારબ્ધ કર્મ. ન્યાંથી ગ્રંટ પેસી જાય, ત્યાં બકડું તો જવાનું જ! મારી પાસે ...ના દોષની વાત કહી. તે વેળા બધાં ક્યાં હતાં? તેણે મારી કેટકેટલી સેવા કરી છે. હું તો તે વખતે બાઈઓને ઘેર રાંધતી. વહુરો નાની હતી. તે બીચારો શીત કે વપાની દરકાર ક્યો વગર સવારથી માંડીને શરીર કાળું થાય તોય મારી સાથે હાંડીઓ ઊતારતો. અત્યારે તો ધણાય બહતો બનીને આવે છે. તે વખતે મારે કોણ હતું? શું હું એ બધું જૂલી ંહિ, એમ? અને લોકોનો પણ રો દોષ? પહેલાં મારી નજરે પણ લોકોના કેટલાય દોષો ચડતા! ત્યાર પછી કંટાળીને કાકુરની પાસે રડી રડીને પ્રાર્થના કરવા લાગી કે, હે કાકુર, હવે તો દોષ જોઈ શકાતા નથી. ત્યાર પછી તેમાંથી છૂટી છું. મનુષ્યના હમરો ઉપકારો કરીને એક દોષ કરો, તો મોં તરતજ ફાટી જશે. લોકો તો માત્ર દોષ જ જુએ છે. ગુણ જોવાની જરૂર છે, બેટા!”

જયગમવાદીમા એક વાગ મહાપુત્રોના મેવકગણોની દુર્ભુદ્ધિ વિષે નાત નીકળી માએ જણાવ્યું “ જુઓ, મેવાપગધ પણ ધણા છે, તેના કેટલાંક દષ્ટાતો આલજો મેવા કગ્તા કગ્તા અધિકાર વધી જવાથી અહિંબુદ્ધિ પણ વધી નય છે. અને તે વખતે મેવક ખીજને પૂતળાની માફક નચાવવા ઇચ્છે છે જિંદા, ખેસના, ખાના, પીતા બધાયમા તેનો ટકો ખરો એમા પછી મેવાનો ભાવ તો ગહે જ નહિ, જે લોકો પોતાના દેહનું સુખ જૂઠી જાય છે, તેઓ ખીજના સુખ-દુઃખને પોતાના ગણીને તેમની મેવા કગ્ત છે તેમને તો કર્તાપણું કમ કરીને વગર અને નમે પતનની વાતો જણાવો છો અને મહાપુત્રોની સાથે જાણુ ઐશ્વર્યનો ભાવ હોય છે તે જોઈને ધણાય તેમની મેવાને નામે આવે છે, અને તેમાજ મત ગહે છે અને તેમાં જ ડૂબી મરે છે તેમની ખરી મેવા, કહો તો, કેટલા જણ કગ્ત છે ? ” ત્યાં પછી માએ એક વાત કહી “ જુઓ, વાત છે કે તમાવમા ચદ્રનું પ્રતિબિંબ પડતું જોઈને નાની માછલીઓ ત્યાં ફૂંદાફૂંદી હવા લાગી, અને વિચારવા લાગી કે જાણે આપણામાનું જ કાઈક હશે ! પરંતુ જોવો તે ચદ્ર અન્ત થયો, કે તગત જ તેમની તે અવસ્થા ! ફૂંદાફૂંદી પછી વિમાસણ ઉભી થઈ, કાંઈજ સમનયુ નહિ ! ” મેં કહ્યું “ કેદાર મહાગજ કહે છે કે ગુરની પાસે બહુ ગહેતું રીક નથી ગુરતું લોકિક આચરણ જોઈને ધણીવાગ શિષ્યની શ્રદ્ધા ઓઠી થઈ જાય છે ’ માએ હસના હસતા કહ્યું “ તમે મધા એવી વાતોથી મનને ખગબ કરો નહિ ત્યાં મારું કામ કેવી રીતે ચાલે ? ભગવાન માનવબુદ્ધિમા એવી બુદ્ધિ ના કગ્ત જે કહ્યું તે પ્રમાણે ક્યેં જાઓ તમારે કાઈ જાતનો ભય નથી ”

એક વાગ ભડોના ધણા પત્રો આવ્યા હતા સધ્યા પછી માને બધા વાગી સંભળાવ્યા પત્રો સાંભળીને માએ જણાવ્યું- “ કેટલાય ઝાકગઓએ કેટકેટલી ઈચ્છા દર્શાવી છે, જોયુ ! ઝાક કહે

છે, આટઆટલી પ્રાર્થના, જપ, ધ્યાન કરું છું, છતાં કંઈ જ થતું નથી; કોઈ વળી સંસારમાં અનેક અશાંતિ, રોગ, શોક વગેરે વિગેલખે છે. હવે તો એ બધું સાંભળતું ગમતું નથી. કાકુરને કહું છું: 'હે કાકુર, તમે આ બધાંના કંઈકાલ અને પરકાલ વિગે જોજો.' હું માથાંને ઘું કહું? કેટલા તેમને સત્ય રીતે આહે છે? તે વ્યાકુળતા ક્યાં છે? તેમની ભક્તિ, તેમનો આગ્રહ કેટલો? સહેજ ભોગ્ય વસ્તુ મળી આવી કે સંતુષ્ટ, બસ! વળી કહે કે, 'ઓહો, તેમની ક્યાં?' વળી કહે, 'રાધુને કેમ છે?' મારા મનને આર્દ્ર કરવા માટે રાધુની ભાગ પહેલી એ. મને ખબર છે કે મારી આંખો બાંધ થઈ ગઈ કે રાધુની ભાગ કોઈ લેવાનું નથી."

નવાસનનાં વહુઓ કહ્યું: "મા, આપને તો બધાં જ બાળકો સરખાં. જે લગ્ન કરવા માટે આપનો મન બાંધવા ઇચ્છે છે તેને આપ અનુમતિ આપો છો; અને જે સંસારનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છે છે, તેને પણ તેના ત્યાગની પ્રશંસા કરીને ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપો છો. તો આપને માટે તો ઉચિત એ છે કે જે સારા માર્ગ હોય તે માર્ગે જ બધાંને લઈ જવાં." માએ કહ્યું: "જેની ભોગ-વાસના પ્રબળ હોય, તેને ગમે તેટલું કહું તોય ઘું તે સાંભળે? અને જે ઘણાં સુદૃઢોને બળે આ બધાં માયાનો ખેલ સમજી શક્યો છે, અને જે માત્ર એક તેમને જ સારરૂપ માને છે, તેને મારે સલાયતા આપવી નહિ? અને સંસારમાં દુઃખનો તો ક્યાં અંત છે?"

કેટલીક અર્થા કરીને નલિનીએ માને પૂછ્યું: "કેમના, કહો તો, ક્યો અપવાદ સારો?" માએ કહ્યું: "અપવાદમાં વળી સારા-નરસી!" પછી માએ કહ્યું: "છતાંય ધનનો અપવાદ સારો. ધારો કે કોઈને ક્ષીએ કે તું તો મોટો ધનિક છે, તો તે સાંભળીને તે બંને ચહેરા પર દીનતા કે અસંતોષ બાંધાવે, પણ તેના અંતરમાં તે ખુશ થાય છે. તો કહે જો, ભગવાનની પાસે ક્યાં પ્રાર્થના સૌથી સારી?" નલિનીએ કહ્યું: "કેમ વળી? જ્ઞાન કે ભક્તિ, જેથી કરીને

સંસારમા મુખી રહીએ, તેવી પ્રાર્થના!” માએ ક્યું: “ત્યારે સાંભળ. એક જ વાતમા કહીએ તો વાસનારહિત રવાની પ્રાર્થના સૌથી ઉત્તમ, કારણ કે વાસના જ અધાપ દુઃખનુ નળ છે, વારંવાર જન્મમૃત્યુનુ કારણ છે, અને મુક્તિમાર્ગનો મોટો અંતરાય છે.”

આવણુ માનમાં મા નાધુને લઈને દેવાલપાશથી જયરામવાદી આવ્યાં હતાં. તે વખતે બધા થઈને અમે પણ રીંગ જાણુ ડોઈશુ. બધાંયની ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા મા પોતે કરના. એક વાર વાત નીકળતાં માએ મને ક્યું “જાઆ, તે દિવસે મને કેવી વાત કહી” હું તો જાણુની હતી કે તેમનુ મન ઘાનુ ઉઘાર છે તેમના જેવા માણુસને વિષે એવુ બોલવુ કાંઈ નહિ. તેમના મનનો ભાવ કળીને આશ્રમના ખર્ચને માટે હું ધાન લેની આવી. તે વળી પાછો લેવા માગે નહિ, પોતાની બૂલ સમજીને મારી પામે ધમા માગવા આવ્યો.

“તે દિવસે સવારે પ્રણામ કરતી વખતે મને કહે કે, ‘મા, આ બધા પહેલા મારુ ક્યું માનના. પણ હવે તો મારી વાત બધી વખતે માનવા નૈયાર નથી. અને જો શરદ મહારાજ કે આપની પાસે આવે તો ખૂબ આદરપૂર્વક પામે રાખો છો, એથી કળીને સારી ખાવાની પણ વ્યવસ્થા થાય છે. તેથી જો આપ તેમને સ્થાન ના આપો અને સમજાવીને મારી પામે મોકલો તો વળી પાછા મારું માનતા થઈ જાય.’ મેં ક્યું: ‘એ વળી શું શું બોલે છે? પ્રેમ એ તો આપણી અસલ વસ્તુ છે. પ્રેમથી તો તેમનો સંસાર રચાયો છે. હું તો બધાંયની મા છું, તો મારી પામે આવેલાંને વિષે ખાવા-પહેરવાની વાતમાં કાંઈ ના કહેવું.’

“ઓહો, આને માટે હાકુરની પામે કટલી રડી રડીને પ્રાર્થના કરી છે. તેથીજ તો તેમની કૃપાથી આજે મહાન બધું થયું. હાકુરના દેહ છોડ્યા પછી તેમનાં બધાંય આજકા સંસારનો ત્યાગ કરીને એક અત્યંત આવી, અભાં. ત્યાર પછી અધા એક પછી એક

સ્વાધીનભાવ બહાર નીકળી પડીને અહીંતહીં જવા વાગ્યા તે વખતે મારા મનમાં ઘણું દુઃખ થતું હતું. પામે પ્રાર્થના કરવા લાગી 'હાકુ', તમે આવ્યા અને આ કેટલાકની સાથે હીના કરીને ચાલ્યા ગયા અને શું એમજ પૂરું થઈ ગયું. ત્યારે આટલાટલા કષ્ટ વેરીને ચાલવાની રીત જરૂર હતી? કારણજેદાવનમાં અનેક સાધુસન્યાસી ભિક્ષા માગીને ખાય છે અને જાડ નીચે મેસીને ફગતા ફરે છે એવી જાનના સાધુઓનો તો અભાવ ક્યા છે? તમારે નામે બધાનો ત્યાગ રીને મારા બીચારા બાળકા બે કાળિયા અન્નને મારે ગમે ત્યાં ભટકે તે મારાથી જોયું જતું નથી તો મારી તમને આ પ્રાર્થના છે કે જોઆ તમારે નામે નીકળી પડે તેમને મારે સામાન્ય ખાનાની તેમજ પહેરવાની કશી ખોટ ના પડે એ બધા તમારી અને તમારા ભાવ ઉપદેશની વાતો ગ્રહણ કરીને એકકાં પડ્યા ગૃહેશે અને સસારના તાપથી દુઃખ થયેલા લોકા તેમની પામે આવીને તમારી વાતમાથી શાંતિ મેળવશે એટલા મારે તો તમે આવ્યા હતા, હાકુ! તમારા સત્તાનોને બગડતા જોઈને મારા પ્રાણ આકુળ બચાકુળ થઈ જાય છે. ત્યાર પછી આવ્યો નરેન્દ્ર અને એણે ધીરે ધીરે બધું કરી દીધું."

અમાગ મે જણુનુ ધોળી કિનાગવાળુ કપડુ લોઈને માએ લ્યુ
 “ આ ગુ ? ધોળી કિનાગવાળુ કેમ પહેરે છે ? તમે તો બાગર છે,
 રંગીન કિનારીવાળુ પહેરવું” લોઈયે નહિ તો મન શુરું થઈ જશે
 મનમાં હમેશા ઉત્સાહ રાખવો. લોઈયે ‘ એમ કહીને પેગીમાયી બે
 કપડા બહાર કાઢી આપ્યા

સંખ્યાકાળ પછી સંધિપૂર્ણનો સમય હતો માના અગ્રણ્ય
પદ્મકૂલ મૂકીને વણા પુષ્પાન્નદિ દેવા આવ્યા હતા તે વખતે માએ
કહ્યું “ બીજા કૂલ પણ લાવો, ગખાલ, શરદ, તાગક, બોમ,
ચોગેન, ગોલાપ,—એ બધાપના નામ જોવીને કૂલ આવો મારા

જાણ્યાં અગ્નિજ્વાળાં બધાંય સંતાનોને મારે ફૂલ આપો. ” મેં તે પ્રમાણે કયું. એટલે મા દાદા જોડીને ઠાકુરની પાસે ઘણા સમય નુકી રિથરભાવે બેસ્યાં રહ્યાં અને પછી કહ્યું: “ બધાંયના દંદકાલ અને પરકાલનું મગજ ચાઓ. ”

દેદાર મહારાજ એકવાર સવારે જ્યોત્સ્નાવાટીમા માની પાસે બેસીને કહેવા લાગ્યા: “ મા, આપણા ચિકિત્સાલક્ષ્યમાં જેમની નિધિતિ સારી હોય છે એવા લોક પણ દવા લેવાને મારે આવે છે. આપણે તો માત્ર ગરીબ લોક મારે કયું છે. તો જે બધાંય દવા આપરી થુ ઉચિત છે. ” માએ કહ્યું: “ આ દેશનાં બધાંજ ગરીબ છે. છતાંય બધું જાણીસાબળીને પણ જો એવાં બધાં માગણી કરતાં આવે, તો આપણી શક્તિ પ્રમાણે દેવું. જે પ્રાર્થી છે, તે જ ગરીબ છે, બેટા. ”

દેદારનાબુએ જિજ્ઞાસાપૂર્વક પૂછ્યું: “ મા, ઠાકુર મને લાગે છે કે એક નવી વસ્તુ દેવાને મારે આવ્યા હતા. તેથી તેઓ સર્વધર્મ-સમન્વય દર્શી ગયા. ” માએ કહ્યું: “ જુઓ, બાબા, તેમણે સમન્વય-ભાવના પ્રચાર મારે બધાય ધર્મોની અલગ સાધના કરી હતી, એ વાત મારે ગળે ઝેતરતી નથી. પોતે તો ભાગવતભાવમાં મગ્ન રહેતા. પ્રિયતીઓ, મુસલમાનો, વૈષ્ણવો, જે જે ભાવે ભગવાનને ભજીને વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરતા, તે તે ભાવે સાધના કરીને અનેક પ્રકારની લીલાઓ અનુભવ કરતા, અને ગનદિવસ ક્યાંય પસાર થઈ જતા તેની ખબર પણ પડતી નહિ. છતાંય આ યુગમાં તેમનો જે ત્યાગ, તે જ મને તો તેમનું વિશેષત્વ લાગે છે. જે જાતનો સ્વાભાવિક સદૃજ ત્યાગ કદાપિ કોઈએ જોયો છે? તે જે સર્વધર્મસમન્વયની વાત દહી, એ પણ ફીક છે. જૂદે જૂદે વખતે એકજ ભાવને મોટો ગણવામાં બીજા બધા ભાવ દગાઈ જતા. ”

અનેક લકતોના કાગળો આવેલા તે માને જઈને સંખ્યાકાળ પછી વંચાવ્યા. એક સ્ત્રી લકત વારંવાર પત્ર લખતી અને તેમાં

અને જુલુગાન ગાતી તેના ડાગમનો મર્મ પણ માને જણાવ્યો. એ મધુ આભરીને માઝે કહ્યું “ જો, જોગ, અને પાગ મનમા પિચાગ આવે છે કે હું તો હજી તે ગમ મુડગળની દીકરી છું, મારી સગળી ઉગળની કેટલીય જયગમવાળીમા હજે તો તેમની સાથે મારા તદ્દાવત ગો ? ભકતો કના યાથી આવીને મને પ્રજ્ઞામ કરે કે તેમને મિથે પૂછતા જણાય કે તેમાના કેટલા દાસત, તો કેટલા નમીન હોન ? એ મધુ પણ કેમ આવતા હશે ? ” આમ બોલીને મા ચૂપ થઈ ગયા. ત્યાગ પછી મે કહ્યું “ અરજા, મા, આપને મધો વખત આપનું અરૂપ યા ગહે છે ? માઝે હું “ મધો વખત તો કેની ગીતે ગહે ? અને પછી આ બધું કામમજ કેની રીતે ચાલે ? જતાય મધો કામોની વચ્ચે જ્યાર મનમા ઈચ્છા પ્રગટે, ત્યારે જોતજોતામા ઉત્તીપના જાગે, અને આ મહામાયાનો ખેલ તરત સમજાઈ નવ ” એટલે જ્યો હું “ અમે તો, મા આ આગલા પ્રવરનો જતા પછી પામ્યા નહિ ” માઝે જણાવ્યું “ મધુ જ પામજો વખત આવશે એટલે મધુ જ થશે ”

તે સમયે ગત્રે મોડા મુધી વાતચીત થતી મે કહ્યું “ મા, કેદાર મહાગજ કહે છે કે આ બવા મમજાજમા બને ને ગમે તેવા રચ્યાપચ્યા ગ્રહો, જતાય જે ચલાનું છે તે જ થશે ” માઝે હું “ કામકાજ તો કવા જ, કાગલુ કે તેથી મન ચારુ ગહે છે જતા જપ, વ્યાન અને પ્રાર્થનાની પણ વિશેષ જરૂર ગે કે અતે મવાગે અને સધ્યામજે તો ચાય તેવું દ્રવ્ય જ જોઈએ એ થનુ જાશે નોકાનુ મુમન સધ્યાકાજે જ્ઞાન સમાહિત ચિત્તે સ્થિત થરાથી અમસ્ત નિ શુ કયું કે શુ નહિ તેનો પિચાગ આવે છે ત્યાગ પછી ગઈ કાનની મનની અનગ્યા માથે આજની માનસિ અવગ્યાની તુનના કરવી જોઈયે પછી જપ કરતા કરતા ઈષ્ટ મૂર્તિનું ધ્યાન ધગવ ધ્યાનમા પ્રથમ તો જાગે કે મખ જ આવે છે, પગતુ પ્રવત્નપૂર્વક પગથી માડીને અમગન અગનુ આક્ષાત ધ્યાન યનુ મસારના કામ

ખીન્ને દિવસે દશ અગિયાર વાગ્યાને સુમારે મા સદર બારણાની ઓસરીમાં બેઠાં હતાં. અમે તે વખતે બેઠકના ઓરડામાં હતા. અકસ્માત કાલીમામા અને વરદામામાની વચ્ચે બોલાબોલી થઇ અને તરતજ મારામારી ઉપર આવી જવાની તૈયારી ઉપર હતા. મા તરતજ તેમની પાસે ગયાં. જઈને એકને કહે કે ‘તારો અન્યાય છે,’ વળી ખીન્ને કહે કે ‘તારો અન્યાય છે’. ખૂબ ચીકાઈ ગયાં હતાં. અમે પણ વચ્ચે પડ્યા એટલે મામલો ઓછો થઈ ગયો અને પછી બોલતા બોલતા બધા વીખરાઈ ગયા. મા પણ ક્રોધ સાથે ધરમા ગયાં. બેસીને હસવા લાગ્યાં અને કહેવા લાગ્યાં: “દેવો મદામામાનો ખેલ, જોયો! અનંત પૃથ્વી પડી છે, આ પણ પડ્યું રહેશે! જીવ એટલું પણ સમજી શકતો નથી.” મા એટલું બોલતા બોલતાં અસ્થિર બનીને હસવા લાગ્યાં, હસવાનું કેમે કર્યું અટકે નહિ!

કાળની સાથે સાથે જો આ પ્રભાણે ના કરે તો શું કરે છે ને શું નહિ તેનો ખ્યાલ કેવી રીતે આવે ?”

મેં કહ્યું: “મા, કાંઈ કાંઈ વળી કહે છે કે કામકાજ કરવાથી કાંઈ વળગે નહિ, સર્વદા જપ, ધ્યાન કરી શકવાથી ઘણું થશે.” માએ જણાવ્યું: “એ બિચારા શું સમજે કે શું કરવું ને શું ન કરવું? યોગ દિવસ ધ્યાન, જપ કર્યાં એટલે શું પતી ગયું? મહામાયા જ્યાં સુધી માર્ગ મોકળો ના કરે ત્યાં સુધી બધાંય ફાંફાં છે. તે દિવસે જોયું હતું ને કે એક જણ જપ, ધ્યાન વધારે પડતાં કરવા ગયો તો પરિણામે મગજ ગૂમાવી બેઠો! અને મગજ બગડ્યું પછી રહ્યું જ શું? મૂંઝા વળની એ બાણ હોય છે. એક વળ બગડ્યો કે બસ આવી બન્યું, પાગલ જ બની જવાના! નહિ તો મહામાયાના ફંદામાં પડીને પોતાની જાતને જીવિમાન માને અને મનમાં વિચારે કે હું બરાબર છું. અને બીજી દિશામાં એક વળને જો બરાબર સખત કરવામાં આવે અને યોગ્ય રીતે બેસાડવામાં આવે તો શાંતિ અને આનંદ મળે! સર્વદા તેમનું સ્મરણ અને તેમનું મનન કરીને પ્રાર્થના કરવી કે ‘બ્રહ્મ, સદ્બુદ્ધિ આપો.’ બધો વખત જપ ધ્યાન તે કેટલા કરી શકે? શરૂશરૂમાં કદાચ કરે, પરંતુ અંતે—ની માફક બેસીને નીચેની ગરમી માથે ચઢે (અહંકારી થાય). ધૂળરાખના વિચારથી અનેક પ્રકારની અશાંતિ જન્મે છે. મનને સમમાં આણીને અંગુળ રાખ્યા વિના કાંઈ કરવું ઘણું સારું છે. મનને અંગુળ રાખ્યું કે ધમાલ મચવાની! મારા નરેન્દ્રે એ જોઈનેજ નિષ્કામ કર્મનો પ્રચાર કર્યો.”

માએ વળી.....ને વિષે વાત કાઢી: “જોયુંને, બેસી બેસીને તેનું મન ચરુદ્ધ બની ગયું છે! માત્ર તેના ચોખ્ખાલિયાવેડા જ વધતા જાય છે. અને પાછો જણાવે છે કે અશાંતિ! આટઆટલી અશાંતિ શી? આટઆટલું જોતાં સાંજગતાં છતાંય ચૈતન્ય પ્રગટ્યું નહિ?”

બીજે દિવસે દશ અગિરા નાખાને સુમાઝ મા સદર બારણાની ઝોસડીમા બેસા હતા અને તે વખતે મેઝના ઝોગામા હતા અમ્મમાત કાલીમામા અને વડામામાની વચ્ચે બોરાબોલી થઈ અને ન નજ માગમારી ઉપર આવી જવાની તૈયારી ઉપર હતા મા તગનજ તેમની પાસે ગયા જઈને એમને કહે કે 'તારા અન્યાય કે, વળી બીજાને કહે કે 'તારા અન્યાય કે ખૂબ ચીડાઈ ગયા હતા અને પણ વચ્ચે પડ્યા એમને મામબો ઝોડો થઈ ગયો અને પછી મોનતા મોનતા બધા વીખગઈ ગયા મા પણ કોઈ સ્થાથે ધગમા ગયા બેસીને હસના લાગ્યા અને કહેના લાગ્યા "મેં મહામાનાનો ખેન ભોગ્યો! અનત પૃથ્વી પડી છે, આ પશુ પડ્યું ગહેશે! જન એમ્હુ પણ સમજી શકતો નથી મા એટલું મોનતા બોલતા અચ્ચિત્ત બનીને હસના લાગ્યા હસનાતું મેં જુઠું અજ નહિ!

ગધુને સુવાવડમાથી ઊઠ્યે ૭ માસ થયા હતા, પરંતુ મરીગની દુખાળતાને લીધે ચાલી રાખતી નહિ માન બેડી બેડી હગતી રતી વળી તેની અફીણ ખાવાની ટેવ પણ વધી ગઈ હતી માતું શરીર પપ્પુ હવે પહેલાના જેવું ગહેતું નહિ વચ્ચે વચ્ચે તાવ આવી જતો ગધુની અફીણ ખાનાની ટેવ ધીમે ધીમે ઝોઝી ગવાનો પ્રવલ્ન રી ગલા હતા પણ ગધુ તે માટે નથી જ લઈ બેસતી એક વાર મા સનાગમા શાઠ સમાગતા હતા ગધુ અફીણ ખાવા માટે આનીને બેડી હતી મા સમજી ગયા અને ગધુને હું હવે બસ થયું ગધુ જા બીડી જા હવે તારું સંત્યુ જણ નથી તારે માટે મારા ધર્મ મં ગયા આટલું બધું થાથી લાગુ, બેગ? માના આવા મુદ્દુ ગવનાકયો સાબળતા જ ગધુએ ચીડાઈને પામેની ટોપનીમાથી એ મોદુ રીંગણ લઈને માની પીર ઉપર ભોગ્યી ફેંક્યું તેના અવાજ સાબળીને અને જઈને બોલ્યું તો મા પીર નમાનીને બેસી

કાજની સાથે સાથે જ આ પ્રમાણે ના કરે તો શું કરે જે ને શું નહિ તેનો ખ્યાલ કેવી રીતે આવે ?”

મેં કહ્યું: “મા, કાંઈ કાંઈ વળી કહે જે કે કામકાજ કરવાથી કાંઈ વળશે નહિ, સર્વદા જપ, ધ્યાન કરી શકવાથી ધણું થશે.” માએ જણાવ્યું: “એ બિચારા શું સમજે કે શું કરવું ને શું ન કરવું? થોડા દિવસ ધ્યાન, જપ કર્યાં એટલે શું પતી ગયું? મહામાયા જ્યાં સુધી માર્ગ મોકળો ના કરે ત્યાં સુધી બધાંય ફાંફાં છે. તે દિવસે જોયું હતું ને કે એક જણ જપ, ધ્યાન વધારે પડતાં કરવા ગયો તો પરિણામે મગજ ગૂમાવી બેઠો! અને મગજ બગડ્યું પકડી રહ્યું જ શું? મૂંઝા વળની જે બાજુ હોય છે. એક વળ બગડ્યો કે બસ આવી બન્યું, પાગલ જ બની જવાના! નહિ તો મહામાયાના ફંદામાં પડીને પોતાની જાતને શુદ્ધિમાન માને અને મનમાં વિચારે કે હું બરાબર છું. અને બીજી દિશામાં એક વળને જો બરાબર સખત કરવામાં આવે અને યોગ્ય રીતે બેસાડવામાં આવે તો શાંતિ અને આનંદ મળે! સર્વદા તેમનું સ્મરણ અને તેમનું મનન કરીને પ્રાર્થના કરવી કે ‘બ્રહ્મ, સદ્બુદ્ધિ આપો.’ બધો વખત જપ ધ્યાન તે કેટલા કરી શકે? રાત્રરાત્રમાં કદાચ કરે, પરંતુ અતે—ની માફક બેસીને નીચેની ગરમી માથે ચઢે (અહંકારી થાય). ધૂળરાખના વિચારોથી અનેક પ્રકારની અશાંતિ જન્મે છે. મનને સમમાં આણીને અગત્યું રાખ્યા વિના કાંઈ કરવું ધણું સાધું છે. મનને અગત્યું રાખ્યું કે ધમાલ મચવાની! મારા નરેન્દ્રે એ જોઈનેજ નિષ્કામ કેમનો પ્રચાર કર્યો.”

માએ વળી.....ને વિશે વાત કાઢી: “જોયુંને, બેસી બેસીને તેનું મન અશુદ્ધ બની ગયું છે! માત્ર તેના ચોખલિયાવેડા જ વધતા જાય છે. અને પાછો જણાવે છે કે અશાંતિ! આટઆટલી અશાંતિ શાં? આટઆટલું જોતાં સાંજગતાં છતાંય ચેતન્ય પ્રગટ્યું નહિ?”

બીજો દિવસે દશ અગિયાર વાગ્યાને સુમારે મા સદર બારણાની ઓસરીમાં બેઠાં હતાં. અમે તે વખતે બેઠકના ઓરડામાં હતા. અકસ્માત કાલીમામા અને વરનામામાની વચ્ચે બોલાબોલી થઈ અને તન્નજ મારામારી ઉપર આવી જવાની તૈયારી ઉપર હતા. મા તરનજ તેમની પાસે ગયાં. જઈને એકને કહે કે ‘તારો અન્યાય છે,’ વળી બીજાને કહે કે ‘તારો અન્યાય છે’. ખૂબ ચીડાઈ ગયાં હતાં. અમે પણ વચ્ચે પડ્યા એટલે મામલો ઝોઝો થઈ ગયો અને પછી બોક્ષતા બોલતા બધા વીખરાઈ ગયા. મા પણ ક્રોધ સાથે ધરમા ગયાં. બેસીને હસવા લાગ્યાં અને કહેવા લાગ્યાં: “કેવો મહામાયાનો બેલ, બેયો! અનંત પૃથ્વી પડી છે, આ પણ પડ્યું રહેશે! હવે એટલું પણ સમજી શકતો નથી.” મા એટલું બોલનાં બોલતાં અસ્થિર બનીને હસવા લાગ્યાં, હસવાનું કેમે કંઈ અટકે નહિ!

રાધુને સુવાવડમાંથી ઊઠ્યે ૭ માસ થયા હતા, પરંતુ શરીરની દુર્બળતાને લીધે ચાલી શકતી નહિ. માત્ર બેઠી બેઠી હરતી હરતી. વળી તેની અડીણ ખાવાની ટેવ પણ વધી ગઈ હતી. માનું શરીર પણ હવે પહેલાંના જેવું રહેતું નહિ. વચ્ચે વચ્ચે તાવ આવી જતો. રાધુની અડીણ ખાવાની ટેવ ધીમે ધીમે ઝોઝી કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં હતાં. પણ રાધુ તે માટે બણી છદ્દ લઈ બેસતી. એક વાર મા સવારમાં શાક સમારતાં હતાં. રાધુ અડીણ ખાવા માટે આવીને બેઠી હતી. મા સમજી ગયાં અને રાધુને કહ્યું: “હવે બસ થયું રાધુ. જા બેઠી જા. હવે તારું સંતુ જતું નથી. તારે માટે મારાં ધર્મકર્મ ગયાં. આટલું બધું ક્યાંથી લાવું, બેટા?” માનાં આવાં મૃદુ રાવવાકયો સાંભળતાં જ રાધુએ ચીડાઈને પાસેની ટોપલીમાંથી એક મોટું રીંગણ લઈને માની પીઠ ઉપર બેરથી ફેંક્યું. તેનો અવાજ સાંભળીને અમે જઈને જોયું તો મા પીઠ નમાવીને બેસી

ગયા હતા, પણ જે દેકારો વાગ્યું હતું તે સ્થળ ખૂબ ગયું હતું મા
હાકુને હાથ નેડીને પ્રાર્થના કરતા હતા " હાકુ, તેનો અપગ્રાધ
મનમા લાવશો નહિ, એ ખીચારી અજ્ઞાન છે " પોતાના ચગલુની
રજ લઈને ગધુને માથે મૂકીને કહેવા લાગ્યા " ગધિ, આ શરીરને
હાકુરે કાઈ દિવસ એક ઉચ્ચ વેણ સગપ્તુ હતું નથી, અને તું તેને
આટઆટલું કષ્ટ આપે છે? તને કાંઈ ખબર છે કે માતૃ ધ્યાન ક્યા
છે? તારે માટે છત્રી રહી છું એવો તારો તેનો દિમાન નથી?"
રાધુ તરત રડી પડી

આ બનાવ બની ગયા પછી થોડે દિવસે ગધુની પાગની માએ
મનમાને મનમા પોતાના જમાઈ મન્મથને ટાંચ સ્થાને ગોધના ઠતા
નહિ મળવાથી નક્કી કર્યું કે તે પાણીમા ડૂબી મર્યો છે પછી તેને
તરંગમા આપ્યું કે એ બધું કુનાર મા છે તેથી માની પામે આનીને
પગે પડીને ગડીને કહેવા લાગી " અરે એા હાકુની દામી, અક્ષી
એા, મારો જમાઈ તો પુકુમા ડૂબી ગયો છે, બાપરે! હવે માતૃ શુ
થશે, રે! " માએ તે સાંભળીને અમને કહ્યું " જુઓ તો પાગની
શુ બોલે છે, " અને પોતે પણ ગલગાઈ ગયા અને તરતજ તપાસ
કરવા જતા હતા એવામા હ—એ આવીને કહ્યું કે એ તો દુધનમા
પત્તા રમે છે અને તરતજ તેને ખોલાવી લાવ્યા પછી તે ગાડી
લાડતી લાડતી ચાલી ગઈ

સાજે મા એક વાર ગતના શાકે સમારી રહ્યા હતા એકદમ
નાની મામી આવીને બોલવા લાગી " તમેજ ગધુને અરીણ
ખવરાવીને વશ કરી દીધી છે મારી લાડીલીને અને માગ લાડક-
વાયાને મારી પાસે પણ આવવા દેતા નથી " માએ પ્રત્યુ " લઈ
જાને તારી લાડીલીને, એ પડી મે શુ તેને સતાડી રાખી છે?"
આ પ્રમાણે બોલતા બોલતા તો મામીનું ગાડપણ વધી ગયું માને
મારવાને માટે એક બળતુ લાકડું લેવાને દોડી માએ તે રખતે મેગે

અનાજ કરીને કહ્યું ‘ અરે ! તમે કાણુ છો ? આ ગાડી તો મને મારી નાખશે ! ’ એ દોડીને જોયું તો તેણે માયા મુઠ્ઠી તો લાવી દીધું હતું એ તરત જ તેને દૂર ફેંકી દીધું, અને ગાડીને બારણા બંદાર ઢાંઢી મૂકી મા પણુ ઉત્તેજિત થઈને બોલી ઊઠ્યા “ પાગની, શુ કરવા આવી હતી ? નારો એ હાથ ખરી પડશે ” આટલું બોલાઈ ગયું કે તરત જ એ દોડીને મા તો કપવા લાગ્યા ‘ ધાકુની તરફ હાથ જોડીને હેલા લાગ્યા “ ધાકુ, મેં શુ કહ્યું ? હવે શુ થશે ? મેં તો કાંઈ દિવસ માગ મુખમાથી આવી વાણી કાઢી નથી અતે એ પણુ ચયુ ! હવે શુ ? ’ માની અપાર કરુણાનો ભાવ દેખીને અમે તો મ્તલિત થઈ ગયા !

કેટલાક મહિના પહેલા ઐઝયોગનિવાસી શ્રી ન—ચોડા દિવસની ગળ લઈને કાવાલપાડામા માની પાસે રહેતા હતા, અને ગાંધુને માટે માને ધણ ખર્ચ વેડવું પડે કે જોઈને તેમને પ્રતિ માસ ખૂબ મદદ કરતા જતી વેળા માને પોતે કહી ગયા હતા “ મા, કાંઈ પણ જ ર પડે કે તરત જ મને લખી જણાવજો. ” આજકાલ જયગમવાનીનું ખર્ચ ધણુ વધી પડ્યું હતું પૂ શરદ મહારાજે લખી જણાવ્યું હતું કે પૂરતા પસા મોકલવાની જગ વાર થાય કે તે પત્ર સાંભળીને માએ કહ્યું “ મને લાગે કે કે શરદની પામે હવે વધારે પસા નથી, નહિ તો તે કદાપિ આમ ના લખે ! ન—તે દિવસે જે જોઈએ તે મગાવવાનું કહી ગયો, પણ તેની પાન માટે ધમા શી રીતે માગવા ? ‘ ધાકુ, તમારો રોષ આદેશ શુ ? પાનન નહિ મી નકું ? ગાંધિ, તારે મા’ બધું જ મુમાવવા મેડી છું

“ ઠાકુર કહેતા હતા કે ‘ જા, કાંઈની પાસે એક પૈસાની પણ માગણી કરવી નહિ તારે માટે ખાવાપહેરવાની સગવડ મઈ ગહેશે એ- પૈસા માટે પણ કાંઈની પાસે હાથ લખા-જો, તો ? ’

પાસે માથુ ઝીંઝે મૂલ્યુ જાણુવું બન્યું તને જાણે ને પોતાના ધનમાં
આનંદપૂર્વક ગણે, પરંતુ નમારુપુરુષ પોતાનું વર જાપિ નષ્ટ
કરતી નહિ ' "

મનમાં નામે એક ડોહર માની પામે આપ્યો હતો તેની
દીક્ષા લેનાની અને જગના હોરનાની વણી પ્રગળ ઇચ્છા હતી માએ
પણ આનંદપૂર્વક તેમ ક્યુ મનમાં પણ આનંદમાં આવી જઈને
કામીમાતાના જે જતાં હમગમાં ગાન ગાના લાગ્યો માને તેથી રંગો
આનંદ થયો માની પામે ન રખતે ગધુ, માટુ, નવિની, મામીમ ના
એકાદ અને ખીજા રણા બમગનો એમાને તે માબગતા હતા
મામીઓમાથી એ- ક્યુ " હુઝિએ તો ખીચાગને માધુ મનાની
દીધો ' માએ તેમા ગપસી પૂરી અને ક્યુ " એસ્તો, રંધ્યાનુ તો
કામ જ એ ! આવા આવા મગમ ડોકગમોને માધુડા બનારી દે છે
ખીચાગના મામાપે મોગો -ચો, રંધ્યાની આગા ! એ મધુ ધૂળમાં
ગગેળાઈ ગયું ! હવે લાઈ -ના તો હપીગમમાં જઈને બીખ માગી
ખાશે, કે પરી ચોગીની મેના હતા મગમૂત્ર ચૂચને ! વિવાહ ગ્યો
એ પણ એક પ્રગનો અમાગધર્મ ખગે કે નહિ ? તમે જો મધાને
આ પ્રમાણે માધુ મુડી દેગો, તો મહામાયા તમાગ હિપગ ચીકાઈ
જશે ! માધુ થડુ હોય તો બનેને પોતાની મેજે થાય, પણ એમા
તમે નિમિત્ત કેમ બનો ડો, રંધ્યા ' માએ કહ્યું " માકુ, એ મના
દેવગિરુ છે, અમાગમાં ફૂળની મારુ પવિત્ર થઈને ગહેગે એના
કરતા ક્યુ સુખ મેકુ છે, હહે જો ? અસાગના બધા સુખ તુ નજરે
તો જુએ છે સ્વામીનુ સુખ પણ જોયુ તને શરમ નથી આવની
કે વળી વગીને સ્વામીની પામે દોડની જાય છે ? અત્યાગ મુવી માગી
આથે ગહીને તે શુ જોયુ ? આપુ આર્કર્ણ, આટ્યો પરુભાર ગો ?
તેમાં તને શુ સુખ મગે કે ? કીધી જો સ્વામીની પામે જલ્લ,
તો કાદી મૂખીશ શુ તાગ અપ્પમા પણ પવિત્ર લાવની હ પના

કરી શકતી નથી ? હજીયે શુ ભાઈમહેનની માફક ગદી શકતી નથી ? કેવળ પશુની માફક ગહેવા છિંકે છે ? તમારી મસારી મગનગથી તો માગ હાડકા ગળી ગયા ” બધા ગગમના માર્યા માયુ નમારિને સાબળી ગલા

પછી માએ કહ્યું “ ભગવાનને ઝમે કે ના ઝમે, પરંતુ જે વિવાહ નથી હતો તે તો અર્ધમુક્ત જ છે જે વખતે તેનું મન ભગવાનમા ચોટશે, તે વખતે એકદમ તે આગળ વધી જશે જેમણે મહાપાપ કર્યા હશે, તેઓ જ વિવાહ કરીને અમારમા ગચ્છાપચ્છા ગહે છે ભગવાન તમ્હ મન નય છતાય તે તેને નામે ઊરી શકવાનો નહિ તેના હાથપગ બાધેલા હોય છે ”

હમણા હમણા માને સરેજસાજ તાવ આવે છે શરીર ચાલુ દુર્બળ થઈ ગયું છે પૂ ગગ મહાગજ માને કલ્લકતા લઈ જવાની જોઈવણુ ડરી ગલા છે તે વખતે માની કલ્લકતા જવાની રાત નીકળતા માએ નહ્યું “ ગગ દનકતા ના લેવ ત્યા મુધી માગે ના જવાની રાત જ નહિ દોની પાસે નહ ? હું ત્યા હોઉ ને ત્યા ગગ મને હો કે મા, થોડા દિવસો માગે બીજે જઈ આવુ, તો હુ તગત જ નહ કે, બાબા, થોડ રોકાઈ જા, માગ ગરા પડી તુ જગે ગરદ નિના મારી કંઠ ગણુ જોવાી ગર ? ”

શિવાગનો વખત હતો માનુ ગરીગ તદ્દન ખગમ થઈ ગયું હતું પરંતુ પહેનાની ટેવને લીધે મનાગે ત્રણ વાગે ઊડતા બને પ્રાત કાર્ય સમાપ્ત કરીને વળી પાછા આગ પડતા તે રખતે અમે તેમના ઓગડામા જઈને બાગણુ મધ કરીને ચૂપચાપ મેસી ગેના કાઈ કાઈ વાગ મા વળી નેહતા “ અત્યાગે આ દેનતાનો મત્ર આ પ્રમાણે જપવો જોઈએ ” થોડી વાગ પડી રાત ની યી કે ડેનાવ આધુઓ અવગચ થઈને શૂદ્ધથને ઘેર ગહેતા માએ કહ્યું “ અસ્વચ્ચ થયા એવે શુ શૂદ્ધથને વેગ પચા ગેનાનુ ? મહ તો છે, આત્રમ

પણ છે સન્યાસી તો ત્યાગનો આદર્શ ગણાય કદાચ લાડાની
 શ્રીમૂર્તિ પણ જો સ્નામા પડી હોય, તો સન્યાસી કદાપિ તેના
 સામી નજર સગળી ન કરે અને સન્યાસીની પાસે પેસો હોવો એ
 પણ અત્યંત ખરાબ પેસો થ ન કરે? અરે, પ્રાણનો પણ મગચ
 રહે પુરીમા એક સાધુ ગ્રહેતો, સમુદ્રને દિનારે તેની પામે કેટલાક
 રૂપિયા હતા તે માતની ગધ આવવાથી તેના બે એવા લોભને
 સમાલી શમ્યા નહિ અને પરિણામે તે સાધુનું ખૂન કરીને રૂપિયા
 લઈને ચાલ્યા ગયા

એક વાર નવ દર વાન્યાના સુમાર મા બેઠા મેઘ તેલ માલીરા
 કરતા હતા તે વખતે એક જણે આવીને સાવગણી ગમે ત્યા ફેંકી
 દીધી માથે તે જોઈને કહ્યું “એ શુ કરે છે, અવ્યા? કામ પતી
 ગયું એટલે તેના પર અશ્રદ્ધા થઈ ગઈ? જોટલી વાર તેને ફેંકી
 દેવામા થાય, તેટલી જ તેને ઠીક દેકાણે મનમા પણ થાત નાની
 વસ્તુ જાણીને શુ તેને તુચ્છભાવે જોવાની? જેને સાચવશો તેજ
 તમને સાચવશે હજી તો તેની જરૂર પડશે વળી આખી વિશ્વ-
 સૃષ્ટિનું એ પણ અગ છે ને? તે દષ્ટિથી પણ તેનું મંમાન કરવું
 ઘટે કે જેને જે પ્રમાણમા સમાન ઘટે, તેને તે પ્રમાણમા દેવું
 જરૂરી છે સાવરણીને પણ સમાનપૂર્વક સાચવવી પડે નાનું સગળું
 નાઈ પણ શ્રદ્ધા સાથે લગવાનની સાધનાના અગ તરીકે કરવું
 ઘટે છે

એક વાર ગધુની ગ્રિય એક જિલાડી બેસી છે ના—દિદિ
 બેઠીને તેના માથા ઉપર પગ મળીને તેને ગમાડે છે મા તે જોઈને
 બોલી બેઠ્યા “અરે બેગ, એ શુ કરે છે? માથુ તો ગુરુનું ગ્યાન
 ગણાય, તેના પગ તે પગ દેવાતો હશે? જા, નમસ્કાર કરો”

અસારે કવકતાથી કેટલાક લોકો આવી હતા કપડાલતા ખૂબ
 અભાષ્ટાળા પહેરી હતા માને માટે વેણુ ફળ લાવ્યા હતા. મા

સાંજે કહેતાં હતાં: “હું તો હવે બળી રહી છું. હવે સંહેવાતું નથી. કાઈ કાઈ આવે છે, તેનાથી મારો સંસાર બળે કે શાંતિપૂર્ણ બની જાય છે. કોણ બળે ક્યાંથી શાકભાજી વગેરેની સગવડ મળી જાય છે. મારે કોઈ ચિંતા પણ ન કરવી પડે. તેમના મુખની વાણીથી પ્રાણ પણ શાંત બની જાય. અને જુઓને, આજે સવારથી ધમાચકડી ચાલી છે. કેટલાં બધાં ફળ લઈ આવ્યો! અકધાંપકધાં તો ફાદીને ખરાબ પણ થઈ ગયાં. એ બધાં ક્યાં નાખી દેવાં એ પણ સવાલ છે. એક બાળુથી આવાં આવાં કપડાં અને બીજી બાળુથી કહે છે કે ગામઠો બૂલી ગયા છીએ! હું ક્યાંથી તેમને માટે ગામજા લઈ આવું?.....ઠાકુર, તમારો સંસારપરિવાર તમેજ જુઓ. મારાથી તો હવે થઈ શકતું નથી. એક બાળુથી આ રાધિ, અને બીજી બાળુથી આ બધું!”

ભક્તોમાંના કેટલાક સમજ્યા વગર માને કેવાં વ્યગ્ર કરી મૂકે છે તેના કેટલાક દૃષ્ટિાં આવું.

મા જયરામવાટીમાં છે. શ્યામબન્ધરમાંથી ફરીને આવીને જોયું તો મા એક સાદડી ઉપર સહેજ આડાં પડ્યાં છે. જતાંજ મને મા કહેવા લાગ્યાં: “તમે બધાં છે, પણ કામકાજ માટે બહાર પણ જવું પડે. આજે એક વૃદ્ધ માણસ આવ્યો. તેને દૂરથી જ જોઈને હું તો ઝોરડામાં પેસી ગઈ. તેણે બહારથી પ્રણામ તો કર્યા, પરંતુ ચરણરજ લેવાને હિત્સુક હતો. મેં ઘણી ના કહી, પણ કેમે કર્યા તેણે મને છોડી નહિ. પછી બગપૂર્વક તેણે ચરણરજ લીધી. ત્યારથી પગમાં ઘણીજ બળતરા થઈ રહી છે અને પેટમાં પણ પીડા થાય છે. ત્રણ ચાર વાર તો પગ ધોઈ નાખ્યા, મટતી નથી. તારા જેવા પાસે હોત તો ઇશ્વારાથી સમજાવી શકાત.”

એકવાર ઉદ્બોધનમાં મા પૂજા કરીને બિડ્યાં હતાં. તે વખતે એક ભક્ત કેટલાંક ફૂલ સાથે માને પ્રણામ કરવા ગયો. અપરિચિત

લખતને જોઈને માએ તો સર્વાંગે ચાદ્ય ઓઢી લીધી અને પાટ ઉપર બેઠી. બહુતે માના ચરણ આગળ ફૂલ મળ્યા, પ્રણામ કર્યા અને પછી સ્થિત થઈ જઈને ન્યાસ અને દીર્ઘ પ્રાણાયામ રાત્રી જરી દીધા તે વખતે બધા કામમાં રોકાયેલા હતા, તેથી માની પાસે કોઈ નહોતું બેસી બેસીને માનું નરીતું તો પગસેનાથી તગ્ગોળ થઈ ગયું લખત પૂજા કરે છે એમ માનીને ગોલાપમાં કામમજ માટે બીજે ગયા હતા ઘણીવાર પછી પપુ તેને ત્યાં જ બેઠેલો જોઈને ગોલાપમાં સમજી ગયા અને તેને ઊઠાડીને કહ્યું “આ તે શુ લાકડાના દેવ છે, કે તેને ન્યાસ પ્રાણાયામ કરીને તારે જગાડનાના છે? અકલમકલ્ય નથી? માને કહ્યો પગસેવો વળી ગયો!”

એમ્વાર એક લખતે આવીને માને પ્રણામ કરતી વખતે તેમના અગ્રહા ઉપર જોઈને માનું પગડયું માને પીડા થઈ અને ‘ઉહ્’ કરીને ઊઠી ગયા પાસેના બધાએ પૂછ્યું “આ શું કર્યું, લાઈ?” ત્યાં લખતે જવાબ દીધો “માના પગમાં માનું દોડીને પીડા દૂર કરી દીધી જેટલા દિવસ તેમને પીડા ગહેશે, તેટલા દિવસ મને યાદ કરશે”

પૂરું રાત્રી મહારાજે ઘરનીથી કલકત્તા આવીને તરત જ માને તેડના માટે એક માણસને મોકલ્યો. મા તે વખતે જયગમવાટીમાં હતા. યથાસમયે સવારના પહોરમાં બધાને લઈને મા કલકત્તા જવાને ગ્વાના યથા તે પહેલા બધાએ માને પ્રણામ કર્યા માએ પણ બધાને આશીર્વાદ આપ્યા તે દિવસે સંધ્યાનાળે ગાંધુ વગેરે ગાડામાં બેસીને વિષ્ણુપુર તરફ ગયા ગત્તામાં જેમ્મળે અમે એકવાર ગાંધુ હતું ત્યાં માએ પાલખી ઊતારવાનું કહ્યું અને પાલખી ઉત્તરનારાઓને ત્યાં ખવરાવ્યું.

આ પ્રમાણે આગ માઈલનું જગન વટાવીને તાંતિપુરમાં પહોંચીને જોયું તો કટલાક મનુષ્ય જેવા લોકો અડો જમાવીને બેઠા હતા અને થયું કે આ ગ્વાન જલદીથી ડોડી જવાય તો સારું પરંતુ માએ તો

માની પાસે આ-આ હતા ગમનાય દાન માને પ્રણામ રીતે નીચે શરદ મહારાજની પામ ગયા મા અને બીજા બધાના આગ્રહથી લક્ષ્મીદિદિએ કીર્તન ગાના ત્યાં પડી વાતનાતમા શ્રીરાગના જન્મસ્થાન, મદિગ અને વિષયસપત્તિની વાત નીકળી

લક્ષ્મીદિદિ - “એમ હોય તો એ ગધુ આપણી પામે ગહેવુ જોઈએ આપના (ગમનાલના અને શિવુના) ઠેના ડાંગ પૂજન વગેરે કરશે, અને ત્યાં ગહેશે”

મા “એ કેવી રીતે બને ? એ તો ધણા સાધુભક્ત કે એમને કાઈ જાતનો વિચાર કે દેશદેશના લોક, આહેમ, મુના બધા ત્યાં જાય, રહે ખાયપીવે આપણે તો બધા જ ભકતો મગખા તુ તો રહી સસારી તારે સમાજ સાચવનાનો, ડામરાહોમીઓના વિવાહ કરવાના તારે ઓછુ એમની સાથે બની શકે.”

એકવાર જયગમનાગીમાથી પન આ પો કે તે પ્રદેશમાથી એક લૂટારો પકડાયો છે સાલજીને માએ મ્હુ “જોયુ તો બેગ ! મને ખબર હતી કે તેની લૂટ પાડવાની પ્રવૃત્તિ ગઈ નથી બાબા, કેમકેની કાળજીથી હું તેનો આજ્ઞ કરતી, જાણસપત્ર દેતી” તેથી મારે વશ રહેતો મારી પાસે તો જાણે માખી જેવો બની જતો છતાય, બેગ, દુર્જનને દૂરથી જ પ્રણામ કર્યા”

માનું શરીર ધીરે ધીરે ખગળ થતું આઘુ તાવ તો માન બે અઢી ડીઝી સુધી ચડતો, પરંતુ માના હાથપગમા તીવ્ર બળતગ થતી તેથી મા બોલ્યા કરતા “મને ગગાતીરે લઈ જાઓ, ત્યાં ટાઢક વગરો” પૂ શરદ મહારાજ તો તે માટે પ્રયત્ન કરતા હતા, પણ દાકતરો તે અવસ્થામા માને હેરફેર કરવાની યોજાની ના પાડતા હતા

એકવાર માએ મને કહ્યું “તુ રાધુ વગેરેને જયરામવાડી ચૂકી આવ” અમે વિચાર્યું કે માનો પ્રાણુ તો રાધુને વગરેલો છે, તેના

વગર એક મુહૂર્ત પણ રહી શકતાં નથી, તો આજે આવી અવસ્થામાં તેને જપરામવાટી મોકલવાનું કેમ કહેતાં હશે. આ શું ? મા કમશ: તેમનાં ઉપર એટલાં બધાં ચીડાઈ જતાં કે તેમની પાસે તે વખતે કાઈજ જઈ શકતું નહિ. પૂ. શરદ મદારાજે માને સમજાવ્યું: “આપનું આવું શરીર જોઈને એમને જતાં ધણું દુ:ખ થશે. હીક થઈ ગયા પછી તેમને મોકલી દઈશું.” માએ કહ્યું: “મોકલી દીધાં હોત તો હીક, બેટા. તો બસે, મારી પાસે કાઈ આવે નહિ તે સંભાળજે. તેમનો પડછાયો સરખો જોવાની મારી ઈચ્છા નથી.”

એક બપોરે રાધુ સૂઈ રહી હતી. તેનો નાનો છોકરો ધૂંટણીયે માની પથારીની પાસે જઈને માની છાતી ઉપર ચડવા લાગ્યો. તેને જોઈને મા બોલવા લાગ્યાં: “તમારી માયા તો હવે છાઠી દીધી, બેટા. જા, ચાલ્યો જા.” પછી મને માએ બોલાવીને કહ્યું: “આને અહીંથી લઈ જા. હવે તો બધું પતી ગયું, બેટા.” હું તેને રાધુની પાસે મૂકી આવ્યો.

મા તે જ દિવસે સ્વધામમાં ચાલ્યાં ગયાં.

માની એક બે વાતો યાદ આવે છે. જપરામવાટીમાં એક વાર એક જણુ નાનાં માગીને જરા ખરાબ વેણુ કહેતો હતો. માએ કહ્યું: “એ શું કરે છે ? મનુષ્યના મનને આઘાત લાગે તેવી વાણી બોલાતી હશે ? વાત સત્ય હોવા છતાં અગ્રિય ન હોવી જોઈએ. પરિણામે એવો જ સ્વભાવ થઈ જાય છે. માણસની આંખની શરમ ચાલી ગયા પછી મોઢું અટકતું નથી.”

અંતવેળાએ માનું શરીર ધણું દુર્બળ બની ગયેલું હોવાથી વધારે વાર પોતે બેસી શકતાં નહિ. પરંતુ હું જોતો કે પથારીમાં પણ તેઓ જપ કરી કરતાં. રાત્રે એકબે વાગે દેદાય તેમને બોલાવવામાં આવે તોય તરત જ જવાખ આપતાં અને બપોરે પૂછીએ

કે “કેમ, જિઘ નથી આવતી, મા ?” ત્યારે કહેતાં “શુ કંઈ, આખા, બધા જ આળસો મને વ્યાકુળ થઈને પકડે છે, મારી પાસેથી દીક્ષા લઈ જાય છે. પણ તેમાંનું કાંઈ નિયમિત રીતે, અરે કાંઈ પણ, કંઈ નથી. અને મેં ત્યારે તેમની જવાબદારી સ્વીકારી, ત્યારે મારે તો તેમને મનાવવા જ ગયા. તેથી આટઆટલા જપ કરુ છું, અને ઠાકુરને તે માટે પ્રાર્થના કરુ છું. ‘હે મહુર, બધાને ચૈતન્ય દો, મુક્તિ દો સસાગમા ઘણાં કષ્ટ છે. બધા ફરીથી પાછા ના આવે તેમ દર્શા’.”

બોલતા બોલતા ધીરે ગહીને જેમી જતા. પત્ની કહેતાઃ “આટલો આગ્રહ કરીને મત્ર તો લઈ ગયો, પણ કેમ કાંઈ ફરતો નથી ? બારે વળી શુ છે ? થોડો થોડો અભ્યાસ કરવાથી પગિણામે ઘણો આનંદ આવે છે. આહા, યોગેન અને અમે બધા વૃદ્ધાવનમાં કેરી મઝા લટતા ! લાન પણ ગ્રહેતુ નહિ !”

એક વાર માએ કહ્યું “આટઆટલા જપ કર્યા કહો, કે દામકાજ કર્યા કહો, પણ એ બધું કાંઈજ નથી. મહામાયા જ્યાં સુધી માગ ન મૂકે ત્યાં સુધી કાની તાકાત છે ? હે જીવ, શરણાગત થા, માત્ર શરણાગત થા ! ત્યારે જ તેઓ દયા કરીને માગ મૂકશે.”

॥ इति चैतन्यमस्तु ॥